

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Jan. Ev. Krek.

Letnik V. — Zvezek II.

V Ljubljani, 1901.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina II. zvezka.

	Stran
Leon XIII. — socialni papež. (Dr. J. E. Krek.)	81
Protireformacija na Kranjskem. (Dr. M. Prelesnik.)	99
V znamenju svetega Cirila in Metoda. (Dr. J. Gruden.)	115
Ideali slovenske mladine. (Dr. A. Ušeničnik.)	126
Apologetične misli.	
III. Apologija molitve. (M. P.)	139
IV. Starost človeškega rodu. (Dr. A. Ušeničnik.)	145
V. Človek in opica. (Dr. A. Ušeničnik.)	149
VI. Najmodernejša filozofija. Fr. Nietzsche. (Dr. J. E. K.)	157
VII. Poganske sestavine krščanstva. (Dr. A. Ušeničnik.)	163
Slovstvo. Almanah. (Dr. A. Ušeničnik.)	168
Drobtinice. Moderna filozofija in neosholastično gibanje. (M. P.)	175

Naznanilo upravnništva.

Ustanovnina za „Leonovo družbo“ je vsaj 100 kron, udnina rednih članov z naročnino za „Katoliški Obzornik“ vred 10 K, udnina podpornih članov z naročnino vred 6 K, naročnina sama za „Katoliški Obzornik“ pa 5 K.

Če se kak p. n. naročnik preseli, naj to uljudno naznani, da mu vemo kam pošiljati list.

Upravništvo „Katoliškega Obzornika“.

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 5 kron.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom:

Dr. Aleš Ušeničnik v Ljubljani
(stolno župnišče).

Leon XIII. — socialni papež.

Uvod.

Socialne okrožnice Leona XIII. — Dne 18. prosenca letošnjega leta je objavil Leon XIII. svojo okrožnico „Graves de communi“ o krščanski demokraciji. Ta zgodovinsko pomenljivi dogodek završuje vrsto socialnih okrožnic sedanjega papeža. Dne 28. grudna leta 1878, prvo leto svojega vladanja, je izdal okrožnico „Quod apostolici muneris“ proti socialističkim strankam. Dne 15. vel. travna leta 1891 je objavil drugo „Rerum novarum“ o delavskem vprašanju in letos ob vstopu v novi vek tretjo.

Leta 1878, 1891 in 1901 ostanejo znameniti mejniki v zgodovini socialnega gibanja. Papeževe besede so zadele vedno v živo. Neposredno se tičejo sicer samo katoličanov, toda posredno zadevajo krščanski svet in po njem vse človeštvo. Vekovita načela Kristove vere uporabljajo v socialnem vprašanju jasno in določno, nikomur ne prijenjevaje, na nikogar se ne oziraje, razen na resnico z avtoriteto Gospodovega namestnika. Ob takih trenutkih čutimo tem globlje, kaj nam je papeštvo.

Katoliško-socialno delovanje v novejšem času. — Katoličani so že takoj izprva, ko se je pričenjala nova doba, zastavili svoje moči ob reševanju socialnih vprašanj. Veliki nemški mislec Görres je s čudovito jasnostjo razkril socialne smeri gospodarskega liberalizma. Uzorni O'Connell je na Irskem z besedo in dejanjem že v prvi polovici devetnajstega veka deloval za socialno osamosvojenje svojega nesrečnega naroda in osvobojenje svojega domačega zelenega Erina. Duhoviti Španec Balmes je v svojih spisih z ognjevito besedo in še večjo duhovitostjo slikal umstvene, pa tudi socialne rane svoje dobe. Montalembert, Lacordaire sta že pobijala komuniški in materiališki socializem v svoji domovini, preden je še Marx nastopil; in tedaj je že poslednji govoril o krščanskem socializmu in ga utemeljeval kot edino rešitev za družbena vprašanja. Ketteler, mogunški škof, je že nastopil s popolnim programom v prid delavskemu stanu, ki se mu je klanjal celo Lassalle, ob času, ko ni bilo med državniki, kamo-li med gospodujočimi meščanskimi stanovi niti najmanjše sledi kake socialne misli. V svoji knjigi „Krščanstvo in delavsko vprašanje“ je leta 1864 izdal ta svoj vestno in po marljivih študijah izdelani program, po katerem so se ravnali nemški katoličani, ko so po letu 1870 vstopili v zbornico novega

nemškega cesarstva. Kolinski vikar Kolping je z očetovsko vnemo organizoval in po celem svetu razširil katoliška rokodelska društva, ki so stori- rila neizmerno dobrega v obrambo, pa tudi za povzdigo rokodelskega stanu. V teh društvih se je gojila že od prvega početka tudi krščanska socialna ideja. Z njimi se je širila po vsem svetu zavest, da so dolžni katoličani brigati se za socialne razmere, in da morajo po svojih močeh delovati v njihovo zboljšanje. V Avstriji je sedanji dunajski kardinal Gruša, na Slovenskem posebej pa blagi dr. Vončina zanesel s katol rokodelskimi društvi smisel za socialno delovanje. Tudi Vincencijeve družbe so v tem oziru mnogo vplivale. Po njih so se splodila razna blagodejna dela krščanske ljubezni. Nešteta so imena katoliških mož, — laikov in duhovnikov — ki so socialno delovali v korist razpadajočih delavskih stanov. Tudi kmečki stan je našel v njihovih vrstah najboljše branivce. Raiffeisenovke in ž njimi združenega duha so širili zlasti duhovniki. Proti velikim socialnim zlom nove dobe, posebno proti naraščajočemu alkoholizmu, proti izseljevanju in proti zemarjanju rodbinskega življenja so ravno med katoličani vstali najodličnejši bojevniki. V raznih ženskih in moških kongregacijah so zrastle celi verski organizmi v zdravljenje socialnih ran: za postrežbo revnih bolnikov, za oskrbljevanje onemoglih revežev, zavetišča za mlade deklice, za padle ženske, za posle, za delavske otroke i. t. d. Takih naprav so sila mnogo vzkalila plodna tla katoliške cerkve. Čim je prišla potreba, pa je bila krščanska misel že na svojem mestu, da tolaži, pomaga, zdravi in rešuje

Cerkev in družabne bolezni. — Cerkev je edina umevala rane nove dobe. Ostala je zvesta svojemu božjemu poslanstvu tudi v prošlem veku. Vsak čas je imel svoje težave, svoje zmote, svoje grehe. Vsak čas je pa tudi proizvajal svoje zdravnike. Povestnica nam priča, da so ti zdravniki le poslabšali bolezen, kjer so se ločili od cerkvenih tal. Še tisto dobro, kar ga je bilo v njihovem delovanju, so izprevrgli; jasnosti, določnosti, avtoritete ni bilo v njihovih poskusih. Cerkev je pa vedno s preprosto odkritostjo razkrivala rane in določala zdravila zanje. Kristovih naukov neizčrpno moč je zajemala v tistem oziru, v katerem jih je bilo ravno treba, vedno pa ohranjujoč jih v celoti. Učila je celo krščanstvo; s posebnim poudarkom je pa vsakemu času primerno poudarjala to, česar mu je bilo najbolj treba; zraven je pa vedno tudi v svojem življenju izvrševala, kar je učila.

Skrbno se je držala svojega zvanja. V drugih področje ni segala, razen kedar so bila krščanska načela v nevarnosti. Svoboden razvoj javnih političkih in gospodarskih razmer je le pospeševala in gojila; nobena zgolj formalna oblika ji ni bila bolj pri srcu kot druga. Pri raznih narodih so se ob raznih časih pojavljale tudi razne oblike gospodarskega in političkega življenja. Cerkev jim ni kratila svobode; s svojimi načeli, s svojimi pripomočki jih je le blažila, navdajala z duhom božje resnice in ljubezni, in vodila njihovo smer proti večnosti. Kakršen koli narod, kakršna koli država se je naslonila ob njo, vselej je pod njenimi krili vzkliklo blagostanje, mir in zdrav napredek iz nje. Divji Paragvajci so se z njeno pomočjo prav tako plemenito razvijali, kakor svobodoljubni Franki, ponosni Angli, mehkosrčni

Slovani. Socialni demokratje često mečejo publico v svet, da je cerkev imela 18 vekov oblast v rokah, da pa ni ničesar storila za nižje ljudstvo. Ta stavek je neresničen v vsem svojem obsegu, pred vsem pa v svojem temelju: cerkev si ni prisvajala oblasti drugod, nego v svojem delokrogu. Oblast v političkem in sploh socialnem oziru so izvrševali drugi. Tisto oblast je imela, ki jo ji je dal Gospod in ki ji je ostala tudi ob časih, ko se je zdelo, da je že popolnoma pokopana. Nikoli ni bila brez hudih nasprotnikov, ki ji niti v njenem domačem delokrogu niso pustili mirnega razvoja. Vkljub temu, da je morala vedno braniti svoje bivanje, je pa vendar brez ozira, da si nakoplje najhujše sovražnike, da izgubi cela ljudstva, pobijala umstvene in npravne zmote. Kadar se je splošno poslušal njen glas, je vladal socialen red. A tudi tedaj je bil njen glas — le glas resnice, glas duhovne moči, glas svetovavke, glas duhovne matere, ne pa glas oblastnice ali gospodarice, ki si izsili pokorščino, če se ji prostovoljno ne uda. A tudi tedaj, ko je morala cerkev svoje lastno bivanje braniti proti najhujšim napadom, ob časih svojega trpljenja in zatiranja, je izvrševala svojo vzvišeno nalogo z ravno tisto odločnostjo in neustrašenostjo, kakor ob dnevih svojega sijaja.

Ob katoliškem shodu v Lüttichu je dejal trierski škof z ozirom na ravno minoli divji Bismarckov boj proti katoliški cerkvi te-le znamenite besede: „V svoji škofiji imam 250 duhovnikov, ki so bili v ječi po 3, 4, 5 mesecev, po 1, 2, 3 leta. Moj prednik je sedel v ječi; vsi moji duhovniki so dolgih sedem let gladovali in se niso vdali. Potrpežljivo prenašaje krivico so protestirali proti nji in za teh sedem let, ko so bili sami žrtva krivičnega zakona, so zahtevali, naj se ustanové pravični zakoni za delavce in reveže.“¹⁾

Taki pojavi niso osamljeni v zgodovini katoliške cerkve. Pričajo nam nepobitno, da cerkev res umeva rane na telesu človeštva in da jih ob vsakem času tudi izkuša zdraviti.

Kakor na ogreti ruši pomladi vse kali in brsti, tako je tudi v cerkvenem življenju. Njena plodovita tla niso nikoli brez zelenja in cvetja. Pomladno solnce večne resnice zbuja vedno čilo življenje na njenih livadah. Tudi nova doba izpričuje, da življenje v cerkvi ne umrje nikdar. Navedli smo že nekaj dejstev v dokaz. A tu, kakor vselej, vidimo, da to bujno življenje nima potrebne edinosti in varnosti, preden se ne oglasi najvišja avtoriteta v cerkvi. Zmote od resnice, sence od svetlobe se ne dadé strogo ločiti brez odločilne besede tistega skalnega temelja, na katerem stoji cerkev. Človeška slabost, sebičnost, lenoba, predsodkov polna omejenost ima silno moč, dokler je ne razkrije najvišja cerkvena oblast. To velja za vse čase, velja tudi za zgodovino socialnega gibanja med katoličani v minulem stoletju.

Vodilne misli Leonovih socialnih okrožnic. — Imenovane tri socialne okrožnice našega Leona XIII. so besede najvišje cerkvene avtoritete gledé na socialno vprašanje. Rekli smo jim že, da pomenjajo mejnike v socialni zgodovini. Po načelih, katere smo ravnokar razvili, hočemo v nastopnih vrstah to dokazati. Tri stopnje pomenjajo:

¹⁾ Hist.-pol. Blätter 1890; str. 631.

V prvi okrožnici se poudarja pomen socialnega vprašanja sploh in zlasti pomen materialistiškega socializma.

V drugi se razvija program, po katerem naj delajo katoličani v socialnem oziru.

Tretja okrožnica pa brani konkretno nastale stranke, ki so se oprijele pravega programa, in riše načelne in taktičke smeri njihovega delovanja.

Najpreje z misel za socialno gibanje; za tem program; za njim konkretno delovanje, je vsebina papeževih socialnih okrožnic, katerih vsaka je bila primerna času, v katerem je izšla. Socialni razvoj je tako razpoložil celo družbo, da se nam zdi, kakor da bi morale priti prav ob tistem času, v katerem so prišle, ravno o tisti stvari, katero so obdelovale.

To pojasnuje ob kratkem naša študija.

I.

Pregled socialističkega gibanja pred l. 1878.

Friderik Engels, zvesti sodrug K. Marxa, je zapisal v Londonu dne 4. prosenca 1891 pod svojo podobo te-le besede: Mi nemški socialisti smo na to ponosni, da izvira mo ne samo od Saint Simona, Owena in Fouriera, marveč tudi od Kanta, Fichteja in Hegla. Nemško delavsko gibanje je dedič nemške klasiške filozofije.

Odkrite, resnične besede! Duševni predniki sedanjega socialističkega komunizma so filozofski in socialistički pisatelji s konca 18. in pričetka 19. veka. Kant je pravzaprav filozof liberalizma, ker tako silno poudarja individualno nezavisnost; toda s svojim skepticizmom je postavil načelo, ki se je dosledno razvijalo do Hegla, kateri je na njegovem temelju ustanovil svojo evolucionjsko filozofijo združeno z oboževanjem države. Hegel je pravi filozof novejšega socializma. Ker je pa zgradil Kant pot, po kateri je hodil Hegel, se po pravici oba imenujeta v eni vrsti. Filozofija je prišla srečno tako daleč, da se je tajila vsaka objektivna resnica. To vidimo iz Heglovih načel: Vse, kar biva, je pametno in ostane pametno, dokler biva. Ko premine in stopi drugo na njegovo mesto, je to pametno. Vse je v vednem razvoju in preko protislovij propada prejšnje in nastaja novo. Edino, kar je stalno, je država. Zato imenuje Hegel državo navzočega boga. Kar ukazuje država, mu je pametno in npravno. Izven države po njegovem ni npravnosti. S tem, ko pravi, da je država stalna, pa seveda ne trdi, da je kaka posebna vladalna oblika v državi stalna. Vsaka državna oblika mu je le toliko časa pametna, dokler biva: monarhija, oligarhija, republika, demokracija so enako veljavne oblike. V vednem razvoju izginjajo tudi stare državne oblike in nastajajo nove. Ker ni nobena stvar stalna, se ne more govoriti o nobeni objektivni pravičnosti; upravičene so tudi revolucije. Revolucija ni drugega nego neka posebna oblika v razvoju. Kar

ustvari revolucija, je za čas svojega obstoja ravno tako pametno, kakor je bilo pametno to, kar je odstranila, dokler je bivalo.

Ti Heglovi nauki so podlaga tako zvanemu Marxovemu zgodovinskemu materializmu, na katerem sloni ves njegov sestav.¹⁾ Marx se je oprijel razvojnega načela in je trdil: Nравnost, religija, pravo, zakon, zasebna last nima nič objektivnega na sebi. Vse se je razvilo in je bilo različno v različnih časih. Kakršne so bile gospodarske razmere, taka so bila tudi načela o nравnosti, pravu, religiji, zakonu in lastnini. Gospodarske razmere so se vedno izpreminjale, tako so se izpreminjala tudi ta načela.

Marx pa ni tega dokazoval samo za prošlost, marveč je opisoval, kako se bodo gospodarske razmere izpreminjale v bodočnosti. Nastopil je preroško pot. Na njegovem 'prerokovanju' sloni vsa socialna demokracija. Ideje za svoje prerokovanje je povzel iz socialističkih pisateljev nove dobe, ki so slikali komunizem kot edino rešitev človeštva. Med njimi so zlasti Francozi grof St. Simon (1760—1825), K. Fourier (1772—1838), L. Blanc (1811—1882) in Anglež R. Owen (1771—1858).

Marx se je navzel teh naukov in se je vanje tako živo vtopil, da je pričel dokazovati, ali kakor smo primerneje rekli, prerokovati, da mora priti v končnem razvoju človeška družba do komunizma. Zadnja državna oblika bo po njegovem komuniška. Popolnoma napačna je misel, da bi bila Marx in Engels učila samo prednosti komunizma, kakor so jih slikali prejšnji komuniški in socialistički pisatelji in da bi bila delavce zbirala za to, da bi se z njihovo skupno močjo ustanovila komuniška država. Kdor tako trdi, se temeljito moti. Marx in Engels sta na podlagi svojega po Kant-Heglovi filozofiji ustvarjenega zgodovinskega materializma slikala bodoči razvoj gospodarskih razmer kakor nujen in prorokovala, da mora priti komunizem. Nista torej učila, kaj naj pride, po čem naj se teži, marveč sta kategoriško trdila, kaj bo nujno prišlo, če tudi bi nihče po tem ne težil. Njun sestav je nepojmljiv brez materialističnega naziranja in zato je tudi socialna demokracija, ki se ga oklepa, nujno zvezana z materializmom.

Svoje prerokbe sta utemeljevala tako-le: kapitališko proizvodnjanje se nujno tako razvija, da preide vse premoženje v roke nekaj mogotcev, ogromna večina ljudstva pa propade v proletariat. Rokodelci se umaknejo velikemu proizvodnjanju; mali trgovci veliki trgovini, kmetje velikemu posestvu. To se ne dá zavreti. Proletariat se bo pa končno zavedel svoje moči in bo uvel komunisko proizvodnjanje in menjavanje blaga. S tem se doseže popolna društvena oblika; pojmi nравnosti, religije, prava padejo sami po sebi. Ko se uredi družba po komuniških načelih, ne bo več povoda zanje.

Tako učita Marx in Engels. Zraven sta pa vendar tudi budila delavce in sicer zato, da bi se njun napovedani razvoj čim najpreje izvršil. Čim bolj se bo proletariat, tako pravita, zavedal svoje naloge, tem preje nastopi zanj osvobodilno trenutje. V tem zmislu sta tudi pozivala k političskemu delovanju in učila, da morajo proletarci dobiti političsko moč v svoje roke po splošni volilni pravici in tako pospeševati razpad sedanje kapitališke družbe.

¹⁾ Primeri: Materijalistično modroslovje. Katol. Obzornik I.

V skupno sodelovanje vseh socialistov na svetu je ustanovil Karol Marx dné 28. kimovca v Londonu mednarodno delavsko zvezo (International working men's association), ki se navadno imenuje internacionala. Ta je razpadla l. 1872, ker so nekateri njeni člani pod vodstvom Rusa Bakunina zametavali ves politiški boj in zahtevali, naj pokažejo proletarci svojo moč s silo, z napadi, umori, velikimi upori in revolucijami in tako pospešijo razpad kapitalistične dobe. Ti so se ločili od Marxovcev in so ustanovili posebno anarhiško stranko. Ostali socialisti so pa jeli ustanavljati po posamnih državah samostojne stranke, ki so se imenovale socialno-demokratske. Taka stranka se je osnovala na Nemškem v Goti l. 1875, kasneje pa tudi po drugih deželah.¹⁾ Nekaj socialistov pa ni hotelo stopiti ne med socialne demokrate in ne med anarhiste. Njihovo število je bilo pa nezatno. Imenovali so se nezavisni socialisti.

Take so bile socialistiške razmere ko je zasedel Leon XIII. sedež sv. Petra. Liberalizem, ki je bil duševni oče tem novim strujam, je že jasno označil v vsi njegovi zlobnosti in krivičnosti njegov prednik Pij IX. v svoji okrožnici „Quanta cura“ dné 8. grudna 1864. Leon XIII. je pa opozoril na nevarnost, ki preti človeški družbi od socializma.

Kakor smo videli, je imel ta socializem dve strani: materiališko naziranje o svetu in življenju in komuniško načelo. Malo let pred Leonovim nastopom je razpadla internacionala, in pričela se je med proletarci nova anarhiška struja. Socialni demokratje so se pa ravno takrat, ko je Leon XIII. začel vladati, jeli organizovati po posamnih državah.

Mnogo katoličanov je umevalo, za kaj gre. V Belgiji Woeste, v Avstriji Vogelsang, Kuefstein, Lobkovic, Clam-Martinic, Seb. Brunner, na Nemškem Ketteler, Moufang, Hertling, na Francoskem de Mun, La Tour du Pin, ki sta se kot jetnika v francosko-nemški vojski l. 1870. seznanila s Kettelerjevimi idejami, in za njima Segur-Lamoignon, Lorin, Milcent, Savatier, Cety, v Švici zlasti škof Mermillod — vsi ti so budili zmisel za socialistiško gibanje in pozivali katoličane k socialnemu delovanju. Pričela so se ustanavljati razna društva in raznovrstne gospodarske zveze, da bi se s pozitivnim delovanjem preprečilo razširjanje socializma. Več katoliških delavskih društev je nastalo v Švici (Union de Fribourg), na Francoskem, na Nemškem in v Belgiji. Izvrstno so delovala že omenjena Kolpingova katoliška rokodelska društva. Po Kettelerju se je jela širiti misel produktivnih delavskih zadrug.

V varstvo kmečkega stanu je osnoval Schorlemer Alst kmečko zvezo na Nemškem. Raiffeisenovke je presadil iz Nemčije na Laško Cerutti, na Francosko Durand; razširile so se po malem tudi po Irskem, Španskem in v Avstriji.

Bilo je pa vender le razmerno sila malo socialnih delavcev in še ti večinoma razpršeni brez jasnih načel, polni dobre volje, a brez prave moči. Čas je bil socialističkemu gibanju močno prijazen. Ko so Nemci premagali

¹⁾ L. 1891. v Avstriji, l. 1882. na Francoskem.

Francoze, se je pričela velika gospodarska kriza; posamne države so se v divjem boju pulile za trge svojim pridelkom in izdelkom. Nova podjetja so kar rastla iz tal. Veliki obrt se je takorekoč čez noč silno pomnožil in s tem je vedno bolj naraščalo število delavskih armad, ki so prihajale trumoma z dežele v mesta in se selile od kraja v kraj, iz dežele v deželo, od enega konca sveta do drugega. Ob taki spremenljivosti je bilo le težko mogoče spraviti kaj stalnih načel med te ogromne labilne čete. Samo socialisti — sami delavci — so imeli lahek posel. Storilo bi se bilo mnogo več lahko, ko bi bilo pravega zmisla za tako delo. A ni ga bilo.

1. Mnogo jih je bilo, ki socialistiškega gibanja sploh niti poznali niso. Gospodarske razmere so bile večini nepoznana skrivnost, za katero se niso prav nič menili. Zvezo gospodarskega življenja z duševnim in političkim je le malokdo zasledoval. Tisti, ki so študirali socialne razmere, so bili v očeh drugih nekakšni posebneži. To duševno lenobo je podpiral na vso moč tudi močno razširjeni liberalizem med katoličani. Možje kot n. pr. Le Play, Perin, Jannet, Théry in drugi so se kazali vnete katoličane, a zraven so v gospodarskem oziru zastopali popolnoma liberalno stališče. Med velikimi obrtniki in velikimi posestniki jih je pač nekaj ohranilo še versko prepričanje, toda želja po dobičku je bila večinoma večja nego katoliška zavest. Tudi med duhovniki je bilo malo zmisla za proučevanje socialnih razmer. Vse zmede, zmote, nove potrebe in šege so se pojmovale bolj kot lokalni pojavi; premalo so se zasledovali temeljni vzroki in zato ni bilo pravega razgleda o socialnih razmerah.

2. Z nevednostjo je bilo v zvezi zaupanje, da bo ves socialistiški vrišč sam ponehal, da na vsem tem gibanju ni nič, da že razpada. Mirno so čakali taki modrijani tistega trenutka, ki so si ga v živi domišljiji ustvarili, da se namreč socializem sesede.

3. Velika večina tistih, ki so vsaj nekoliko motrili to gibanje, je kratko malo rabsodila, da je vse socialno vprašanje le želodčno, da gre pravzaprav samo za več kruha. Materializma, ki je bil tako tesno zvezan s socializmom, niso umevali, da je socializem nova, moderna filozofija, ki ne sega samo do želodca, marveč ki se dotika najtajnejših strun človeške duše in srca.

4. Mnogo sitih in mirnih državljanov je pa imelo kratko sodbo, da mora država s silo zatreti socializem. Socialisti so puntarji proti javnemu miru in redu in — dovolj! Če ni drugače, pa z bajoneti nanje! To stališče je zastopal dalj časa celo Bismarck. Da bi bili ločili to, kar je bilo zdravega v gibanju, od zmot, da bi bili skušali odstraniti vzroke socializmu, da bi bili s primernimi zakonitimi ustanovami spravili proletarce na boljši tir, da bi bili s pametnimi delavskimi zvezami oslabili socialistiška društva, na to niso mislili. V tem času in v takih razmerah je zagledala beli dan okrožnica Leona XIII. proti socialističkim stankam (*adversus socialistarum sectas*) z začetnimi besedami „*Quod apostolici muneris.*“

III.

Ideje v okrožnici „Quod apostolice muneris“.

1. Papež ima apostolsko dolžnost kazati, kako nevarna kuga se plazi po udih človeške družbe pod imenom socialistov, komunistov ali nihilistov. Ti ljudje se družijo v javnih društvih, razdirajo temelje vsake državljanske družbe, zametajo božje in človeške zakone, tajé vsako oblast in pravijo, da so vsi ljudje gledé na dolžnosti in pravice popolnoma enaki. Zakonsko zvezo razdirajo in zvezo med možem in ženo prepuščajo goli pohoti. Upravičenost zasebne lasti tajé. Svoja načela širijo po shodih, knjžicah in časopisih. Nevarne posledice se kažejo na vseh platéh; zlasti strašen pojav so napadi na vladarje.

2. Vzroki temu socialističskemu gibanju so ti-le:

a) Racionalizem in boj proti božjemu razodetju, ki se je pričel v 16. veku s protestantstvom.

b) Z racionalizmom zvezani individualizem, ki zahteva za posamnika neomejeno svobodo in ga obožava.

c) S tem združena zmota, da izvira vsa oblast samo iz ljudstva.

č) Slabe brezverske šole.

d) Misel na samo posvetno srečo; pozabila se je večnost.

3. Papeža Klemen XII. in Benedikt XIV. sta nevarnost skrivnih strank razkrila, čim so nastale. Te skrivne stranke — framazonstvo — so ravno spočele te ideje, ki sedaj stopajo na dan v socializmu. Proti liberalizmu v filozofiji in politiki je nastopil že Pij VI. in je napovedal, kako žalostni časi pridejo za ljudstvo, če se uresničijo liberalna načela. Ko so se liberalne zmote dalje širile, so jih pobijali Pij VII., Leon XII. in Pij IX. Državna oblast pa ni hotela v cerkvi in v papeževih besedah videti svarila, marveč je nasprotno cerkev napadala kakor svojo sovražnico.

4. Zmote v socializmu so jasne kot beli dan.

a) Enakost, o kateri govoré socialisti, je pač resnična krščanska zahteva v tem zmislu, da so si pred Bogom vsi ljudje enaki; niso si pa enaki v družbi. Dolžnosti in pravice niso pri vseh enake.

b) V družbi so potrebni razni stanovi, ki imajo raznovrstna opravila in svojim razmeram potrebne pravice. Noben stan pa ni neodvisen od Boga. Tudi višji, voditelji in vladarji ljudstva, bodo morali dajati odgovor pred strogim Sodnikom.

c) Krščanska zakonska zveza mora ostati sveta. Rodbina je temelj človeški družbi. Zato koristijo rodbine, ki so uravnane po božjih zakonih, vsi človeški družbi.

č) Upravičena je tudi zasebna last. Bogatejši ljudje morajo po božji volji skrbeti za reveže, ki pomenjajo Kristusa samega. Človeška družba, ki ne upošteva teh načel, sili nazaj v poganstvo. Dvoje je mogoče, če vlada pri bogatejših ljudeh brezozirno dobičkarstvo: ali mora velika večina ljudi propasti v najsrამotnejše suženjstvo, ali pa morajo biti upori in zločini na dnevnem redu.

5. Treba je torej poslušati cerkev, ki uči edino prava načela za ozdravljenje bolne družbe. Česar ne zmorejo človeški zakoni, premore ona; treba ji je le svobode v njenem delovanju.

Zlasti je potrebno ustanavljati *dela vska in rokodelska društva*, ki naj se na verskem temelju boré proti socialističkim zmotam.

III.

Vpliv papeževih besedi.

Leon XIII. je izpregovoril in takoj se je jela izgubljeni mrena z oči mnogih do tedaj socialno slepih mož. Začelo se je med katoličani živahno zanimanje za socialna vprašanja. Tem ložje je to šlo, ker je sv. Oče pokazal pot, po kateri se pride do trdnih načel tudi v družboslovju. V svoji okrožnici „Aeterni Patris“ dne 4. vel. srpana l. 1879 je priporočil, naj se vrne krščanski svet k filozofiji sv. Tomaža Akvinca. S tem je pokazal temelj, na katerem se lahko razkrije in ovrže vsa zmotna filozofija in mnogovrstne zmote vzkalivše iz nje. Ker je šlo zlasti za to, da se razkrinkajo naravno-pravne zmote, vrinivše se v političko in socialno življenje, zato je sv. Oče v svojih okrožnicah „Diuturnum illud“ dne 29. rožnika 1881, „Immortale Dei“ dne 1. listopada 1885 in „De libertate humana“ dne 20. rožnika 1888 točno in jasno narisal načela krščanskih držav in sploh urejenega društvenega življenja.

Kmalu se je pokazalo, da je bil res skrajni čas zbuditi se v socialnem oziru. Socialna demokracija se je silno širila po vseh državah. Leta 1884 so spravili na pr. na Nemškem 549.000 glasov za svoje kandidate v državno zbornico; leta 1890 pa že 1,341.000. Njihova društva so kar rastla iz tal; njihovi časopisi so se čudovito množili. Tudi anarhisti so se jeli krepkeje gibati. Širili so idejo, da je treba pričeti z dejanji in res so se ravno kmalu potem, ko je nastopil Leon XIII., čule strašne vesti o napadih na vladarje in druge višje osebe. Leta 1880 je padel car Aleksander II. kot žrtva krutih upornikov; od leta 1882—1884, je bila na Nemškem in v Avstriji cela vrsta anarhiških atentatov, roparskih umorov in zlodejev. Kasneje, leta 1894 je bil umorjen francoski predsednik Sadi Carnot, leta 1899 naša cesarica Elizabeta in leta 1900 laški kralj Humbert.

Nastali so resni časi. Materializem se je jel silno širiti med nižje ljudstvo; zraven je pa vedno naraščala revščina in blede obup je gonil cele množice socializmu v žrelo.

Papeževa beseda o nevarnosti socialističkega gibanja, njegovih vzrokih in zmotah je bila do mala edina vodilna sila v teh zmedah. Studij socialnega vprašanja se je vglobil in pospešilo se je tudi praktičko delo. Katoliški možje so v zbornicah zahtevali zakonov v korist delavskim stanovom. Niso sicer dosegli vsega, kar so zahtevali, toda marsikaj se je razgibalo.

Na Nemškem se je v državnem zboru uveljavilo mnogo zakonov delavcem v korist. Imenujemo samo bolniško in starostno zavarovanje. Dne 15.—29. sušca 1890 je zborovala v Berlinu mednarodna konferenca o zakonih za delavsko varstvo, ki je imela mnogo blagodejnih posledic.

V Avstriji so katoliško misleči poslanci raztajali liberalni led. Cela vrsta koristnih zakonov se je sklenila v varstvo delavskega stanu. V nekaterih ozirih je Avstrija poleg Švice gledé na te zakone prva v Evropi.

V Belgiji so se osnovala kmečke gilde in krepka kmečka zveza Boerenbond. Mellaerts, Schollaert in drugi katoliški veljaki so v kljub močnemu liberalnemu vplivu dosegli več koristnih socialnih zakonov.

Švica je že leta 1877 uredila delavsko varstvo. Po prizadevanju blagega Decurtinsa in njegovih tovarišev se je pa tudi zasebno mnogo storilo za delavce. Krepeke strokovne zveze, ljudske pisarne, gospodarske zadruge so se množile od dne do dne.

Francoska je tudi v ti dobi spopolnila svoje socialne zakone, kar pričuje zlasti leta 1884 sklenjeni zakon o sindikatih.

Vse to živahno socialno gibanje se je vršilo od leta 1879—1890. Povsod se je videlo, da je iz zmisla za nove potrebe izviralo novo, koristno delovanje. V prvi vrsti so katoliški možje stali pri tem delovanju, ki je bilo najboljše sredstvo proti socializmu. Tudi protestantje so se zbudili in so snovali svoja delavska društva po načelih, ki so jih vzeli od katoličanov. Med vseučiliščnimi profesorji se je jel rušiti liberalizem. Narodna ekonomija se je polagoma osvobajala Smithovih načel. Nastala je cela stranka socialnih politikov, državnih ali katederskih socialistov, kakor se jim je dejalo. Gledé na socialne zahteve so storili ti možje mnogo dobrega. A v svojem temelju so tičali še v zmotnih filozofskih načelih. Krščanski nazori so jim ostali tuji. Zato jim je po pravici zagrmel Bebel v nemškem državnem zboru: „Kakšno pravico imate, da nas ovirate v doslednem delu, da se uresniči kolektivizem? Vi, kakor vas je javnost že nazvala, socialisti na katedru in v državi, ste naši predniki.“

Katoličani so se borili proti socialistom odkrito in odločno ne samo s tem, da so pobijali njihovo komuniško načelo in snovali krščanske delavske zveze, marveč tudi s tem, da so razkrivali zmote znanstvenega materializma v vsem njihovem obsegu. Edini resni nasprotniki so jim postali. Vse druge stranke so samo pomagale socializmu, ki se je silovito razširjal.

Posamni škofje so stopili na čelo socialnemu gibanju; tako na pr. Mermillod v Parizu, Gibbons v Novem Jorku, Manning v Westminsteru in mnogo drugih.

Pri katoliških shodih se je povsod obravnavalo tudi socialno vprašanje in se širilo zanimanje za socialne študije in navdušenje za delovanje v korist delavskih stanov.

Ogenj svete vneme, ki ga je vžgal Leon XIII, je pa dobival vedno najkrepkejšega goriva pri njem samem. Ob raznih prilikah je sv. Oče spodbujal, učil, opominjal, kako in kaj naj se deluje. Leta 1885 je v znamenitem govoru sto krščanskim industrialcem, ki so priromali k njemu, poudarjal, kako se moreta zopet pravičnost in ljubezen uvesti v družbo. Tri znamenita francoska delavska romanja, katerih prvo je zbralo 6000, drugo 10.000 in tretje 15.000 delavcev krog Leona, so bila žive prošnje: „Gospod, reši

nas; poginjamo!“ Pri svojem očetu so našli delavci tolažbe, zavetja in potrdila v prepričanju, da le krščanstvo more zboljšati njihove razmere.

Bilo je pa vendar še mnogo nejasnosti. Enotnega socialnega programa še niso imeli katoličani. Programov dovolj, a v marsičem je bilo še daleč do potrebne edinosti. Liberalizem je tudi med katoličani že kazal svoj pogubni vpliv. Država se nima pravice vtikati v zasebne gospodarske razmere; delavska pogodba mora ostati neomejeno svobodna; delodajavec naj se ravna po svoji vesti, ni pa treba zakonov, ki bi ga s svojo silo ovirali. Tako so govorili še mnogi. Velikrat se je čula beseda, da naj cerkev pomaga samo z načelom medsebojne ljubezni v tem, da sama goji dela ljubezni za reveže in da spodbuja svoje vernike k temu. Zraven se je povdarjalo, naj duhovnik deluje samo v cerkvi, češ da si med ljudstvom škoduje in si nakoplje mnogo nevarnosti. Proti delavskemu združevanju je bilo polno predsodkov. Mnogo jih je trdilo, da se s takimi zvezami goji samo upornost in se ljudje navajajo in učé takih stvari, ki jim jih ni treba vedeti, ki so v škodo njim in drugim. To dobo poznamo že iz lastne izkušnje. Ni nam treba dokazovati, da je bilo res mnogo slepote, nevednosti, negotovosti in zmotnega tavanja sem in tja.

Kakor mlada zarja izza ponočnih megla, je prisvetila v ti dobi papeževa okrožnica o delavskem vprašanju. Dan 15. vel. travna 1891 ostane zgodovinsko najpomembnejši dan v zgodovini krščanskega socialnega gibanja. Razvila nam je v usodnem času enoten, jasen program.

IV.

Okrožnica „*Rerum novarum*“ — o delavskem vprašanju.

1. *Uvod.* — Nova doba je nastopila v socialnem oziru. Nove iznajdbe, novi obrti so ustvarili novo razmerje med delavci in delodajavci. Prejšnje blagodejno medsebojno življenje je ponehalo; razpadle so stare krščanske organizacije. Na eni strani je zavladala silna pohlepnost, požrešno oderušstvo, na drugi so pa nastale nevarne, za vse pripravljene delavske zveze. Bogastvo se kopiči v rokah maloštevilnih ljudi, revščina vlada pri večini. Hud boj se bije.

2. *Komunizem.* — Socialisti hočejo odstraniti nezdrave razmere s komunizmom. Ta je pa neprimeren, ker škoduje delavcem samim: Delavec dela zato, da zasluži; zaslužek je njegova lastnina. Svobodno jo sme uživati po svoji volji. Komunizem mu pa ravno v ti najvažnejši stvari jemlje svobodo.

Krivičen je, ker dela lastnikom neupravičeno silo in ne pozna državnih pravic in dolžnosti; država namreč nima pravice prepovedati zasebno last, marveč jo mora braniti. Konečno pa nasprotuje komunizem človeški naturi:

a) Človek ima um, da misli tudi na nenavzoče stvari in na bodočnost. To ga sili, da tudi skrbi za bodočnost; z zasebno lastjo se pa ravno pre-
skrbkuje v tem oziru.

b) Človeške potrebe so stalne; zato morajo biti tudi pripomočki stalni. Stalnost mu pa daje v tem smislu samo zasebna last.

c) Človek je starejši nego država; njegovo naravno pravo do zasebne lasti je prvotnejše nego državno.

č) Zemlja je najbolj potrebna, da si človek ohrani življenje. Obdelovanje zemlje je pa samo tedaj urejeno, če je zemljišče v zasebni lasti. — Poljedelec vtiskuje zemlji, ki jo obdeluje, pečat svoje osebnosti. Zato je njegova. Ropar je, kdor mu jo izkuša vzeti.

d) Človek ima pravico, da si ustanovi družino. Oče se nadaljuje v svojih otrokih. Skrbeti mora za njihovo prihodnost. To je le mogoče, če vlada zasebna last.

e) Komunizem ubiva red in mir, nasprotuje napredku in uvaja najhujšo sužnjost.

Komunizem je torej napačen. Zasebno lastninsko pravo mora ostati sveto.

3. *Kdo naj deluje v socialnem osiru?* — Da se srečno konča socialni boj, je treba, da sodelujejo cerkev, država, delodajavci in delavci. Popolna enakost vseh ljudi se sicer ne dá doseči, ker je razlika med njimi utemeljena že v naturi, ker življenje zahteva raznih opravil in vsled tega tudi različnih stanov, in ker so mnogovrstne težave pri delu in v življenju sploh neodstranljiva kazen za greh. Vender pa razdor med bogatimi in reveži, med delodajavci in delavci ni nepremostljiv. Kakor so v telesu v lepi skladnosti združeni razni udje, tako morajo biti tudi v družbi, ker drug drugega potrebuje. Natura sili k slogi in ne na boj.

4. *Cerkev.* — Prvi socialni činitelj je cerkev, ki zajemlje iz evangelija nauke in z njimi vzgaja umove in volje.

a) Po načelu krščanske pravičnosti dela slogo med raznimi stanov. Delodajavce uči, da delavci niso sužnji, da se mora pri njih spoštovati človeško, zlasti pa krščansko dostojanstvo, da se vsled tega ne smejo človeške moči zlorabljeni in izkoriščati za dobiček. Delavcem se mora dati čas in priložnost, da utegnejo opravljati svoje verske dolžnosti; ozirati se mora pri njih na spol in na starost, da se jim ne nalagajo dela, ki so jim neprijemna in škodljiva. Dati se jim mora poštna plača in priznavati se jim mora pravica do združevanja. Delavce pa uči cerkev, da morajo držati sklenjeno pogodbo, da ne smejo svojim gospodarjem škodovati ne na osebi in ne na premoženju, da ne smejo rabiti uporne sile in se ne družiti v slabih društvih.

b) Cerkev uči in veleva ljubezen med ljudmi. Pravo vrednost bogastva razkriva z ozirom na večnost. Čim več ima kdo, tem večja odgovornost ga čaka pred Bogom. Lastninsko pravico omejuje krščanska ljubezen. Po pravičnosti so stvari razdeljene v zasebni lasti, po ljubezni so vse skupne. Reveže tolaži, da revščina ni sramotna, pač pa častna in zaslužna po Zveličarjevem vzgledu. Z naukom, da so vsi ljudje bratje in sestre med seboj, ustvarja pravo, notranjo slogo med njimi.

c) Cerkev ima najboljše pripomočke in je lepo urejena za socialno delovanje. Njen človeško-božji organizem najkrasnejše kaže, kako naj se uredé človeške družbe. Zgodovina spričuje, da je svojo socialno nalogo vedno

izvrševala. Ves svet je prerodila. Ni čuda! Saj je Kristus, ki jo je ustanovil, začetek in konec vsemu dobremu.

č) Cerkev je sicer ustanovljena za večno zveličanje človeškega rodu; toda pri tem skrbi tudi za časno blagostanje. Mnogo njenih naprav je v službi revežev. Svojo neizčrpno moč zajemlje iz Jezusovega srca.

5. *Država.* — Država mora po svojem bistvu skrbeti za splošni blagor. Če je prav urejena,¹⁾ ji ni treba novih potov za rešitev socialnega vprašanja. V taki državi vlada poštenje, družinsko življenje je urejeno, religija in pravičnost se spoštuje, javnih bremen je malo in pravično so razdeljena, poljedelstvo, obrt, veđa in umetnost se razcvitajo. Prav uravnana država mora skrbeti za vse po načelu delilne pravičnosti. Vsi sodelujejo za splošni blagor, torej naj se ga vsak tudi udeležuje. Po tisti vrsti mora skrbeti za posamne stanove, po kateri sodelujejo za skupni namen. Prvi so tisti, ki vodijo državo. Takoj za njimi so pa delavski stanovci, ki z delom svojih rok ustvarjajo premoženje v državi. Vsled tega se mora država po zahtevah delilne pravičnosti že v drugi vrsti ozirati nanje. Svobodo mora braniti; če bi pa imelo kaj škodovati splošni koristi, mora poseči vmes. Njena dolžnost je, da nastopi ob uporih, stavkah, kedar se omaje rodbinsko življenje, kedar je vera ali nrvnost v nevarnosti, ko delodajavci krivično postopajo z delavci in žalijo njihovo človeško in krščansko dostojanstvo. Splošno mora država bolj skrbeti za reveže, nego za bogatine. Rod bogatinov, ki je ograjen s svojimi trdnjavami, potrebuje manj javnega varstva: nesrečno ljudstvo, ki nima nobenih svojih moči za svoje varstvo, je pa najbolj navezано na državno oporo.

V sedanjih razmerah mora država izvrševati v socialnem oziru zlasti te-le stvari:

a) Zasebno lastninsko pravo mora braniti in ovirati zapeljivo agitacijo v tem oziru.

b) Gledé na stavke in upore mora pred vsem skušati odstraniti njihove vzroke.

c) Delavce mora braniti, kedar jim preti kaka nevarnost na duši in na telesu. Ne sme se izgovarjati, da je delavska pogodba svobodna. Nobena pogodba ne velja, če se v nji kaj sklene, kar je proti dolžnostim do Boga ali do samega sebe. Gledé na dušo morajo imeti delavci priložnost, da izvršujejo svoje verske dolžnosti. Zlasti jim mora biti zagotovljen nedeljski in prazniški počitek. Gledé na telo se mora država držati načela, da nasprotuje pravičnosti in človekoljubju, če se nalaga komu toliko dela, da prekmalu opešata duh in telo. Doba za delo mora biti po razmerah tako določena, da ima delavec dovolj počitka, da se mu vrnejo izrabljene moči. Ustanoviti se morajo zakoni za varstvo otrok in žen, ki so manj pripravne za obrtno delo in po naturi odločene bolj za domača opravila. Zahtevati se morajo naprave, ki varujejo delavcem zdravje in življenje.

¹⁾ prim. okrožnico „Immortale dei“ dné 1. listopada 1885.

Država mora tudi skrbeti, da se delavcem pri plači ne godi nobena krivica. Plača se meri po delu, ki je osebno in potrebno. Tolika mora biti, da preredi delavca z ženo in otroki in mu dá priložnost si še kaj prihraniti za starost.

č) Splošno mora težiti država, da zmanjša razstoj med reveži in bogatini. Gospodarske razmere morajo biti take, da dajejo vsakemu priložnost, da si pridobi kaj stalne lasti, zlasti kaj svojega zemljišča. S tem se zemlji poveča plodnost, pomnoži se veselje do dela in ljubezen do domovine.

6. *Delavci in delodajavci.* — Najlepše je, če delavci in delodajavci v skupnih zvezah socialno delujejo in sklepajo o svojih zadevah. Taki odbori, v katerih sta obe stranki, najložje podpirajo medsebojno vzajemnost. Pečajo naj se z vprašanji o delavskem varstvu, o plači, skrbé naj za pomoč v revščini, boleznih, onemoglosti in podpirajo naj vzgojo delavskih otrok.

Dobre so pa tudi zveze, v katerih se družijo samo delavci. Potrebne so; delavci imajo pravico, da se vežejo v njih. Prevevati jih pa mora pravi krščanski duh in zato naj pri njih radi sodelujejo duhovniki pod nadzorstvom svojih škofov. Skrbé naj za krščansko izomiko svojih članov; iz njihove srede naj se ustanovljajo razsodišča v delavskih sporih in gojé razni podporni in gospodarski nameni. Zgodovina priča, da so taka društva res uspešna in silno koristna. Nasprotno so pa škodljiva in pogubna brezverska ali celo protiverska delavska društva, ki rodé le vedno večje razpore. Proti njim je torej treba krščanskih društev.

Vse katoličane čakajo potemtakem važne socialne naloge.

V.

Uspehi papeževe okrožnice o delavskem vprašanju.

Okrožnica „*Rerum novarum*“ je z enim mahom razjasnila katoliško stališče v socialnem oziru. *Charta magna* delavcev se imenuje po pravici. Ravno tako ji pa lahko rečemo, da je vznešen poziv k socialnemu delovanju.

Očetova beseda je ustvarila čuda. Proučavanje socialnega vprašanja se je na njenem temelju vglobilo. Cela vrsta mož se je jela baviti znanstveno s sociologijo. Nemški jezuitje Kathrein, H. Pesch, Mayer, dominikanec Weiss, prof. dr. Scheicher, dr. Eberle, princ Lichtenstein in drugi so zasloveli po svojih delih. Na Francoskem so de Mun, Segur-Lemoignon, Antoine stopili v ospredje socialne vede. Na Laškem je zlasti Toniolo poleg *Liberatore*-a in drugih obdeloval družboslovska vprašanja.

Škofje so s sveto vnemo podpirali socialno delovanje. V tem času je tudi na Slovenskem padla iskra novega življenja. Božja previdnost je postavila na ljubljansko škofijsko stolico moža odličnega po bogatem duhu, temeljiti učenosti in apostolski gorečnosti, sedanjega goriškega kardinala, uzornega dr. *Missia*. Njegovega dela sad je bil l. 1892 prvi slov. katol. shod. Ideje, ki so tu oživele v socialnem oziru, je uresničeval, vzpodbadaje duhovnike

in laike k socialnemu delovanju v krščanskem smislu. Pričelo se je in mnogo je koristilo — v trajen spomin njemu, ki je z besedo in vzgledom vzbudil med nami duha in ideje Leona XIII. Mi smo precej pozabljeni v svetu; od drugod zaide glas ložje v javnost nego od nas. Naši dogodki ostajajo skriti. Zato pa ne ve širši svet, kar vemo in v resnični hvaležnosti čutimo mi, da se kardinal Missia more po svojem delovanju primerjati cerkvenim knezom Doutrelouxu, Langénieuxu, Manningu, po svojem trpljenju, po svojih bridkostih, ki so zapisane v knjigi življenja, mu pa pripada prvo mesto.

Tudi drugod so katoliški shodi stopili v tir, ki jim ga je pokazal sv. Oče. Socialnega delovanja doba se je pričela. Delavci, obrtniki in kmetje so dobili nekako novih moči. Socialna demokracija je izkusila, da vstaja njen edini resni nasprotnik. S silo se je vrgla proti njemu, a pokazalo se je, da je nepremagljiv. Kjerkoli se je res pričelo delovati v papeževem duhu, povsod je zmagovala krščanska misel. Na Nemškem in v Švici so krščanska strokovna društva potiskala socialno demokracijo v kot. V gospodarskem oziru je prodirala ideja združevanja. Vzvišena zveza med ljudstvom in duhovniki se je obnavljala. S tem je pa jela prodirati tudi katoliška zavest in vnema za naše svete vzore. Katoliško ljudstvo je naenkrat začutilo, kje more iskati rešitve. Stare verige liberalnega gospodstva, ki je v meščanstvu in birokraciji zasedlo svoje mogočno taborišče, so sicer le polagoma pokale in se drobile, a šlo je. Brez žrtev pač ne! A žrtve so se dajale z veseljem.

Liberalizem je poskušal vse v svojo rešitev. Arzenal njegovih fraz se je na široko odprl in že tisočkrat ovržene budalosti so romale iznova v beli svet. Vera nima s politiko nič opraviti; duhovnik ostani v cerkvi; samo mlajše duhovstvo, le kapelani silijo v javnost, starejši so pametni; cerkvena avtoriteta se drobi; duhovniki spravljajo vero v nevarnost: — tako so zveneli akordi prvega liberalnega koncerta. Ti ljudje niso poznali cerkve in njenega življenja in v svoji zaslepljenosti niso hoteli videti, da je ravno cerkvena avtoriteta vodila vse socialno gibanje v krščanskem zmislu.

Pazilo se je na vsako besedo, na vsak miglje; zlobnost je zgrabila vsako slabo pičico, ki se je pojavila in jo povečavala. Bila je doba hinavskega zavijanja, denunciacij, umazanih spletk, v katere so hoteli zlobni licemerci zaplesti tudi najvišje osebe. V Avstriji so zlasti potem, ko je padlo židovsko-liberalno gospodstvo na Dunaju, kar sikali liberalci hinavstva in lizunskega ovaduštva. V Belgiji sta Verhaegen in Helleputte nadela krščansko-socialnemu gibanju ime krščanska demokracija. Vse hudobe je splašilo to ime. In ko je Toniolo na Laškem zagovarjal ravno to ime, so nasprotniki kar zadivjali. Kakor vselej, so se tudi sedaj pokazali otroci teme premetenejše, nego otroci luči. Mnogo so jih preslepili. Vkljub jasnim izjavam sv. očeta so se vendar nekateri bili ob prsa in jadovali, kako škodljivo je cerkvi socialno delovanje. Bili so v teh vrstah med mnogimi nevedneži tudi vsi duševni lenuhi in sebičniki vmes.

Sv. Oče ni skrival svojih misli. Vedno in ob vsaki priložnosti je iznova povdarjal svoje ideje. Zasebno je navduševal škofe, pisal jim javna pisma,

pisal tudi drugim veljavnim možem na pr. de Munu leta 1893, Decurtinsu leta 1893, večkrat Doutrelouxu in kardinalu Langénieuxu, frančiškanskemu generalu leta 1898 vse v enem zmislu, da je nujno treba krepkega socialnega dela. Svoja načela je odločno povdarjal tudi o prilikah raznih romanj, ob sprejemu kardinalov i. t. d.

Iz tega časa imamo celo vrsto njegovih zlatih rekov, polnih duhovitosti in navdušenja:

„Mene ne poslušajo, in vender se upajo maševati“; „Pojte iz zakristije; pojte med ljudstvo“; „Treba je naglih in uspešnih sredstev“; „Postavite krščanska ljudska društva proti socialističkim“; „od vas je odvisno, je li bodi demokracija krščanska ali socialističska.“ Te besede so vžigale vse dobromisleče katoličane in potiskale v kot boječe ali liberalno nadahnjene.

Morda jih mnogo, ki so vstopili v socialno delovanje, ni umevalo notranje zveze med sv. Očetom in idejami socialnega gibanja v krščanskem zmislu, a plul je nad njimi očetov blagoslov in jih tajno razžarjal. Bog bodi zahvaljen zato!

Neumljivo je potemtakem, kje so dobili liberalci toliko predrznosti, da so nekako od l. 1897 celo v Rimu pri sv. Očetu samem poskušali ogrditi socialno gibanje. Duhovnike, ki so se vdeleževali tega dela, so imenovali hujskače, nerazsodne revolucije, upornike. Tožili so jih in zahtevali obsodbe od raznih strani: iz Avstrije, Belgije, Italije, Nemčije in Francoske. Ko ni bilo odgovora, so brž pokazali svoje pravo mišljenje. Začela se je divja borba proti katoličanstvu. Protiklerikalstvo je vzkliko z novo silo. Te dobe nam ni treba opisovati. V nji živimo. Tajne moči, ki vprizarjajo ta boj, se ne morejo skriti. To, kar skušamo mi v svojih malostnih razmerah, skušajo katoličani tudi drugod. Protiklerikalni boj vre povsod: na Španjskem, Portugalskem, Francoskem, v Nemčiji in pri nas. Kar niso dosegli z zvijačo, hočejo doseči s silo. Pokopati hočejo krščansko ljudsko gibanje, katero jim je postalo nevarno.

Letos so prejeli odgovor. V okrožnici „Graves de communi“ dné 18. prosenca 1901 je odgovoril sv. Oče njihovim napadom in njihovim pritožbam. Za programom l. 1891 je prišla s tem odgovorom konsolidacija dejanskih socialnih strank v krščanskem zmislu.

VI.

„Graves de communi.“

1. *Uvod.* — Boji v socialno-gospodarskih vprašanjih izvirajo iz zmotnih modroslovskih in nravnih načel, katerih razširjevanje so pospeševale vsled raznih iznajdb izpremenjene gospodarske razmere. Nastal je prepad med bogatini in proletarci.

Okrožnici „Quod apostolici muneris“ dné 28. grudna 1878 in „Rerum novarum“ dne 15. vel. travna 1891 pojasnujeta ta boj. Celó nekatoličani so

ju pozdravljali in se učili iz njiju. Katoličani so pa iz teh okrožnic dobili novih sil, naučili se varnega postopanja, složili se v mnogih spornih vprašanjih in pričeli plodovito socialno delovanje: ustanovile so se ljudske pisarne, kmečke posojivnice, razna podporna društva, zadruge, zavarovavnice in mnogobrojno delavskih društev. S tem se je ljudstvu pomagalo v njegovih nevarnostih in stiskah.

To socialno delovanje je imelo več imen: krščanski socializem se je imenovalo po nekaterih državah. To ime se pa po pravici izgublja; socializem zveni slabo. Drugod se je imenovalo krščansko ljudsko gibanje. Zopet drugi so se imenovali po pravici krščanske socialce. Sedaj se pa splošno širi ime krščanska demokracija.

Tega imena se mnogi bojé in trdijo, da se s tem umeva politiško stremljenje, naperjeno proti cerkveni in državni oblasti; tudi pravijo, da ta struja povdarja le koristi nižjega ljudstva; druge zanemarja.

2. *Socialna in krščanska demokracija.* — Socialna demokracija taji ves nadnarurni božji red. Človeška sreča bodi le telesno vživanje. Nižje ljudstvo mora dobiti po njenih načelih vso oblast v roke. Za vse zahteva strogo enakost v družbi. Bojuje se proti zasebni lasti in teži po komunizmu.

Krščanska demokracija priznava upravičenost zasebne lasti in različnih stanov; na temelju pravičnosti se poteguje za nižje ljudstvo. Zato ne pomenja stremljenja po kaki novi vladni obliki. Vladne oblike so razne mogoče, da se le priznava njihova odvisnost od Boga. Ne bojuje se proti stanovom. Višji stanovi bi imeli le korist, ko bi se zboljšale razmere delavskemu ljudstvu. O kaki nepokorščini proti zakoniti oblasti se ne more govoriti pri krščanski demokraciji.

Delovanje krščanske demokracije zasluži pohvalo, ko želi zboljšati delavcem njihovo stanje, jim priboriti svobodo v izvrševanju verskih in nravnih dolžnosti doma in v javnosti, osamosvojiti jih, da bodo čutili, da niso živina, marveč ljudje, ne pogani, ampak kristjani in da ne bodo pozabili svojega končnega večnega smotra.

3. *Socialno vprašanje in religija.* — Socialno gibanje se tiče gospodarskih razmer. Boljše plače in vspešnejše delavsko varstvo hoče doseči; zvezano je pa v prvi vrsti z nravnostjo in religijo. Pravzaprav je le izvrševanje krščanske ljubezni, primerjene sedanjemu času, telesno delo usmiljenja, ki ga zahteva naša doba. Kristus nam je v tem oziru najlepši zgled; sam se sklicuje na dela telesnega usmiljenja in se bo skliceval še odločnejše pri sodbi. Kristjani ga morajo posnemati. V skrbi za nižje ljudstvo naj izpolnijo njegovo veliko zapoved ljubezni do bližnjega.

Socialisti zametavajo vsako miloščino. Ker pa nihče ni tako bogat, da ne bi kdaj potreboval ljubeznive pomoči od drugih in nihče tako reven, da ne bi mogel nikomur skazati kakega dejanja ljubezni, mora ravno ljubezen podpirati zahteve pravičnosti.

To delovanje je tem bolj hvale vredno, ker ne pomaga le za enkrat, marveč hoče razmere izpremeniti za stalno in krepi delavske stanove, da

bi si mogli kesneje sami pomagati. S tem jih otema mnogim nevarnostim in strastém.

Na tem ni nič, kako se imenuje. Pač pa je treba pri tem delovanju edinega duha in čim največ sodelavcev.

4. *Kdo je dolžan socialno delovati?* — V prvi vrsti so se dolžni vdeleževati socialnega delovanja tisti, ki imajo po svojem rodu, premoženju, darovitosti in omiki več moči in veljave. Čim več so prejeli od Boga, tem večji račun jih čaka. Kdor ne skrbi za revno delavsko ljudstvo, ko more, zanemarja sebe in državo; silne nevarnosti preté družbi in vsem stanovom, če se brž ne pomaga. Saj ne podira to krščansko socialno delovanje¹⁾ prejšnjih dobrih ustanov, marveč jih le času primerno izpopolnuje.

Ta stvar je nujna, silno nujna.²⁾ Treba je pogumnih duhov in združenih moči. Zlasti od socialistov preti velika nevarnost. Gre se za religijo in državo. Prazni prepiri po časopisih in shodih naj prenehajo med katoličani. V poslušnosti do apostolske prvostolice naj se vsi zedinijo. Potrebna je za posamne dežele tudi neka zunanja zedinjujoča moč. Prav primerni so v ta namen katoliški zbori in izvrševalni odbori takih shodov, ki na pr. po Laškem, pa tudi drugod vodijo vse socialno delovanje. — Tega delovanja so se dolžni udeleževati duhovniki. Med ljudstvo iti in med njim koristno delovati³⁾ je v naših časih potrebno za posvetne duhovnike in redovnike. Saj mora ravno duhovniškemu stanu biti lastna ljubezniva skrb za ljudstvo po vzgledu velikih svetnikov sv. Frančiška Ser. in sv. Vincencija Pavlana, posebno pa po vzoru svete družine. Učé naj ljudstvo in se potegujejo zanj. Varujejo naj ga uporov, opominjajo naj ljudi, da morajo spoštovati pravice drugih, pospešujejo naj urejeno rodbinsko življenje in zmisel za religijo. Vse njihovo delovanje naj prešinja duh krščanskega upanja.

Vsak sodelavec v socialnem oziru pa mora spoštovati cerkveno oblast, sovražiti lenobo in slasti; radodaren bodi, stanoviten in nepremagljiv v težavah.

Tako bo to delo stalno in vspešno.

* * *

Leon XIII. je naš. Ta misel, ki nas navdaja s ponosom in samozavestnim zaupanjem, nam polni srca, ko gledamo njegovo socialno delo. Ob času, ko se vse ruši, ko vse razpada, ko samo negativne stranke navidezno zmagujejo, nastopa on s pozitivnim programom ne samo kot učitelj katoličanov, marveč kot zdravnik človeštva. In za njim se zbira nepregledna vrsta njegovih sinov. Moč katoliške ideje je veličastna! Tako moramo vzklikati.

Protestantsko socialno gibanje je zvođenelo. Cesar Viljem je leta 1896 obsodil socialno delujoče pastore. Naumann in Göhre, ki sta se najbolj

¹⁾ Actio socialis more christiano.

²⁾ Res clamat, vehementer clamat.

³⁾ Prodire in populum in coque salutariter versari.

trudila med njimi, sta stopila med socialiste. Stöcker je bežal v Ameriko. Leon XIII. pa priganja duhovnike iz zakristije na socialno delo med ljudstvo. — Socialni politiki so brez vpliva. Socialisti jih ne marajo; krščanski nočejo biti; zato gostujejo — pri liberalcih. Kruta usoda! Boj proti liberalstvu jih je rodil, a sedaj ne dobé drugod stanovanja nego ravno pri liberalcih.

Socializem razpada v svojem pozitivnem delu, le negativni — odpor proti sedanji družbi — ga še vzdržuje. Katoličanstvo z nespremenljivim svojim pozitivnim programom pa se vedno bolj utrjuje in si osvaja postojanko za postojanko. Blaživo je vstopati v novi vek ob zarji Leona XIII. Beli dan se snuje! Mi pa se zavedamo, da smo nepremagljivi, dokler ostanemo odkrito načelni in dosledni na svojem temelju. In kako naj porečemo katoličanu, ki še sedaj noče umevati potrebe socialnega delovanja?

Dr. Janez Ev. Krek.

Protireformacija na Kranjskem

pod škofom Tomažem Hrenom (Chroenom).

Drugi članek.

Hren na čelu protireformacijski komisiji.

„Koncem tega meseca in ob začetku februarja so bile vse luteranske shodnice po celem Štajerskem do temelja podrte in do celega razrušene... Tako naj se zgodi onim, ki so na Kranjskem Amen. Amen. Naj se zgodi, naj se zgodi. Amen.“

To je zapisal škof Hren v svoj koledar k mesecu januarju leta 1600.¹⁾ In to svojo željo je goreče začel vresničevati, še predno je bila protireformacijska komisija oficialno ustanovljena.

Že 9. aprila 1600 je vzel protestantom cerkev v Velenjah na Spodnjem Štajerskem. Kar v svojem koledarju tako popisuje: „Leta 1600, dne 9. aprila, smo v izprevodu zopet sprejeli in posvetili cerkev B. Marije Device v Velenjah, ki so jo bili leta 1574 osvojili in jo do rečenega časa obdržali krivo-verci. Luteranski predikantje so bili razrušili nekaj oltarjev in pod enim izmed njih pokopali neko predikantinja,²⁾ katero smo izkopali in vrgli iz cerkve. Pri procesiji je bilo 25 župnij z zastavami in duhovniki. Velikanska množica ljudi, nad X tisoč. Hvala Bogu.“³⁾

¹⁾ Glej Hrenov koledarski zapisek k januarju 1600 (v ljubljanskem kapiteljskem arhivu).

²⁾ Soprogo predikanta, kakor pravi Hren, o isti stvari govoreč, v svojem poročilu na papeža Pavla V. z dne 25. avgusta 1616. — Cf. Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1854, 70.

³⁾ Hrenov zapisnik v stolni kapiteljski knjižnici zagrebški.

V prvo polovico l. 1600 spada najbrže tudi spomenica, ki je shranjena med rokopisi v bogoslovni knjižnici ljubljanski, in ki jej je gotovo Hren prvotni sestavitelj. Namenjena je P. Nikolaju — najbrže P. Nikolaju Jagnatoviju, rektorju ljubljanskega jezuitskega kolegija. A je gotovo v prepisu bila poslana tudi na graški dvor. Kaže nam, kakšni so bili takrat luteranski plemiči, kaže pa tudi, kako je Hren silil vlado, naj strogo postopa proti luterancem. Glasi se:

„*Memoriale pro R. Domino P. Nicolao.*“

1. *Da krivoverski deželjani (Prouintiales), zlasti oni, ki so ishajaje iz bolj slabih razmer postali bogatejši pa se šopirijo, vsled nekas ne nastopajo še drznejše: naj bi se Herbart pl. Lamberg in Anton Peshovis, ta znana saničevavca nadvojvodovih ukazov in sprejemavca predikantov, pozvala od Presvetlega v Gradec, ter Lovro Paradeiser, iz Tržiča.*
2. *Engelbert Schrankel, predrsen človek in ‚Confessionistarum ad Complices suos Mercurius atque Legatus, lingua procacissimus‘ naj se ob enem s Ludovikom Saurer s ukazom Presvetlega od deželnega glavarja kranjskega ukroti ostro s besedami in dejanji. Ta dva sta namreč vodnika drugih. In lahko bo ostale držati pri njih dolžnosti. To sodijo vsi katoličani, to je dobro po mnenju vseh.*
3. *Globe grofa Ahacija pl. Thurn 11 tisoč slatnikov, Herbarta Lamberg 3000 slatnikov, Jurija Andreja Kazianer 2000 slatnikov, Janeza Jakoba Gall 1000 slatnikov, naj se istirjajo, sicer ne bo ugled knesa nič veljal. Takisto (naj se istirja globa) Waerl-ova.*
4. *Komisija za razdevanje molivnic na Kranjskem naj se pospeši.*
5. *Naj se krivoverske knjige po hišah v mestih zasleduje, odvzema ali sežiga, kakor se je zgodilo v Loki.*
6. *Gospod pl. Edling naj ne ima ob enem službe ordinarija, če bo kranjski predsednik: ker imamo dobre katoliške moše, da se ne puste v brezdelju: en glas naj v javnih zborih ugasne: ali pa naj se po njega odstopu stvar vrši nujno po dveh namestnikih.*
7. *Gospod Žiga pl. Egkh naj se ‚promovira‘ ali v goriško namestništvo ali pa k visoki vladi.*
8. *Prosimo, da se stvar katoličanov, ki pridejo na dvor, milostivo in hitreje ekspedirajo. Ne pošiljamo namreč reči praznih in brez podlage.*
9. *Prositi treba, da se del glob prepusti v prid sidavi ljubljanskega kolegija.*

Globa 4000 slatnikov se mora istirjati od Heritsch-a. Še sedaj podpira predikante. Napadel je znova pokopališče cerkve sprejete (t. j. rekonsekrirane) in je samolastno pred 14 dnevi pokopal na njem neko žensko.

Ludovik Saurer je pretečeno leto Otona Henrika pl. Wernekh s bodalom in golim mečem napadal v hiši deželjanov in sicer ob navzočnosti škofa, prelatov in drugih katoliških

plemičev, in bi ga bil ubil, da niso drugi zabranili. In to dela popolnoma nekažnjeno.

Takisto je Presvetlega resolucijo „ad gravamina confessionistarum“ sicer prejel, pa potlačil, tudi je ni hotel priobčiti svojim tovarišem, kaj še le drugim. Katoličani so prosili, da se očitno v zboru prečita, on pa se je ustavil veljakom in trdil, da ni treba tega storiti.“

Še uspešneje kakor s spomenico je pa škof Hren lahko prigovarjal graško vlado k strogemu postopanju proti kranjskim protestantom, ko je bil meseca aprila in maja l. 1600 sam v Gradcu. 23. aprila 1600 je bila namreč v Gradcu poroka nadvojvode Ferdinanda z Marijo Ano Bavarsko. Kot odposlanec kranjskega vojvodstva je Hren prisostvoval 3. in 4. maja izročitvi daril, ki so jih poslali stanovi treh dežela ženinu in nevesti. 3. maja je izročil v slovesnem zboru veljakov ženitni dar kranjskih stanov, presegajoč 800 gld., in imel nagovor.¹⁾ 3., 4., 5. maja je v kapeli nadvojvodinje vdove maševal ob navzočnosti vseh princev in princesinj. 5. maja je bil pa v avdijenci pri Ferdinandu in njega materi Mariji. Sam piše o tem sprejemu: „Popoldne ob 3. uri sem pri Njiju Knežjih Jasnostih Mariji in Ferdinandu imel avdijenco in se poslovil. Serenissima Mater Maria Vidua me suscepit et vocavit suum filium. Commendaverunt se meis ac totius Cleri mei precibus.“²⁾

Ob tej priliki se je izvestno pogovarjal z nadvojvodo in nadvojvodinjo materjo tudi o zadevah protireformacije na Kranjskem. Nadvojvoda je res kmalu potem ustanovil protireformacijsko komisijo. Na čelo jej je postavil škofa Hrena. Njemu na stran pa kranjskega deželnega glavarja Jurija Lenkoviča in kranjskega vicedoma Jožefa pl. Rabatta. Oba sta bila dobrokatoliška moža in goreča nasprotnika protestantizma. Zraven pa ugledna in vplivna. Jurij Lenkovič, deželni glavar in glavni zapovednik na vojaški krajini, je bil zelo bogat vlastelin: bil je posestnik graščin Mehovega, Poganc, Rupčevrha, Otočca pri Novem Mestu, Mirne, Statenberga in Podbrežja pri Kolpi; kot tak mogočen vlastelin je že prej zatiral novo vero po Dolenjskem. Ugleden in vpliven pa je bil tudi po svojih rodbinskih zvezah: bil je namreč zet mogočnega hrvaškega grofa Jurija Zrinjskega in njega soproge Zofije rojene grofice Stubenbergove. Škof Hren je bil torej lahko vesel teh dveh pomočnikov, protireformacijskih komisarjev.

Protireformacijske komisije pravi naslov je bil: „komisija za reformiranje vere po Kranjskem“.³⁾ Hren je pa odslej navadno sam sebe podpisoval: „Sv. katoliške vere po vsem kranjskem vojvodstvu, po Spodnjem Štajerskem in grofiji celjski tja do Drave reke reformator in vrhovni komisar.“

Svečani pričetek delavnosti reformacijske komisije zaznamuje Hren v svojem koledarju (v ljublj. kap. arhivu) z besedami: „1600, 22. December.

¹⁾ Cf. Hrenove koledarske zapiske k aprilu in maju 1600 (v ljubljanskem kapteljskem arhivu) in k januarju 1620 (v ljubljanskem muzejskem arhivu).

²⁾ Hrenov koledarski zapisek k 5. maju 1600 (v ljublj. kap. ar.).

³⁾ Hrenov kol. zap. k sept. 1600 (v ljublj. kap. ar.).

Reformation Commission Ca. Religionis allhier zu Laibach in der Bischöflichen Pfalz in nomine Domini angefangen, 24, 25, 26, 27 Predigen im Thumb windisch, im Collegio (namreč jezuitov) Deutsch de deserendo Lutheranismu getan. Fructus Deus det.“

Po pridigah je začela komisija koj energično svoj posel. V Ljubljani, v srcu dežele, je hotela najprej zadeti „evangeljski“ veri smrtni udarec. Kakor predikantom, Hren ni hotel prizanesti tudi mrtvemu oznanovavcu protestantizma, luteranskim knjigam

Nekateri katoliški duhovniki so na vladarjev ukaz že prej sežigali luteranske knjige kot seme plevela. Kamniški župnik Sebast. Trebhan in vicedom Jožef pl. Rabatta sta bila od nadvojvode Ferdinanda že prej, z odlokom z dne 7. sept. 1599 imenovana za poverjenika, da vizitirata Kamnik in druge župnije, in zaplenita vse prepovedane knjige in luteranske postile.¹⁾ In povelje sta izvršila. Župnik Trebhan je pisal 13. sept. 1600 oglejskemu patrijarhu, da je pred kratkim sežgal nad 30 luteranskih knjig.²⁾ Dne 29. decembra 1600 je protireformacijska komisija sežgala na ljubljanskem trgu osem vozov luteranskih knjig. Dne 9. januarja 1601 pa je zopet sežgala tri vozove krivoverskih knjig „v veliko zmedo krivovercev.“³⁾ Posrečilo se je pa evangelijcem nekatere knjige oteti in spraviti v deželno hišo.⁴⁾

Potem se je komisija hitro lotila izpreobračanja evangelijskih meščanov. Cel mesec januar so reformacijski komisarji izpraševali meščanstvo „in specie ali vsakega in particulari“. Nepokorni so bili obsojeni v izgon v obroku šestih tednov in treh dni; vendar pa morajo prej pod lastno prisego izpovedati vse svoje premoženje, premakljivo in ležeče, plačati „deseti fenik“ Njega Knežji Jasnosti, in vse svoje imetje in tudi druge račune v red spraviti, dolgove in dolžnike pa plačati.⁵⁾ Oni pa, ki so se odpovedali luteranizmu, so morali priseči katoliško prisego.⁶⁾

¹⁾ Mittheilungen d. h. V. f. Kr. 1867, 105.

²⁾ Drobtinice iz furlanskih arhivov — v Izvestjih m. dr. 1892, 51.

³⁾ Hrenov kol. zapisek k januarju 1601 (v ljublj. muz. arh.).

⁴⁾ Valvasor, VII. 468.

⁵⁾ Hrenov kol. zapisek k januarju 1601 (v ljublj. muz. arh.).

⁶⁾ Vzorec take prisege je shranjen med rokopisi v ljubljanski bogoslovski knjižnici. Sestavil ga je najbrže Hren sam. Napis mu je: „Forma Juramenti conuertendorum Slauica et Germanica.“ Slovenski se glasi: „Jest N. perfeshem Gospudu Bogu sedaj letakú, de iest hozhem timu Suetlimu Vissoku rojenimu Firшту inu Gospudu, Gospudu Ferdinandu, Herzogu Austrie e. c. moimu mylostivimu Gospudu inu Deshelskimu Firшту, inu niegoue Firštoue Suetlusti Erbam inu Sporednikom, slushaben inu pokoren biti; sup (er) nih Firštljih Suetlust, ali nih Erbe, nizh handlati, temuzh uso nih shkodo ofnaniti, pouedati, inu kar meni bo neruezh mogozhe obarovati, inu nih nuza inu prida, kakor delezh snam inu morem, pomishlat inu naprej staviti. Pred usemi rizhmi pak, obene krive, sapelanske, Luthrishke smotte ali Vere, ampak te same edine, isuelizhanske Suede Karshanske Jagerske, Catholske Stare Rimske Vere se hozho dileshen sturiti; Srauen tiga tudi per obenim Shodu ali ukup sprauishzhu, u'katerim bi se super to Sucto Catholsko, prauo, Staro, Rimsko Cerkou inu Vero handlalu, gouorilu ali rounalu, se nozhem pustit najti, ampak teh istih se hozhem popolnama oggibat: Kakor meni guishnu Gospud Bug pomagaj inu u'fi nega lubi Suetniki, amen.“ — Ta zanimivi rokopis nam kaže, da se je tačas luteranizem smatral prav tako nevaren habsburški vladarski hiši kakor katol. cerkvi.

Redni kraj obravnave in zaslišanja je bil, kadar je bil navzoč škof, škofija. Sicer vicedomova hiša. Škof je pred komisijo citiranim dajal pojasnila o katoliški veri tri do štiri ure na dan. Včasih so bile obravnave „pred kosilom in po kosilu“. ¹⁾

Še evangelijsko pokopališče ljubljansko je razdejala meseca januarja reformacijska komisija. Pa je odrinila na Gorenjsko. ²⁾ 8. februarja so začeli reformacijski komisarji reformirati mesto Kamnik. V mestni hiši je imel škof govor. Poslušni meščani so koj prisegli po katoliškem besedilu; samo štirje so bili obsojeni v prognanstvo. Precejšnje število krivoverskih knjig je bilo sežganih na očitnem trgu. Komisija se je mudila v Kamniku tri dni. Dne 11. februarja je prišla v Kranj. Poslala je najprej v Križ po nekega Križeta Mikuša, imenovanega Luter, ker so njegovi sinovi v noči umorili pobožnega katoliškega meščana Lovretiča. Po zaslišanju in preiskavi, kako se je zgodil umor, je bilo potem 13. februarja nekaj ljudi prijetih in zaprtih, Križetova hiša pa popolnoma razdejana. Zjutraj 12. februarja je škof imel v hiši Mihaela Harrer krivoverskim meščanom daljši govor. Razven enega ali dveh so se vsi v pokorščini vdali Bogu, sv. katoliški cerkvi in Njega knežji Jasnosti in so prisegli katoliško prisego. 13. februarja je komisija poslala Krištofa Harrer s 6 konji in 150 kmeti in z drugimi zanesljivimi osebami v Tržič. Vklonili so se vsi meščanje. 14. februarja je škof slovesno investiral in vpeljal Janeza Friderika Klemena v kranjski vikarijat. 15. februarja ga je pa vpeljal in vmestil v kapelanijo in beneficij Eckov. Takisto je investiral 16. februarja Andreja Fellmann v beneficij svete Katarine v župni cerkvi sv. Kancijana ravno tam. 17. februarja so bile sežgane v Kranju luteranske knjige na trgu blizu sramotnega stebra. Še isti dan je komisija odrinila v mesto Loko. Prišla je v Loko slovesno. Oskrbnik (brizinskega škofa posesti) Andrej Albreht Seydelhouen jej je prišel z več jezdeci naproti, jo sprejel slovesno s strelji in jo lepo pogostil ta kakor tudi drugi in tretji dan. V nedeljo 18. februarja popoldne je škof krivovernim premožnejšim meščanom, desetim ali več po številu, govoril v gradu. Drugo jutro, 19. februarja, je podučeval. Vsi so bili poslušni in so prisegli katoliško prisego. Krivoverske knjige so bile sežgane na trgu. Ko je škof še enkrat ljudstvo podučil in vredil vse stvari, je odrinil popoldne v Ljubljano. Oskrbnik je spremil komisijo iz mesta in dal streljati s topiči. V Ljubljani je komisija zopet pozvala prédse luteranske meščane, nekaj deželnih uradnikov in tudi dosti vdov in mater. V velikem številu so prisegli katoličani prisego. In zopet je bilo več sto duš Kristusu pridobljenih. Prepovedalo se jim je pod kaznijo uživanje mesnih jedi ob postnih dnevih in zapovedalo, da morajo prihajati v nedeljo, ponedeljek, sredo in petek k sv. Nikolaju ali pa k očetom jezuitom k pridigam, v katerih se bodo vzlasti obravnavale poglavitne preporne točke. 7. marca je škof Hren s Kobenceljnomo, „kolego reformacijske komisije“, zopet odrinil na Gorenjsko. To pot je začel s protireformacijo Radovljice.

¹⁾ Peter v. Radič: Ueber ein „Protocoll Religionis Reformationis“ in Krain. Vodnik-Album. 1859, str. 203.

²⁾ Hrenov kol. zapisek k januarju l. 1601 (v ljub. muz. arh.)

10. marca je bila „sinagoga“ pri Radovljici na strašen način koj v somraku s smodnikom razstreljena in končno zažgana. Smodnik je zid in gotovo več kot štiristotne kamene raznesel na vse strani, kmalu razmetal tudi cerkev sv. Urha; zraven je bilo okoli 250 ljudi. Pa se ni nikomur nič žalega zgodilo. V nedeljo, 11. marca, je škof v Radovljici pridigoval. Naslednji dan, 12. marca, je imel „komisijski nagovor“ meščanstvu. Vsi so prisegli pokorščino. 13. marca je govoril kmetom in krivoverskim okoličanom, ki so prišli v Radovljico v velikem številu. Poslušni so prisegli. Nepokorni pa so bili kaznovani, med njimi sta bila neki Gewacz z globo 150 zlatov, Jurij Prešern pa z globo 100 zlatov kaznovana in zaprta z nekaterimi drugimi. Tudi kovači iz Kroke so prisegli pokorščino katoliški cerkvi. Ob tej priliki so prosili samostojne župnije in stalnega župnika. Dva sta bila obsojena v prognanstvo. Eden pa postavljen z odprto luteransko knjigo na sramotni kamen: ko je pa postal pokoren, je bil izpuščen. 15. marca je komisija poslala v Kranjsko Goro in Belo Peč svoje pooblaščenca: Jakoba Haumanna, Seb. Konstantina in Grimbschiza. 16. marca so komisarji odrinili v Jesenice. 17. marca so bili nepokorni Belopečani, med njimi Nastran in njegova žena, pozvani; zapeljanci so katoliški cerkvi prisegli pokorščino. Nekega Pfliegerja pa so poslani pooblaščenca prijeli in dali zvezanega prepeljati v Radovljico. Pa se je spametoval potem, ko je bil poslan k rektorju ljubljanskega jezuitskega kolegija. 18. marca (nedeljo Reminiscere) je bilo v Radovljici cerkveno posvečevanje; škof je maševal in imel govor o obhajilu pod eno ali dvema podobama. 19. marca so radovljiške meščanske žene prisegle katoliško prisego. 20. marca je prišla komisija zopet v Kranj in zahtevala od sodnika poročilo, kako se je tu zvršila protireformacija. Dne 21. marca so bile luteranske ženske v Kranju pozvane pred komisijo, pa so prisegle katoliško prisego. Istega dne je škof dal sodniku škofjeloškemu „navodilo“ za meščane, „in po njem so meščani zvesto živeli“. Škof se je potem ločil od Kobenceljna, ki je v neki zadevi kranjskega vicedoma Rabatte odpotoval na Koroško, in šel skozi Kamnik v Gornji Grad, od koder se je 30. marca vrnil v Ljubljano. Med tem časom so se od nekaterih luterancev iztirjale globe: Hans Hainrich iz Kranja, obsojen v prognanstvo, je dal po Krištofu Harrer „deseti fenik“ v znesku 150 gld. Za hišo predikanta Knaflja (Khnayffel) se je dobilo 200 gld. Od zneska Križetovega zemljišča je komisija sklenila dati ubogi vdovi umorjenega Lovretiča (glej zgoraj) pravičen del; Francišek Mosconius je bil poverjen, naj to stvar vravna. Onim, ki jedó meso ob postnih dnevih, se je določila globa 10 zlatov „toties quoties“. Globe Ljubljančanov, izročeni Kobencelju, so znašale 250 gld. Knoblach je bil obsojen v globo 1000 zlatov, od njih je bilo odplačanih 400 gld. cerkvi sv. Nikolaja, Matej Puecher v globo 4000 zlatov, Lovro Paradeyser v globo 3000 zlatov in Hörczh v globo 4000 zlatov. Prišedši 30. marca v Ljubljano je škof začel z reformacijo ljubljanskih meščanskih žena, kar mu je dalo toliko opravka, da je „komisijo za Dolenjsko moral preložiti čez veliko noč“ (ki je bila tisto leto 22. aprila). 2., 3., 4. aprila so ljubljanske gospe prisegle katoliško prisego. Bilo jih je nad 200. Vse pa niso hotele priseči. Predikanta Smoldiška

(Znojilška) mati in sestra sta se morali zaradi nepokornosti spraviti na „Trančo“ (mestno ječo). Žena župana Jožefa Tschaula, dalje Khragenpacherica, Schärfflingerica, Spollinovka in nekatere druge so bile obsojene, da morajo v teku treh dni zapustiti deželo. „Brezbožna“ Waldmann-ovka pa je bila že drugič obsojena v izgon iz vseh dednih dežel v teku treh dni. Kasneje je pa vendar prisegla katoliško prisego in je bila birmana. V prognanstvo obsojeni so bili pa tudi nekateri deželni uradniki, „deželni pisarji, advokatje, sollicitatorji in trobci“. Do sv. Jurija jim je bil stavljen obrok.¹⁾

Kakor vidimo, je komisija delala hitro in odločno v tej nekrvavi vojni. Zato je pa tudi kmalu videla zoreti lepe sadove.

Ni še minilo pol leta, kar je stopila v življenje, že je mogel njen načelnik Hren poročati o lepem pojavu katoliške manifestacije v srcu dežele, v Ljubljani. Zaradi zlobe krivovercev se namreč tukaj že dolgo vrsto let ni mogla svečano vršiti procesija sv. Rešnjega Telesa. Leta 1601, 21. junija, pa se je zopet vršila z vsem zmagoslavnim sijajem. Vesel poroča Hren k temu dnevu: „Die Procession Corporis Christi von allerlei Zünften, Fahnen, Musica, Schiessen, Trompeten und Hörpaukhen, auch am Landhaus von unge-denklichster Zeit am allerstattlichsten verricht.“²⁾

Vesel poroča škof Hren tudi papežu Klemenu VIII. o svojih uspehih. Vesel je teh uspehov zlasti zato, ker jih je priboril brez krvi. „Težko in prenevarno, pa vendar davno zaželjeno delo“ — pravi — „namreč reformacijo h katoliški veri po celem Kranjskem, Spodnjem Štajerskem do reke Drave, sem tem rajši prevzel, ker sem proti trdovratnim luterancem in neizpokorljivim ljudem iz nagona sv. Duha mogel obračati apostolsko orožje.“ In poročilu pristavlja, da je že 41.000 duš pripeljal v kratkem času v pravi hlev cerkve.³⁾

Moral je pač res dobro sukati to apostolsko orožje! Celó pisatelj zgodovine slovenskega naroda, profesor Trdina, se mora klanjati v občudovanju temu nenavadnemu Kristusovemu bojevniku. Lepo piše o Hrenu: „Kamor pride, obsuje ga večidel srdita novoverna množica, pa ko njega čuje, ostrmi in je večidel zopet stari veri pridobljena. Njegov iskren govor, ognjeno oko, žareči obraz izpreobrne mnogokrat v eni uri na stotine odpadlih, in roka skrivnega morilca, tako pravi pripovedka, zastane in otrpne, ko zagleda Hrena, katerega se je bil namenil prebosti Povsod je blisk njegove besede trdovratne omečil, v novovernem mraku blodeče razsvetil.“⁴⁾

¹⁾ Hrenovi koledarski zapiski leta 1601 (v ljub. muzejskem arhivu).

²⁾ Hrenov koledarski zapisek k jun. 1601 (v ljub. muzejskem arhivu).

³⁾ Valvasor, VIII. 669.

⁴⁾ Cf. Trdina J., Zgodovina slovenskega naroda, 112. — Drugače sevé zgodovino-pisec A. Dimitz. Kakor sploh v svojih spisih rad o vsaki priliki udari po protireformaciji, se norčuje tudi iz Hrenovih besedi: da je zoper luterance sukal apostolsko orožje, s svojo pripombo: „Pa ne brez krepke primesi posvetnega (orožja).“ (Cf. Dimitz A., Geschichte Krains, III. 336.) Vesten zgodovino-pisec vendar ne bo namigaval, da je katoliška protireformacijska komisija prelivala kri. Postopala je tako, da nobena kaplja krvi ni ostala na rokah njenih izvršiteljev. Kako se je pa postopalo v isti dobi drugodi s katoliki! Pa saj iz A. Dimitz-ovih spisov sploh veje bolj protestantski, kot katoliški duh.

Luteranci pa seveda niso bili veseli Hrenovih uspehov. Zlasti protestantski deželni stanovi ne. Sicer so bili sami za enkrat brez skrbi pred neljubimi jim obiski verskih komisij. Ali bolelo jih je v dno srca, da druge njih evangelijske rojake prijema protireformacijska komisija. V deželnem zboru so koj v prvi seji (januarja 1601) dvignili svoj glas proti „grdemu preganjanju“ evangelijscev. Bili so pač drzni, kakor so bili takrat drzni tudi luteranski stanovi sosednjih zemljâ. Ti stanovi so komaj čakali ugodne prilike, da zahtevajo od nadvojvode popolno versko prostost. Taka prilika jim je bila že padec trdnjave Kaniže (20. oktobra 1600), in zlasti še ponesrečena vojna ekspedicija nadvojvode Ferdinanda proti Turkom ter žalostni pobeg krščanske vojske (1601). Nadvojvoda je kajpakda bil v zadregi. In to zadrego so precej skušali luteranci izkoristiti za svojo stvar. Nesrečo Ferdinandovo so razvpili za kazen, ki jo je Bog poslal nad deželo zaradi zatiranja „čistega evangelijskega“. Štajerski protestantje so zopet začeli katoličane javno zasramovati in grajati nadvojvodo kot fanatika. Na svojih shodih so se vneto posvetovali, kako bodo zopet odprli luteranstvu v deželo široka vrata. In res so se upali zopet očitno pokazati nekateri predikantje v deželi. In podobne stvari, podobna predrznost luterancev je zavladovala tudi na Kranjskem.

Nadvojvoda Ferdinand je bil že dne 16. septembra 1600 zahteval od kranjskega deželnega oskrbnika in od vicedoma pojasnila, kaj je s predikantom Pavlom Odontijem, ki je bil transportiran v Trst, a v Senožecih uskočil; nadvojvoda je zahteval, naj se neki gostilničar in njegovi izprašajo o tej zadevi, ali niso morda pripomogli k ubegu.¹⁾

Pa luterski plemiči so znali prikrivati svoje predikante. Po Odontiju je moral deželni oskrbnik in vicedom na vladarjev ukaz poizvedovati še leta 1602.²⁾

Kakor Odontija so znali ti plemiči skrivati na svojih gradovih tudi predikanta Hanuša Dobranskega: bil je v Sonnegku in Ostervici.³⁾

No, nadvojvoda ni bil mož, ki bi se dal takoj ugnati. Že dne 1. marca 1601 je bil izdal „Generale“, v kojem zaukazuje izgon predikantov in učiteljev. Ta svoj „Generale“ je ponovil in poostril 12. septembra 1602 s svojim „generalnim mandatom“: zapovedal je, da se morajo predikantje in sekcični učitelji kot vedni ščuvatelji proti knežji oblasti in krušitelji miru iz vseh njegovih zemlja pobrati pod kaznijo življenja, in da jih nihče ne sme vzeti pod streho. Tudi morajo vsi podaniki, izvzemši stanove, ki niso še prestopili h katoliški veri, v šestih tednih ali prestopiti ali se izseliti. To je pomagalo. Predikantje si več niso upali v deželo. Luterski gospodje in vitezi so sicer še skušali nagajati. Začeli so s svojimi podložniki obiskovati evangelijsko bogoslužje na Ogrskem in Avstrijskem. In dajali so svoje otroke krstiti predikantom. In pred predikanti so sklepali zakone. Pod globo jim je moral nadvojvoda prepovedati hoditi opravljat izvan dežele bogoslužje v novem odloku z dne 23. julija 1603. Evangelijsko plemstvo treh deželâ je

¹⁾ Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1867, 107.

²⁾ Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1867, 107.

³⁾ cf. Hrenov kol. zapisek 23. septembra 1601 (v ljub. muz. arh.).

sicer 20. oktobra 1603 vložilo na nadvojvodo prošnjo, podpisano od 87 gospodov s Štajerskega, 79 s Koroškega, 69 s Kranjskega: naj prekliče zadnji „interdikt“ in dá versko prostost. Toda nadvojvoda je poslušal lavantinskega škofa Stobeja, ki mu je zaklical: Imitari te ipsum — ostani samemu sebi zvest! 26. junija 1604 je v resoluciji, ki je prejšnje še poostrila, izjavil, da ne prekliče svojih odlokov. In ko so stanovi napravili novo vlogo (v sept. 1604) na Ferdinandu, jim je odgovoril prav tako nemilostno. Prepovedal je za naprej sploh vsak sestanek stanov treh dežel.

Neustrašeno je stopal nadvojvoda Ferdinand po poti, ki jo je bil nastopil proti luterancem. Prišli so res zanj večkrat težki trenutki. In slišal je v takih trenutkih zadrege in stiske od marsikatere strani svēt: naj za nekaj časa vsaj prijenja novotarjem. Pa za take svete je bil nesprejemljiv.¹⁾

In tako pot odločnosti in neomahljivosti je hodil tudi škof Hren. Napadi luteranskih stanov v deželnem zboru ga niso mogli niti za pedanj odmakniti s pota, ki ga je bil kot načelnik reformacijske komisije nastopil, da deželo zopet pokatoliči. Reformacijsko komisijo je zadela sicer bridka izguba, ko je 18. julija 1601 umrl njen komisar, deželni glavar Jurij Lenkovič, „zadnji tega imena in plemena“²⁾ in ko je kmalu potem, na novega leta dan 1602, bil njen drugi komisar, vicedom Jožef pl. Rabatta umorjen v Senju od uskokov, kamor je bil poslan kot cesarski komisar.³⁾

Pa na njuno mesto sta kot Hrenova pomočnika stopila vicedom Kobencelj s Proseka in deželni oskrbnik Wolf Paradeiser. In delo se je nadaljevalo. 5. marca 1602 že vidimo iti škofa Hrena s Kobenceljem v Višnjo Goro na Dolenjsko.⁴⁾

Živa potreba je bila tudi tu protireformacija. V dolenskih mestecih je našel Lutrov nauk rodovitna tla. Ni čuda: Nekateri duhovniki so bili postali luteranci in so ga pridno sejali. Tako je pisal 23. junija 1601 Marko Khun kot župnik krški: „Skoraj 40 let je bil v krški župniji za župnika človek, ki je gojil luteranstvo.“⁵⁾

In podobne razmere so bile zagospodovale tudi v notranjskih mestih. Isti Marko Khun, ki je bil prej duhovni pomočnik v Idriji, je pisal v istem pismu: „Nikjer ni luteranstvo naredilo toliko škode, kakor v Idriji, kjer so skoraj 40 let predikantje pridigovali knapom in kmetom.“⁶⁾

Reformacijske komisije je torej tudi v dolenskih in notranjskih mestecih čakalo precej dela. Pa tudi tu je njeno delo srečno uspelo. Komisija je otemala luterancem postojanko za postojanko.

Leta 1603 vidimo komisijo zopet v Ljubljani energično pri delu. Zadnjega aprila je izdala dekret na župana, sodnika in svēt mesta ljubljanskega, da mora magistrat pobirati pri meščanih listke o opravljeni velikonočni izpovedi

¹⁾ Hurter, Ferdinand II., VI. 138.

²⁾ Hrenov kol. zap. 1601 (v ljub. muz. arh.).

³⁾ tam.

⁴⁾ tam.

⁵⁾ Drobtnice iz furlanskih arhivov v Izvestjih 1892, 62.

⁶⁾ tam, str. 45.

in sv. obhajilu, ker vkljub zapovedi mnogi nasprotno ravnaajo. Nepokorni naj se pa kaznujejo z globo 10 zlatov.¹⁾

Dne 17. septembra 1603 je dobil magistrat od komisije nov ukaz, naj one ude mestnega sveta, ki so prisegli katoliško se spovedati in komunicirati, pa to opuščajo, opozori, da to takoj storč.²⁾

Pa še niso bili vsi poslušni. Komisija je morala 2. aprila 1604 zopet zapovedati magistratu, naj od hiše do hiše pobira izpovedne listke in od njih, ki niso opravili izpovedi, iztirja globo 10 zlatov. In tudi, ki prelamljajo postno postavo, naj kaznuje z globo 10 zlatov. Če ne, se bo postopalo z magistratom s posebno telesno kaznijo.³⁾

Luterski stanovi so se proti takemu počenjanju komisije, kakor tudi drugih župnikov, ki zahtevajo od svojih župljanov izpovedne listke, pritožili naravnost pri nadvojvodi. Toda ta je odgovoril, da župniki prav delajo, ker se edino na ta način morejo prepričati o katoliški veri svojih župljanov.⁴⁾

Energično postopanje škofa Hrena in njegovi uspehi so seveda jezili luterske stanove. Jezilo jih je, da je deželni zbor vsled odločnega nastopa katoliške stranke, vplivane po Hrenu, že leta 1602 sklenil, da poleg dveh evangeljskih prideta tudi dva katoliška deželana v deželni odbor. Jezilo jih je, ko so videli, kako se Hren energično poteguje za interese meščanstva proti plemstvu in kako priporoča povišanje pravic četrtega stanu mest in trgov. Jezilo jih je, ko so videli, kako uspešno se trudi Hren tudi za zopetno pridobitev nekdanjih cerkvenih posesti. In zlasti jih je jezilo, ker proti Hrenu s svojimi pritožbami pri nadvojvodi navadno niso ničesar opravili. Hrenu se tega tudi ni bilo treba bati. „Jaz bom Vašo Prečastnost ščitil in branil zoper vse vaše nasprotnike in sovražnike“, je rekel nadvojvoda škofu 11. julija 1603 pri avdijenci in mu „podal svojo nadvojvodsko roko.“⁵⁾ Zato je bilo seveda zoper njega strašno vika in krika. 3. decembra 1607 je bil škof celo izključen od zasedanj deželnega zbora, ker je baje v nekem dopisu na nadvojvodo govoril zoper čast stanov, izključen za tako dolgo, dokler ne bi dal stanovom zadoščenja.⁶⁾

Toda Hren se ni dal omajati v svojih načelih in njih vdejstvomjanju. Že 1. 1605 je pisal ljubljanskemu proštu pismo, v katerem pravi: „Jaz bom, dokler hoče Bog, ki me je nevrednega grešnika izvolil, vstrajal v tej težavni škofovski službi; moji nasprotniki naj počno, kar hočejo. Prosite Boga za me, da mi še naprej kakor doslej podeljuje zmago nad mojimi nasprotniki, ki so mi doslej s svojim sovraštvom več koristili, kakor bi mi s svojo postrežljivostjo mogli hasniti! Jaz ne bom nič svojemu mesu ali krvi na ljubo započel proti Bogu ali proti svoji vesti.“⁷⁾

¹⁾ Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1867, 108.

²⁾ tam.

³⁾ tam, 108, 109.

⁴⁾ Hurter, Ferdinand II., VI. 138.

⁵⁾ Hrenov kol. zap. (muzejski arh.)

⁶⁾ cf. Dimitz, Geschichte Kr., III, 353.

⁷⁾ To iz nekega pisma škofa Tomaža, ki sem je našel med nekaterimi v stran vrženimi listi — pravi Valvasor, VIII, 669, 670.

Nasprotnikov in klevetnikov je pa škof Hren res imel obilo. Oktobra meseca 1. 1607 je bil apostolski nuncij v Ljubljani in je vizitiral v imenu papeža Pavla V. Apostolski nuncij in vizitator, grof in škof Janez Krstnik Salvagius, je bil 14. septembra odrinil iz Gradca. Škof Hren mu je iz Gornjega Grada poslal naproti 15 konj do Slovenjega Gradca. Tudi sam mu je šel naproti. Sešel se je z vizitatorjem na meji škofije ljubljanske. Vizitator se je pa kaj čudno vedel. Hren ga je prosil, naj mu pokaže pisanje papeškega svojega poslanja. Nuncij pa tega ni hotel storiti. Rekel je, da ni dolžan. Zahteval pa je oblastno, naj se mu izročé urbariji slovenjegraške župnije. Hren je to zabranil v imenu vladarjevem. Še bolj je osupnil škof Hren, ko je vizitator meninič tebinič izpeljal iz Novega samostana (Novum Claustrum) meniha, zloglasnega vsled mnogih zločinov, ki se je vedel otročje in predrzno proti kanonikom, zbirajoč o njih umazane stvari, ali ko je vizitator pri obedu zbadljivo izjavil, da je k večjemu dva duhovnika doslej pri vizitaciji našel neoženjena. Škofu Hrenu se tudi to ni moglo dobro zdeti, da je nuncij o njem pri ljudeh poizvedoval, takisto ne, da je razodeval skrivnosti, ki jih je izvedel pri izpraševanju itd. Vizitator je ostal v Ljubljani cel mesec. Pozval je v Ljubljano vse patriarhalne kurate, duhovne pomočnike, župnike in kamniškega arhidiakona k sebi v škofijo. Na preddan vigilije vseh svetnikov je odšel iz Ljubljane v Bistvo v kartuzijanski samostan in ga vizitiral; potem je odrinil na Vrhniko in od ondod omenjeno viligijo zjutraj v Postojno. Stroške vizitacije je moralo plačati ljubljansko škofijstvo. Patrijarhovi ljudje niso nič prispevali.¹⁾

Čuden se je moral res vsakemu videti ta nastop nuncijev napram škofu. Ali ta vizitacija se je vršila, kakor pravi kesneje škof Hren v nekem drugem zapisniku, „na prizadevanje Hieronima grofa Portia, škofa adrijanskega, pod papežem Klemenom VIII. graškega nuncija, zato ker je bil odbit pri kompetiranju za tržaško škofijo, Ursinus Berthis je propadel pa pri kompetiranju za ljubljansko škofijo, in od tistega časa sta oba proti meni gorela sovraštva in žalosti vsled onega propada ves čas svojega življenja.“²⁾

Potemtakem je lahko razložno ono čudno nastopanje vizitatorja Salvagija napram Hrenu. Podkurila sta ga bila nuncij Portia in škof Ursinus.

Vizitator Salvagius, s katerim je Hren spoštljivo vdano tudi po vizitaciji še pismeno občeval, oziroma mu sporočal o razmerah ljubljanske škofije,³⁾ je vendar moral dosti veselih stvari sporočiti papežu o ljubljanski škofiji. Zakaj škof Hren je dobil leta 1610 od papeža posebno pismo, izvestno pohvalno, ker ga je bil zelo vesel. Pravi namreč sam: „Ob začetku tega

¹⁾ cf. Hrenov koledarski zapisek k oktobru 1. 1607 (v ljublj. kapiteljskem arhivu).

²⁾ Hrenov zapisnik v škofijskem arhivu ljubljanskem, naslovljen: „Volvmen Sevndvm Primi Protocolli Pontificalium ab Illustrissimo et Reuerendissimo Principe ac Domino D. Thoma Episcopo Labacense, Serenissimi Principis ac Domini D. Ferdinandi Archiducis Austriae Consiliario peractorum . . .“, str. 263.

³⁾ cf. Hrenovo pismo nunciju Salvagiju z dne 19. maja 1609, z dne 9. julija 1609, z dne 27. septembra 1609, z dne 24. oktobra 1609, z dne 2. decembra 1609 — v Hrenovem zapisniku v kapiteljskem arhivu ljubljanskem, str. 21, 23, 29, 28, 32.

leta mi je prišlo od našega svetega očeta papeža Pavla V. pismo kar najbolj milostljivo, po rokah apostolskega nuncija gospoda Janeza Krst. Salvagija, Hvala Bogu in Devici Materi njegovi sveti!¹⁾

Na to apostolsko pisanje Pavla V. je odgovoril škof Hren 24. marca 1610 in je sam nekoliko opisal svoje delovanje in stanje ljubljanske škofije. Med drugim pravi: „Od volkov je vse na novo očiščeno in mirno. Tri luteranske shodnice („sinagoge“) v raznih krajih kranjskega vojvodstva, ki so jih bili plemiči provincije (katerih samovoljnost je postajala večja in večja in še doslej besni in ostaja nebrzdana) sezidali za bogoslužje, koje so opravljali zapeljivci, sem, spodbujen po gorečnosti presvitlega kneza Ferdinanda, in z njegovimi pripomočki s smodnikom razdejal in razmetal z razstrelivom. Četrto B. Device v Velenju blizu Gornjega Grada, sedeža škofovega. Peto sv. Lenarta v Beli Peči, na meji Kranjske s Koroškim. Šesto v železolinicah v Kropi, takisto sv. Lenarta Izpoznavca, in sedmo v Ljubljani, namreč cerkev sv. Elizabete v meščanski bolnici, sedež luteranske kuge, z zastavo križa in v slovesnem izprevodu zopet sprejel in deloma posvetil, deloma cerkveno spravil, kakor je bilo že treba. Krivoverci so zaman jeze pihali in škrtali proti meni. Krivoverske knjige sem dal iz različnih mest dežele kar se dá marljivo v več vozov znesti in sem jih na trgu in mestu, kjer pravica kaznuje krivce, izročil ognju i. t. d.“²⁾

V istem pisanju pa tudi to pravi škof:

„Če so bili pred desetimi leti volkovi iz cele moje škofije spodeni; če je mesto Ljubljana z vsemi drugimi cerkvami od tega kvasu na novo očiščena, tako da skoraj v njem ni več toliko krivovercev, kolikor je bilo prej, ko sem prevzel škofijo, katoličanov: če sem poslej jaz s svojimi nadvojvodskimi komisarji po celi vojvodini Kranjski, deloma tudi v grofiji Celjski, po Spodnjem Štajerskem tudi, tja do Drave reke, imel neprestane reformacijske napore, skrbi, stiske, težkoče, boje in nevarnosti življenja: moram za sad in za obilno žetev po pravici biti hvaležen vsemogočnemu Bogu, ki dela krepkost v roki otrok: in presvetlemu nadvojvodi Ferdinandu, ki spričo svoje pobožnosti do Boga in velike gorečnosti za katoliško vero nikdar ni bil puščen brez pomoči. Vendar zato (kakor pač svet zna) nisem prejel na zemlji druge nagrade kakor premnogih najgrenkejše sovraštvo, obrekovanje, preganjanje, nečast, opravljanje in zalezovanje življenja, iz kojega me je pa rešil in me s svojo milostjo tolaži Gospod. Zakaj jaz nisem boljši (kakor nespametnež govorim), kakor sveti očetje, ki so vojskujoči se za vinograd Gospoda Boga Sabaot prenesli daleko večje in hujše nevarnosti. Bog pa mi bo izvestno tako milostiv in bo tako vodil moje korake, da Vaša Svetost ne bo poslušala govoric o svojem najnevrednejšem in brezkoristnem služabniku Tomažu, kakor da se vsled njegovega zasluženja to godi ali govori: kakor da bi namreč imel napačnega duha, da bi se zato moral prišteti številu sinov Belialovih. Temuč še bolj se bom z vsemi močmi trudil (po milosti božji in priprošnji B. M. Device ter po tem Vaše svetosti apostolskem blagoslovu,

¹⁾ Hrenov koledarski zapisek k januarju l. 1610 (v ljublj. muzejskem arhivu).

²⁾ Hrenov zapisek v ljubljanskem kapiteljskem arhivu str. 35.

ki moje srce v veselju širi), da niti na desno niti na levo ne omahnejo ali se obrnejo od predpisanega določila svete Vaše vspodbude moje noge.“

In škof je držal besedo: Niti na desno niti na levo tudi poslej ni krenil od začrtane si poti. Leta 1614 je bil sicer poklican od nadvojvode v Gradec v vladni svet in v službo nadvojvodskega namestništva in je bil na praznik novega leta 1615 v to dostojanstvo slovesno vmeščen od krškega škofa Janeza Jakoba, od kranjskega deželnega glavarja Janeza Udalrika pl. Eggenberg, od dvornih tajnih svetnikov in dvornega kanclerja Leonarda Goez (ki je potem leta 1620, potem ko je bil 22 let oženjen, stopil v duhovski stan in postal škof lavantinski).¹⁾ Ostal je pa še vendar vrhovni komisar in načelnik protireformacijski komisiji. V Gradcu je imel kot namestnik le svoj sedež. K važnejšim obravnavam pred komisijo je prišel pa vsakokrat v Ljubljano. V njegovi odsotnosti je stal na čelu komisiji njemu drugače prirejeni vicedom. Od leta 1614 do 1626 je bil v tem dostojanstvu Ottavio grof pl. Panizohl.²⁾

Dela je pa komisija še dovolj imela. Sicer ne toliko več s predikanti. To je res, da so še leta 1607, 1609 do 1613 poskušali nekateri krivoverski učitelji in predikantje trositi po Gorenjskem in Dolenjskem kriv nauk.³⁾ Ali so bili hitro ugnani. Leta 1610 so bili sploh luterski stanovi notranjih avstrijskih zemljâ zopet napravili silen poskus, da bi si priborili popolno versko prostost, da bi predikantje zopet svobodno mogli priti nazaj.

Ko sta namreč leta 1609 nadvojvoda in kralj Matija avstrijskim, cesar Rudolf II. (z Majestätsbrief-om) pa češkim evangelijcem podelila versko svobodo, so koj tudi deželani notranje avstrijskih dežel obnovili pri nadvojvodi Ferdinandu svoje tirjatve za slično dovoljenje svobodnega bogoslužja. Leta 1610 so se obrnili po posebnem odposlanstvu na češke, ogrske in avstrijske stanove proseč jih pomoči. Njih deputacija je šla v Prago, Požun in Dunaj prosit stanove, da bi nadvojvodo Matijo pridobili, da bi on pri cesarju posredoval za njih versko svobodo. Celo pri „Unionstag“-u državnih knezov v Hallu so iskali pomoči. Vse zaman. Tudi ta njih poskus se je izjalovil. Nadvojvoda Ferdinand jim ni dovolil svobodnega evangelijskega bogoslužja, torej tudi ne, da bi se smeli vrniti predikantje.

Pa — kakor rečeno — je reformacijska komisija vendar še vedno imela dovolj dela. Opraviti jej je dal zlasti ženski spol. Nekatero žensko so se kar najbolj trdovratno upirale sprejeti katoliško vero. In vedno bolj često so se čule o nekaterih pritožbe, da ljudstvo hujskajo in da ponarejajo izpovedne listke. Komisija je morala s takimi ženskami ravnati ostreje. Zato je odredila, da se morajo v slučaju nepokorščine zapreti v stolpe in ječe ob samem kruhu in vodi.⁴⁾

¹⁾ Hrenov zapisnik v škofijskem arhivu ljub.: „Volvmen Secvndvm Primi Protocolli . . .“ 94; Hrenov koled. zap. k letu 1620 (v ljub. muz. arh.).

²⁾ Peter v. Radič: Ueber ein „Protocoll Religionis Reformationis“ in Krain, Vodnik-Album, 1859, 201, 202.

³⁾ Cf. Mittheilungen 1867, 112, 116, 118.

⁴⁾ Peter v. Radič: Ueber ein „Protocoll Religionis Reformationis“ in Krain, Vodnik-Album, 1859, 202.

Komisija je pa predse v Ljubljano s pozivnimi dekreti klicala trdo-vratne ženske in može tudi z dežele in od njih tirjala, da prisežejo katoliško prisego.¹⁾

Nadalje je gledala, ali se izpolnujejo zapovedi velikonočne izpovedi in obhajila, in je določila: kjer kdo stanuje, tam naj se izpove, da se prepreči sleparstvo z izpovednimi listki. Pod kaznijo 10—15 zlatov je ukazala tudi, da se izpolnuje postna zapoved.²⁾ Komisarji so zahtevali od deželnih odbor-nikov tudi izročitev onih krivoverskih knjig, ki so jih bili stanovi l. 1600 in 1601 spravili v deželno hišo in na katere je škof Hren že leta 1609 opozoril Nadvojvodo, da so v mestni hiši spravljene „ad futuram aliquid, Deus et Serenitas Vestra avertat, pestem excitandam.“³⁾

Dvakrat so jih komisarji tirjali: 21. novembra 1614 in 2. maja 1615. Pa stanovi jih niso hoteli izročiti. Še le l. 1616, ko je prišel nadvojvoda v Ljubljano pospešit priprave za benečansko vojsko, so jih stanovi primorani izročili. Dobili so jih jezuitje.⁴⁾

Odpravljati je morala komisija tudi druge, нравstvene nedostatke, zlasti divje zakone. V tej točki so zlasti luterski plemiči grešili in slab vzgled dajali podanikom, po kojem so se ti le preveč radi ravnali.⁵⁾

Nekateri evangelijski plemiči so sploh ljudstvo silno pohujševali. Človek se mora res kar zgražati, kakšni zasramovavci vsega božjega so bili nekateri. Tako baroni Schnizenpaumb. Zlasti Wolfgang Schnizenpaumb s svojo več ko krivoversko soprogo, rojeno Windischgraez. Ta dva sta cerkev sv. Jurija Mučenika, stojčo na njunem ozemlju, na griču, na katerem je stal njun grad, dala skruniti najprej po luterskih predikantih, njih govorih in njih krivoverskem bogoslužju, potem z raznimi ropi in krivicami: ugrabila sta cerkveno premoženje, njive, travnike, kelihe, oblačila, paramente, prenesla zvonove na svoj grad, da tam oznanjajo ure. Zlu sta pridevala zlo: oblečena v cerkvena oblačila kot v krinke sta se s spremstvom vlačila po vasi z godci na čelu . . . Njun konjski hlapec je vzel celó izklesano podobo svetega Jurija iz cerkve in z oltarja in jo zanesel v grad in jo postavil k mizi poleg svečnika z besedami: „Svéti, svéti Jurij“. Ker pa sveče, podane podobi, podoba ni držala, ampak je sveča pala na tla, je pristavil sramotivec: Če nečeš držati luči, moraš iti v kuhinjo kuhat. Ko tja zanešena in postavljena k ognjišču samoumevno ni kuhala, je dejal: Ako tudi kuhati ali ne znaš ali nečeš, moraš v ogenj. In jo je nesel vun, jej s sekiro odsekal glavo na vzvišenem kraju izven grada, jo vrgel v ogenj in jo sežgal. Evo strašnega zločina! Glej pa tudi kazen božjo: V kratkem času je plamen švignil iz goreče podobe, napadel, kar je bilo v bližini, se lotil arhiva z najboljšimi listinami, in če ne bi bili prišli sosedni kmetje pomagat gasiti, bi bil pogorel

¹⁾ Mittheil. 1867, 119, 120, 121, 122, 123.

²⁾ Peter v. Radič, l. c. 202, 203.

³⁾ Mittheilungen, 1867, 113.

⁴⁾ Peter v. Radič, l. c. 206.

⁵⁾ tam, 206.

ves grad. Konjskega hlapca Juraja pa je kmalu potem, nekoliko pod cerkvijo sv. Jurija na vasi, napadel neki kmet s sekiro in toliko da mu ni glave odsekal, ubil ga pa je. Cerkev je bila zopet popravljena in vrejena za katoliško službo božjo. Grad pa je ostal v razvalu, sam nalik ličinki gradu. In vsa Schnizenpaumberijanska družina se je pogreznila v skrajno siromaštvo in uboštvo. Tako „pravični Bog za svoje svetnike kaznuje brezbožneže.“¹⁾

Reformacijska komisija je torej še vedno zadevala ob nedostatke in hudobije, ki jih je bilo treba odstranjevati. Odstranjevala jih je dobro. Delo protireformacije je rodilo lepe sadove. Škof Hren je vesel poročal papežu leta 1616:

„Devet ali deset luteranskih pridigarjev (razven onih, ki so učili v šolah) je zapeljavalo ljudstvo, da se je komaj dvajseti del prebivavcev, in sicer samo iz najnižjega stanu, pripoznaval h katoliški veri. Ko sem pa te krivoverce s pomočjo od nadvojvode ustanovljene reformacijske komisije (ki sem jej bil jaz načelnik) z veliko nevarnostjo pregnal, je sedaj (Bogu hvala in zahvala) število krivovercev dosti manjše, kakor je bilo sprva število katoličanov. Le še malo višje postavljenih oseb, katerim je še dovoljeno svobodno bogoslužje, in izmed katerih sem tudi že pred kratkim dvanajst pripeljal nazaj v naročje rimske cerkve, se pripoznava k luteranskemu nauku, in upanje je, da se tudi ti, občevarje s katoliki, izpreobrnejo. Ves magistrat v Ljubljani, uradniki tukaj in na deželi, se pripoznavajo h katoliškemu nauku, in nihče več se ne trpi, v uradu kakor na deželi, ki se ne bi vsako leto izkazal z dokazi o velikonočni izpovedi in obhajilu za katoličana.“²⁾

Leta 1621 je bila zopet apostolska vizitacija v ljubljanski škofiji. Pa vršila se ni toliko iz potrebe, kakor iz drugega vzroka.

Med tem namreč, ko se je mudil Hren kot cesarski namestnik v Gradcu, je grof Erazem Paravicinus, aleksandrijski škof, papeža Pavla V. na graškem dvoru in za Gorenjo Nemčijo nuncij „cum facultate legati a latere“, napram kanonikom ljubljanskega kapitelja in prvi škofovi instanci začel čudno in protipravno postopati: Škofu Hrenu je vsilil novega prošta, svojega kapelana Gašparja Robek. V Gradec je citiral dekana in tudi generalnega vikarja. Zadeve kanonikov, resignacijo prošta Andreja Kralj (Crallius) je iztrgal iz rok ordinarija proti določbam svetih kanonov. Te in druge pravice si je prilasčal. Hren se je pritožil proti takemu ravnanju nuncija naravnost pri papežu Pavlu V., ki je nato dal oster ukor nunciju, škofu ljubljanskemu pa je po kardinalu Gallu, sv. kolegija in zbora kardinalskega dekanu, milostivo odgovoril in mu velel, naj kakor doslej še poslej pohvalno deluje v škofovski službi. Nuncijeve mahinacije so bile s papeževo oblastjo zatrte. Vsled tega pa je nuncij iz jeze in gneva, prav po naravi in načinu Italijanov, v Rimu po svojih zaščitnikih in prijateljih, zlasti po kardinalu Scipionu Bor-

¹⁾ Cf. Hrenov zapisnik v škofijskem arhivu ljubljanskem: „Volumen secundum Primi Protocolli...“ str. 91.

²⁾ Bericht des Laibacher Bischofes Thomas Chrön an den Papst Paul V. über dem Zustand der Laibacher Diöcese, ddo. Graz, 22. Juli 1616 v Mittheilungen d. h. V. f. Krain 1854, 46.

ghese, stričniku papeža Pavla V. (prej se pišočega Camillo Borghese) delal z raznimi spletkami na to, da bi se v ljubljanski škofiji napravila druga apostolska vizitacija, trdeč, da je kar najbolj potrebna, kakor da bi se v tej škofiji vse zrušilo, če se ne bi zvršila. Iskal je pač zase hvale in slave: da je v vinogradu Gospodovem za časa svoje nuncijature čvrsto delal za izpreobrnjenje in zveličanje. Hrena je pa hotel pokazati kot nebrižnega in ga tako pri rimski stolici pripraviti ob zaupanje. Saj je že grozil, da bo celo to dosegel, da bodo Hrena odstavili. Ali prišlo je drugače.

Papež Pavel V. je sicer odredil vizitacijo v ljubljanski škofiji. A nje vodstvo je izročil škofu F. Ksistu Carcanu, možu pobožnemu in učenemu iz reda dominikancev. Vizitacija se je v soglasju s škofom Hrenom začela na praznik sv. Jerneja, 24. avgusta 1620, in se je končala na praznik sv. Katarine 26. novembra 1621 kar najbolje, s pohvalo škofa in cele škofije ljubljanske. Ob koncu vizitacije se je v ljubljanski stolnici vršila škofijska sinoda, kar najbolj slovesno, dva dni. Prisotnih je bilo 60 duhovnikov-kuratov, izvemši menihe in redovnike. Završila se je sinoda „z vseobčim ploskanjem, z orgljami, timpani, trobentami, z zvonjenjem zvonov in z veseljem vseh.“¹⁾

Nuncij Paravicinus pa zaradi tega ni prišel v posebno dober glas pri papežu Gregoriju XV., nasledniku Pavla V., in pri kardinalskem zboru. Izgubil je malokaj vso veljavo. Torej se je skoro na isti način končala ta vizitacija, kakor vizitacija leta 1607 in 1608, s pohvalo škofa Hrena.²⁾

Škof Hren je na čelu preiskovalnemu odboru vkljub starosti in bolehavosti še dalje vzorno delal in neumorno pulil plevel in ljuliko, če sta se pokazala med pšenico. Leta 1624 je cel mesec oktober vizitiral Gorenjsko.³⁾

Leta 1627 vidimo „cesarsko versko-reformacijsko komisijo“ zopet pri delu, delavno z mladeniško močjo in živahnostjo.⁴⁾ Izprašala je strogo advokata Jurija Müllnerja. Obljubil je, da pojde z ženo in vso družino o božiču k izpovedi in sv. obhajilu. Calvinist Jakob Donatus se pa, pozvan pred komisijo, ni hotel odpovedati zmoti, zato je bil izgnan iz dežele; njegove hčere so ostale v domovini, a on jim je moral za živžev skrbeti. Preiskovalna komi-

¹⁾ Sklepe te sinode glej v Mittheil. d. h. V. f. Krain 1862, 11, 30 pod naslovom: „Decreta visitationis Apostolicae Ecclesiae ac Dioecesis Labacensis a Fre Sixto Carcano Epo Germanicense Visitatore Apostolico peractae. A. 1621.“ — Sodimo namreč, da so bili to sklepi sinode. Zato bi se jim bolje podal napis: „Decreta synodi Labacensis, habitae sub...“

²⁾ Cf. Hrenov zapisnik v škofijskem arhivu ljublj.: „Volumen secundum primi Protocolli...“ str. 261—263. Temu svojemu poročilu o tej vizitaciji pristavlja Hren: „Haec ad Maiorem Dei laudem et gloriam patienter perpessi; idcirco huc pro memoria adnotare placuit, constaret ut posteris ac Successoribus, non omnem Spiritum esse ex Deo, licet ouina uel etiam Aplica pelle, siue autoritate se tegat: Sed iuxta B. Joannis Apli doctrinam, an ex Deo sint, bene probari oportere.“

³⁾ Hrenov zapisnik v ljublj. škofijskem arhivu: „Volumen secundum Primi Protocolli...“ str. 358.

⁴⁾ Hrenov koled. zap. 21. novembra 1627 (v ljublj. muzejskem arhivu).

sija je pridno vstrajala pri delu. Še k začetku leta 1628 pravi Hren: „Opravilo reformacije doslej dobro in zveličavno pričeto, smo z božjo pomočjo nadaljevali.“¹⁾

Pa ni bilo treba več dolgo nadaljevati. Ojunačen po zmagah poveljnikov Tilly-ja in Wallensteina je Ferdinand II. (od leta 1619 cesar) sklenil kar najstrožje postopati s protestanti. Dne 30. avgusta in 14. oktobra 1628 je za Notranjo Avstrijo izdal povelje, da morajo vsi protestantje, tudi gosposkega in viteškega stanu, v enem letu ali postati katoličanje ali se izseliti. To je bil zadnji udarec za protestante Notranje Avstrije. Mnogi so se vrnil v katoliško cerkev, ki je bila sedaj edino gospodujoča (dokler ni Jožef II. dne 13. oktobra 1781 s Toleranz-Patentom dovolil protestantom avgsburškega in helvetskega veroizpovedanja prostega izvrševanja bogoslužja). Mnogi, zlasti udje plemenitih družin, so pa zapustili deželo in šli v Nemčijo ali na Ogersko iskat novega doma.

In izpolnila se je Hrenu želja, ki jo je bil zapisal v svojem dnevniku ob začetku leta 1600. Evangelijski učitelji in predikantje, še več: vsi očitni evangelijski so bili izgnani, njih spisi sežgani, njih sodnice razrušene po celi deželi. . . Prvo, najnujnejše delo protireformacije je bilo srečno dovršeno.

Dr. Matija Prelesnik.

V znamenju svetega Cirila in Metoda.

Sredi najhujše politične borbe se je pri nas začul klic: „Nazaj k svetemu Cirilu in Metodu!“

V imenu slovanskih apostolov so stopili med nas agitatorji, ki hočejo, da bi slovensko ljudstvo sprejelo grško-slovanski obred in prestopilo v slovansko unijatsko cerkev. Kar naenkrat se je sprožilo versko, obredno vprašanje, ki je vsekako pomenljivejše, kakor druge neštevilne puhlice, ki jih poraja naše razburkano političsko življenje. Možje, ki so vrgli novo geslo v svet, se menda sami ne zavedajo, kakšne posledice se vtegnejo pojaviti, ako bi njih prizadevanje imelo kaj uspeha. V malem slovenskem narodu, ki je ne gledé na politične stranke že itak razcepljen po političkih mejah, naj se zasnuje z vpeljavo grškega obreda še nov ločilni element. Ljudstvu hočejo vsiliti bogoslužje, katero mu je tuje po duhu, s katerim ni imelo nikakega stika v dolgoletni svoji zgodovini! In da bi dosegli svoj namen, zlorabljajo ugled in češčenje, ki ga uživata sv. Ciril in Metod pri slovenskem narodu.

Čudna usoda svetih apostolov!

Kakor sta imela že za časa svojega prihoda v kraljestvo velikomoravsko služiti političkim namenom svetnih veljakov, tako morata tudi sedaj s svojim imenom kriti težnje, ki se ne strinjajo z njunim značajem in delovanjem.

¹⁾ Hrenov: „Volymen Primvm Primi Protocolli . . .“ str. 405.

Spričo brezmiselne agitacije za grško-slovanski obred, ki se je začela razvijati po Slovenskem pod firmo sv. Cirila in Metoda, je potrebno, da razbistriamo pojme in pokažemo, kako neosnovane so trditve, da je grška cerkev si pridobila vse zasluge za Slovanstvo in da je ta kot prava „cirilo-metodijska cerkev“ poklicana v sebi združiti vse slovanske narode. V naslednji razpravi hočemo osvetliti starodavno zgodovinsko razmerje Slovanov in posebej še svetega Cirila in Metoda do Rima in rimskega obreda in končno še kratko označiti slovansko unijat-sko cerkev.

Rimska cerkev in Slovani.

Mnogovrstni cerkveni obredi, katerih se narodi v katoliški cerkvi poslužujejo, temelje v različnem ljudskem značaju, in zlasti v kulturnih, verskih vplivih, katere je narod prejel v dobi zgodovinskega razvoja.

V Evropi sta v onem času, ko so slovanski narodi stopili na pozorišče, rimska in grška cerkev širili krščanstvo. Zato so narodi, prejemši krščanstvo iz Rima ali Carigrada, se razlikovali po obredu, sledeč vsak običajem svoje cerkve.

Pogosto čujemo, da Slovanom pristojna po njih zgodovinskem razvoju grški obred in da jim je bilo „latinstvo“ pozneje vrinjeno.

Toda zgodovina pokristjanjevanja Slovanov nas uči, da so vsi Slovani izvzemši Ruse prejeli krščansko vero iz Rima in z njo vred vsaj izprva tudi rimski obred.

Rimska cerkev je izvrševala misijonsko delovanje z večjo vneto in mnogo vstrajnejše, kakor grška. Ne le na zapadu, temuč tudi na vshodu v najbližji okolici Carigrada so oznanovali njeni misijonarji sveti evangelij. Zato opazamo, da so bili v drugi polovici 9. stoletja vsi Slovani, zapadni in vshodni, združeni v rimski cerkvi. Le Rusi so tedaj še tavali v temi poganstva. Še le razkol, ki ga je Focij povzročil, je odtrgal nekatere rodove od Rima in jih podvrgel grškemu vplivu.

Mož, ki je prvi Slovanom pojasnjeval „latinstvo“ njih pokrščevanja, je bil slavni naš učenjak Jernej Kopitar.¹⁾

Po njegovem zgledu podajmo tudi mi nekaj zgodovinskih dokazov!

Iz velike družine slovanskih rodov so najpreje sprejeli krščanstvo Slovenci, stanujoči po Gorotanu in Panoniji in sicer koncem sedmega

¹⁾ Dr. Fessl, ki je sestavil Kopitarju znani grobni napis, je označil njegovo znanstveno delovanje z naslednjimi besedami: Kopitar eroberte gegen die Griechen und Russen das höhere Alter des glagolitischen Schriftthums, die Latinität der slawischen Christianisierung, die Latinität der daherstammenden Kirchensprache in der altecyrillischen Bibelübersetzung und der Liturgie, endlich das Verdienst der römischen Päpste um die ganze Bildung und Literatur. („Wiener Zeitung“ 3. November 1845). — Pomenljiva so v tem oziru Kopitarjeva dela: „Glagolita Clozianus“, „Hesychie glossographi discipulus“ in „Prolegomena historica“ k remškemu evangeliju. Zanimivo je, da so bila zlasti „Proleg. historica“ Rusom tako malo po volji, da so se morala izrezati iz vseh onih odtiskov remškega evangelija, ki so bili poslani v Rusijo. (Marn: Kopitarjeva spomenica, str. 24.)

in tekom osmega stoletja. Znani solnograški „Anonymus“ v svojem spisu „De conversione Bagoariorum et Carantanorum“ obširno opisuje dolgoletno delovanje solnograške cerkve med poganskimi Sloveni. Spis je sicer naperjen proti sv. Metodu, vendar je za slovensko zgodovino velikanske važnosti in zlasti dokazuje, da je med gorotanskimi in panonskimi Sloveni do srede 9. stoletja vladala rimska cerkev s svojo liturgijo. Posameznosti iz delovanja raznih solnograških škofov (Rupert, Virgilij, Arno i. t. d.) tu ne bomo navajali, tudi ne bomo ocenjevali uspehov njih misijonskega delovanja med narodom, čegar jeziku niso bili veščji,¹⁾ toda omenjeno zgodovinsko dejstvo je važno zato, da si ustvarimo pravo sodbo o poznejšem delovanju sv. Cirila in Metoda po istih krajih.

Med Slovenci južno od Drave je razširjala krščansko vero akvilejska cerkev. Žal, da nimamo o njenem delovanju natančnejših poročil. Znano je le, da se je med oglejskimi očaki za razširjanje svetega evangelija največ trudil Pavlin II. (776—803).²⁾

Delovanje akvilejske cerkve je za Slovence velike važnosti. Po pravici se očita škofom v Solnogradu in Freisingu, da so pospeševali nemški življenjski slovenskih deželah. Na svojih obširnih posestvih so večinoma naseljevali nemške koloniste. Temu ponemčevalnemu toku pa se je nasproti postavila akvilejska cerkev. Dasiravno je imela latinski obred, se je vendar pokazala v srednjem veku mogočno zaščitnico naše narodnosti. Zato opažamo še danes, da je Drava, katero je Karol Veliki leta 811 postavil za mejo med solnograško in akvilejsko nadškofijo, skoraj postala severna meja Slovenstva.

Kakor za nas Slovence, je skrbela rimska cerkev tudi za izpreobrnjenje drugih Slovanov. Med moravskimi Slovani so delovali duhovniki iz pasavske škofije. Knezu Mojmiru in velikemu številu naroda je podelil sv. krst škof Reginar leta 818. Na tem krščanskem temelju se je razvilo v drugi polovici devetega stoletja mogočno velikomoravsko kraljestvo.³⁾

O češkem knezu Bořivoju je znano, da ga je krstil sv. Metod (l. 878). S tem je krščanstvo med Čehi popolnoma zmagalo. Vendar Bořivoj

¹⁾ Kopitar jih malo preostro imenuje „die salzburgischen Zehentglauber, die die Slaven bloss getauft hatten, aber zu bequem waren ihre Sprache zu erlernen (Kleinere Schriften, str. 62, izdal Miklošič). Drugej sam dokazuje, da se je latinsko bogoslužje globoko v narodu vkoreninilo.

²⁾ Ferrarius, edini poročevalec o misijonskem delovanju tega znamenitega moža pravi kratko: „praedicationi quoque evangelicae vacabat, qua Charinthiae populos et nationes finitimas ad fidem Christi perduxit“ (De Rubeis: Monumenta ecclesiae Aquileiensis, pag. 368). — Kedaj se je pričelo delovanje akvilejske cerkve med Slovenci, katere kraje je obsegalo, in kateri samostani so od juga sem širili med njimi krščansko prosveto, vse to je zavito doslej v gosto tmino. Razna znamenja kažejo, da je bil zlasti samostan svetega Ivana ob Timavu (sedaj Devin) versko ognjišče za južne dežele.

³⁾ Glej Ginzl: Geschichte der Slavenapostel, str. 30.

ni prvi izmed svojega ljudstva sprejel nove vere. Štirinajst plemenitnikov se je bilo dalo že leta 845 s svojimi ljudmi krstiti v Reznu (Regensburg) na dvoru Ludovika Nemca. Odtlej je pripadala vsa Češka rezenški škofiji, dokler se ni ustanovila škofovska stolica v Pragi (leta 973). Da so sv. Metod ali njegovi učenci kaj vplivali na organizacijo krščanske cerkve na Češkem, se ne dá dokazati.¹⁾

Poljaki so se pokristjanili primeroma pozno. Rodbinske vezi poljskih knezov s češkimi so dale v desetem stoletju povod, da so prišli v deželo češki duhovniki. Knez Miečislav I. je bil krščen leta 960 in je ustanovil prvo škofijo v Poznanju (leta 968). Toda še le pod Boleslavom Hrabrim (992—1025) je krščanstvo prevladalo globoko vkoreninjeno paganstvo. Kako tesne vezi so družile Poljake z Rimom, kako tesno se je oklenilo ljudstvo katoliške cerkve in rimskega bogoslužja, to spričuje vsa poljska zgodovina do današnjega časa. In koliko jim koristi latinski obred pri obrambi narodne individualnosti nasproti navalu protestantskih Prusov in razkolniških Rusov, skušajo Poljaki zlasti v hudi borbi sedanjih dni.

Še zanimivejše je zasledovati starodavne vezi, ki so družile narode na balkanskem polotoku z rimsko cerkvijo. Živeč v najbližji okolici Carigrada in grškega patriarha, politično odvisni od bizantinskih cesarjev, so vendar prejeli prve in najkrepkejše vplive za svoje izpreobrnjenje iz Rima.

O Hrvatih in Srbih pripoveduje Konstantin Porfirogenit, da so bili krščeni za cesarja Heraklija sredi sedmega stoletja in sicer od rimskih duhovnikov.²⁾

Za papeža Martina I. (649—654) je bil ustanovljen v Splitu nadškofovski sedež.

Vpliv rimske cerkve so hoteli poznejši grški cesarji in patriarhi izpodrinuti. Cesar Bazilij (867—896), rodом Slovan, je poslal duhovnike med Srbe, ki so vpeljali grško-izhodni obred in je obljubljal narodu, da mu pusti politično neodvisnost, ako se pridruži grški cerkvi. Posrečilo se mu je za nekaj časa Hrvatе in Srbe odcepiti od Rima. Toda že leta 879 je papež Janez VIII. v posebnih pismih (na škofa Theodozija, bana Branimira, na duhovščino in ljudstvo hrvatsko) poln veselja pozdravil vrnitev ljubljenih sinov k svoji materi.³⁾

¹⁾ Kopitar pravi: *Certo certius est, Bohemiam ab olim pertinuisse in Ecclesiasticis ad episcopatum Ratisbonensem, nec unquam domi audivisse missas slavicas nisi ex anno 1030—1096 in monasterio Sazavae* (Miklošič: *Slawische Bibliothek*, str. 74).

²⁾ Constant. Porphyrogenit, *De Administrando Imperio* c. 31. Opp. III. p. 148: *Heraclius imperator Roma per legatum sacerdotibus accersitis... Chrobatos baptizavit. — Cap. 23. l. c.: regiones illas Servii habitandas imperator dedit, cui subiecti erant, a quo etiam baptizati fuere per presbyteros Roma accersitos.*

³⁾ Skoraj gotovo je povzročil ta preobrat v hrvatskem narodu sv. Metod. Pisatelj menijo, da je bil po Kotelovi smrti (leta 877) nekaj časa v slovanskem primorju. S tem se strinja tudi „*Excerptum e libello de conversione Carantanorum*“, ki pravi: *Supervenit*

Najsijajnejše nam dokazuje velikanski vpliv rimske cerkve na izpreobrnjenje Slovanov zgodovina Bolgarov. Naravno je, da so prišli Bolgari najpreje s kristjani iz Carigrada v dotiko. Toda domači poganski knezi so te prve kali krščanstva s silo zadušili. Še le leta 864, ko se je dal krstiti knez Boris, je začelo krščanstvo zmagovati.¹⁾ Cesar Mihael III., ki je novokrščencu kumoval, je poslal nekaj duhovnikov v deželo, da bi poučevali bolgarsko ljudstvo v krščanskih resnicah. Toda Grkom je primanjkovalo za to nalogo izobrazbe in prave vneme. Zavladata je v deželi velika zmešnjava gledé na temeljne resnice krščanstva. Morda so vmes vplivali tudi še politični vzroki, da se je l. 866 Boris obrnil v Rim in prosil Nikolaja I. (858—867), naj mu pošlje rimskih duhovnikov. Ta je z veseljem vstregel kneževi prošnji in mu poslal škofa Pavla iz Populonije (na Toskanskem) in Formoza iz Oporto, ki sta v Bolgariji krstila mnogo ljudstva in razširila rimski obred. Grški duhovniki so se morali umakniti.²⁾

Žal, da je to razmerje le nekaj časa trajalo. Že leta 870 je stopil bolgarski cerkvi na čelo grški škof. — Metodovi učenci so širili v Bolgariji slovansko bogoslužje po grškem obredu. Vendar napačno sodijo nekateri zgodovinarji,³⁾ češ da so zabredli v razkolniške zmote in pretrgali vezi z Rimom. Jezuit Martinov je namreč dokazal, da je papež sam imenoval Metodovega učenca Klemena bolgarskim metropolitom in mu podelil dostojanstvo poslanca apostolskega sedeža (legatus apostolicae sedis) za Ilirijo in Bolgarijo.⁴⁾

Zveza Bolgarije z Rimom je bila tudi še pozneje tako tesna, da so bili bolgarski carji kronani v papeževem imenu. Še le grški cesar Bazilij II. s pridevkom „Bulgaroktonos“ je leta 1019 Bolgarijo s silo odtrgal od Rima.⁵⁾

Ta kratek zgodovinski pregled nam dokazuje, (kar je trdil že Kopitar), da je v devetem stoletju papeževa oblast segala „do carigrajskih vrat“. In v tej dobi, ko je vpliv rimske cerkve vedno dalje se širil proti vzhodu, grška cerkev pa bila popolnoma onemogla, sta nastopila sveta brata Ciril in Metod. Tudi njuno delovanje je merilo na to, da bi zvezo Slovanov z Rimom še bolj utrdila.

quidam Slavus ab Hystriae et Dalmatiae partibus, nomine Methodius.“ Iz tega dogodka si najljubše razlagamo začetek glagolskega bogoslužja na Hrvaškem. — V pismu na srbskega župana Mutimira se je papež leta 873 pritožil o pohujšljivem obnašanju grških duhovnikov na Srbskem in ga opomnil, naj se vrne pod oblast škofa Metoda, katerega je apostolska stolica postavila v Panoniji (Giovanni Marković: Gli Slavi Ed I Papi I., str. 40).

¹⁾ Borisa nista krstila sv. Ciril in Metod, temuč duhovniki poslani od Focija (Glej Ginzl l. c. str. 38, 39).

²⁾ Giovanni Marković: Gli Slavi Ed I Papi I., str. 51, 52.

³⁾ Ginzl, l. c. str. 94.

⁴⁾ Martinov: Annus ecclesiasticus graeco-slavicus ad diem 27. Julii, ponatisnjen v Acta Sanct. Octobris T. XI. 168 seqq.

⁵⁾ Nic. Nilles: Calendarium Manuale utriusque ecclesiae I., str. 458.

Slovanska apostola.

V obeh cerkvah, v grški in latinski, je enako slavljen in češčen spomin sv. Cirila in Metoda. Prvi pripadata po svojem rodu, drugi po svojem delovanju. Obema sta zapustila dragoceno dedščino narodnega slovstva in slovanskega bogoslužja. Na zapadne Slovane sta vplivala osebno, na vzhodne po svojih učencih. Tako stojita častitljivi podobi svetih bratov kakor znamenje na razpotju slovanskih rodov. In njuno češčenje, ki je vsakemu Slovnanu globoko vsajeno v srce, nas navdaje z upom, da se bodo v prihodnosti zopet združili „pod streho hiše ene“.

Toda mora li res na nas zapadne Slovane čestiti spomin svetih bratov vplivati, da zapustimo rimski, obred s katerim nas veže tisočletna zgodovina in se oklenemo grškega? Jeli res bila slovanska cerkev grškega obreda vzor, katerega sta imela Ciril in Metod pred očmi, ko sta označevala našim pradedom sveti evangelij?

Na vse to bodemo znali prav odgovoriti, če si pojasnimo vprašanje, kakšen obred sta razširjala sveta brata, ali boljše sveti Metod,¹⁾ pri misijonskem delovanju med Slovani v Panoniji in velikomoravskem kraljestvu?

Zgodovinarji in jezikoslovci so doslej o liturgiji, katero sta sveta apostola predstavila v staroslovenski jezik, različno sodili. Dočim so nekateri trdili, da je bil njun obred grški, dokazovali so drugi, da je bil obred rimske cerkve.²⁾

Novejša raziskavanja pa so to preporno vprašanje toliko pojasnila, da si moremo na njih podlagi napraviti trdno sodbo.

Mnenje, da je bila liturgija, katero sta sveta apostola poslovenila, grška, se opira izključljivo le na dejstvo, da sta bila sveta brata rojena Grka in duhovnika grške cerkve.³⁾ Ta moment je na mnoge učenjake tako merodajno vplival, da se jim je zdelo že a priori gotovo, da sta grška duhovnika Ciril in Metod širila liturgijo svoje cerkve. V prilog so še pričali nekateri stari glagolski spomeniki iz devetega ali desetega

¹⁾ Sveti Ciril je umrl že leta 869 v Rimu. Tukaj pa se nam je ozirati na delovanje od leta 870 naprej, kajti tedaj je še le začel sv. Metodija javno vpeljavati slovansko bogoslužje.

²⁾ Grški značaj Ciril-Methodovega obreda so zagovarjali poleg vseh srbskih, bulgarskih in ruskih pisateljev: Dobrovsky, M. Prohazka, dr. Jan. Ev. Bily (čegar knjigo je prevel Jan. Majciger v slovenski jezik), zgodovinar Dümle r, nemška liturga Kössing in Thalhofer. Za rimski obred so navajali dokaze: Asseman, Dobner in zlasti Ginzell v knjigi „Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method“.

³⁾ Edini pisatelj „Diokleat“, ki poroča, da sta sv. Ciril in Metod vpeljala grški obred, je brez pomena, ker si mnogokrat sam nasprotuje. — Z imenom „Diokleat“ splošno nazivljejo neznanega pisatelja zgodovinskega dela „Regum Slavorum historia“, ki je moral biti nek duhovnik iz Diokleje v Dalmaciji.

stoletja, o katerih so se izjavili jezikoslóvci, da so odlomki liturgiških knjig grškega obreda.¹⁾

Temu nasproti so navajali zgodovinarji (Ginzel i. dr.) tehtne razloge, ki govoré za rimsko liturgijo. Najpomembnejše izmed njih hočemo tu navesti.

Pred vsem je pri sodbi o liturgiji svetih apostolov treba vpoštévati, da sta bila sv. Ciril in Metod škofa rimske cerkve. Delovala sta v Panoniji in Velikomoravski, katere dežele so pripadale apostolskemu sedežu²⁾, posvečena sta bila škofoma v Rimu, v Rimu sta prejela oblast, da delujeta med Slovenci, ondi se je preiskovalo njihovo ravnanje in potrdile slovanske bogoslužne knjige. To cerkveno stališče je že samo zase določalo obred, katerega sta se imela posluževati pri svetih opravilih.³⁾

V deželah, kamor sta sv. apostola prišla, tudi ni bilo krščanstvo še popolnoma neznano. Latinska cerkvena terminologija je bila med ljudstvom že tako vdomačena, da je sv. Ciril premnogo izrazov vzel v svojo prestavo liturgičnih knjig.⁴⁾ Tem manj je verjetno, da bi bila sv. brata

¹⁾ Med nje so prištevati takozvani „Pražki odlomki“ (Prager Fragmente), iz sa-zavskega samostana na Češkem, izdala l. 1857 Höfler in Šafařík. Obsegajo pa deset slavospevov za nedelje in praznike, in del oficija, kakoršen je v navadi pri Grkih. Šafařík méni, da so ti odlomki nastali v teku prvega stoletja po Metodovem prihodu v Moravsko (862–950). Toda izvor teh odlomkov dobro pojasnuje Höfler rekoč, da je v začetku desetega stoletja bilo na Ogrskem več grških samostanov, od koder je utegnil opat Prokop dobiti glagolskih knjig za svoj sa-zavski samostan. Za določitev liturgije v Metodovi dobi ti spomeniki niso merodajni. Glej Ginzel: Geschichte der Slavenap. Anhang II. str. 106.

²⁾ Besede stojé doslovno v pismu Hadriana II. na slovenske kneze Rastislava in Svetopolka in Kocela, čegar vsebina je ohranjena v 8. poglavju panonske legende.

³⁾ Ta dokaz zlasti povdarja Ginzel l. c. str. 108. Dasiravno ni bilo v tistih časih pravno razmerje obeh obredov tako natančno določeno, kakor dandanes, vendar so papeži izza dobe Gregorija I. si prizadevali ohraniti jednotno liturgijo na zapadu. Tudi V. Jagič vpoštevata to stališče svetih apostolov pišoč, da je bila slovansko-latinska liturgija zapovedana Metodiju izza dobe njegovih potovanj v Rim. (Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Band XXXVIII. Abhandlung II. „Glagolitica“ str. 7.)

⁴⁾ Latinsko-nemški značaj cerkvene staroslovenščine je dokazal Kopitar z naslednjimi tujkami, ki se v njej nahajajo: crky, oltar, krst (christentaufer), post, pop, (phaph), papež (Pabst), komkanje (communicare). — Jagič se opira na enak argument pišoč: Ein weiterer Beweiss, dass die slavisch-lateinische Messe bis in die Zeiten des Methodius zurückreicht, ist uns in der slawischen Fassung der Methodiuslegende gegeben (takozvana panonska legenda, katere zanesljivost potrjujejo papeška pisma britanskega muzeja Op. pis.) Mag diese ursprünglich griechisch abgefasst sein oder nicht, jedenfalls ist die heute vorhandene slawische Redaction derselben sehr alt. Es ist nun recht gewiss beachtenswerth, dass gerade in dieser Legende und in dieser allein für die Bezeichnung des Gottesdienstes das charakteristische lateinisch-deutsche Wort „mša“ gebraucht wird, während in der Cyrilluslegende (spisana najbrže od Cirilovega učenca Klementa, škofa v Velici na Bolgarskem v srbsko-slovenskem jeziku, torej od pisatelja grškega obreda) der Ausdruck „liturgija“ wiederkehrt, trotzdem gerade in der letzten Legende Anlass genug vorhanden war, den Ausdruck „mša“ zu gebrauchen. Das sieht nicht wie ein Zufall aus, sondern wie eine wohlberechnete Absicht. Der Verfasser oder der Uebersetzer der Vita Methodii muss, wie ich glaube, gut darüber unterrichtet gewesen sein, dass in jenen Ländern (Mähren, Pannonien)

v deželi, kjer je bil latinski obred v navadi, vpeljala liturgično novotarijo. Že od nekdaj je veljalo v cerkvi pravilo, da naj duhovnik gledé obreda in drugih disciplinarnih zadev sledi navadam kraja in cerkve, kjer deluje.¹⁾

V Rimu so se pri privilegijih za slovensko bogoslužje vedno ozirali na to, da se prvotna liturgija v latinskem jeziku ne izpodrine popolnoma. Zato je papež Janez VIII. Svetopolku in njegovim županom dal na izbero, da smejo od duhovnikov poljubno zahtevati latinsko ali pa slovensko bogoslužje.²⁾ Toda je gotovo, da so se nemški naseljenci, katerim je bil zaščitnik znani škof Viching vedno posluževal latinskega jezika. Ali je verjetno, da bi bil Metod povečal zmešnjavo z vpeljavo grškega obreda?

Da je bila Ciril-Metodova liturgija slovansko-rimska povzemamo dalje iz papežkih pisem. Hadrian II. in Janez VIII. sta dovolila slovansko bogoslužje s pogojem „ut in missa primum apostolus et evangelium legantur lingua romana postea slovenica“. Iz tega sledi, da je bila med slovansko mašo in latinskim evangeljem notranja zveza, da je bila maša vravnana po latinskih vzorcih. Pri grškem obredu bi se pač ne pel latinski evangelij! Po pravici pripominja Jagič, da papeževa klavzula že dovolj jasno označuje rimski značaj slovenske maše.³⁾

Najzanesljivejše dokaze, ki izključujejo vsak dvom, pa nam podaje slovansko jezikoslovje. Tudi tu se vresničujejo besede: „Kjer zgodovina molči, jezik govori.“ Omenili smo že latinsko terminologijo v cerkveni staroslovenščini, na katero je Kopitar opozoril. Novejši čas pa so se našli tudi glagolski spomeniki, ki izpričujejo, da je bil za Metodove dobe v Panoniji razširjen rimsko-slovenski obred. Najznamenitejši v tej vrsti so takozvani „Kijeovski listi“, odlomki po rimskem obredu vrejenega misala. Jezikovni značaj (čista staroslovenščina z nekaterimi moravizmi) in druga znamenja nedvomno izpričujejo, da so nastali tekom devetega stoletja v okrožju velikomoravskega kraljestva.⁴⁾

der Gottesdienst den Namen „maša“ führte, womit wohl auch die äussere Form desselben (nach römischem Ritus) characterisirt war. Denkschriften der kais. Acad. Band XXXVIII. „Glagolitica“ str. 8.

¹⁾ Istotako Jagič l. c. str. 6. pišoč: „dass man in Pannonien gleich beim ersten Auftreten genöthiget war, den kirchenpolitischen Verhältnissen jenes Landes einigermaßen Rechnung zu tragen.“

²⁾ Pismo Janeza VIII. Svetopolku iz l. 880. Ginzel l. c. Anhang pag. 60.

³⁾ L. c. str. 7.

⁴⁾ „Kijevske liste“ je izdal prvi I. Sreznevskij l. 1877., toda njih pomen se takrat ni pojasnil. Iznova jih je izdal in strokovnjaško ocenil V. Jagič l. 1890 v Denkschriften der kais. Acad. pod naslovom „Glagolitica“. Obsegajo pa mašne formularije rimskega obreda (oratio, secreta, praefatio postcommunio) za praznik sv. Klemenca (!) sv. Felicite, za vsak dan v letu itd. O njih pomenu za liturgično vprašanje piše Jagič l. c. str. 4: Jetzt unterliegt es keinem Zweifel mehr, dass nicht erst in Kroatien, sondern schon im Bereiche Grossmährens und Pannoniens zu einer Zeit, als dort die slawische Liturgie noch ihr bedrängtes Dasein fristete, die ersten Versuche gemacht worden waren, die kirchen-

Zgradba krščanske prosvete, katero sta zasnovala sveta apostola med Slovani, je torej imela na sebi znak zapadne, rimske kulture. Kakor se je njuno slovstveno delovanje opiralo na panonsko narečje z razvito latinsko terminologijo, kakor se je njuna cerkvena organizacija opirala na avtoriteto rimskega papeža, tako je tudi slovensko bogoslužje, katero sta prinesla našim pradedom, temeljilo na obredu rimske cerkve.

Njenemu mogočnemu vplivu, ki je za dobe Cirilo-Methodove obsegal vse slovanske rodove izvzemši Rusov, se tudi slovanska blagovestnika nista mogla odtegniti. Zato sta delovala v duhu tedanje dobe in na podlagi, ki je bila Slovanom že zastavljena.

Učenci svetih apostolov so se pozneje podali k slovanskim narodom, ki so bili politično odvisni od bizantinskega cesarstva. Tam je pod vplivom grške cerkve tudi slovansko bogoslužje dobilo grški značaj. Kakor se je prvotno glagolsko pismo prikrojilo po grških črkah in izpremenilo v takozvano „Cirilico“ (bolje Klementico), tako se je pogrčilo slovstvo, liturgija in vse javno življenje. Le še mali ostanki Cirilometodovega dela so nam ohranjeni — v glagolskem rimsko-slovanskem bogoslužju.

Unijatska cerkev.

Tudi Slovani grškega obreda se ponašajo s sv. Cirilom in Metodom, češ, da sta organizatorja njihove cerkve. In med njimi si laskajo zlasti „unijati“, ki so združeni z Rimom, da sledé stopinjam slovanskih apostolov, ker priznavajo vrhovno oblast papeževo, kakor sta jo tudi ona priznavala. Grški Slovani so res prejeli dragocen del dedščine po njih. A trditev, da je

slawische Sprache für den Gottesdienst dadurch zu erhalten, dass man sich im Ritus der herrschenden römisch-germanischen Richtung anschloss und in diesem Sinne auch die Kirchenbücher anfieng umzuarbeiten.“ In zopet str. 6: „Ich hatte früher nach dem Vorgange Šafaříks und Anderer, hauptsächlich die Zeiten, die unmittelbar auf den Tod des Methodius folgten, in Betracht gezogen. Allein es scheint vieles dafür zu sprechen, dass der Anfang der Umgestaltung bereits in die dornenvolle Laufbahn des pannonischen Erzbischofs fällt.“ Svoje trditve podpira slavni jezikoslovec z mnogimi dokazi. Sicer méni, da sta bila za Metodove dobe oba obreda v Panoniji razširjena, slovansko-grški in slovansko-latinski, in pravi, da se je prvi vpeljal tedaj, ko sta sveta brata došla iz Carigrada, drugi pa pozneje, ko so Metodiju v Rimu zapovedali, naj se drži obreda rimske cerkve. (L. c. str. 7.) — Radi priznavamo, da sta sveta brata izprva iz grščine predstavljala svete knjige, a da bi že pred svojim odhodom v Rim začela širiti grško-slovanski obred, temu nasprotujejo vsi raziskovalci Cirilo-Methodove zgodovine Dümmler, Kopitar, Ginzl (l. c. str. 42). Kdaj naj bi se torej grško-slovanski obred širil, ako so po mnenju Jagičevem v Rimu Metodiju zapovedali rimsko-slovenskega? Našo trditev, da je sv. Metod kot škof rimske cerkve razširjal v Panoniji njeno liturgijo, pa temeljita raziskavanja Jagičeva sijajno potrjujejo.

grško-katoliška cerkev slovanskega obreda edino prava „cirilo-metodijska“ cerkev, do cela nasprotuje zgodovinski resnici. Sveta brata nista niti sama med vzhodnimi Slovani delovala, niti ni imela cerkvena organizacija, ki sta jo zasnovala v Panoniji in Veliko-moravski, grški značaj.

Vse te momente smo že pojasnili. Zato je treba le še načrtati začetek in kratko zgodovino slovanske unijatske cerkve, da spoznamo naše razmerje do nje.

Svojo katoliško preteklost so Slovani ob Balkanu pod vplivom grške cerkve le prehitro pozabili. Ošabni Grki, ki niso hoteli priznati vrhovne oblasti papeževe, so tudi Srbe, Bolgare in Ruse za seboj potegnili v razkol. Za velikega papeža Inocencija III. (1198—1216) so se sicer vezi z apostolskim sedežem zopet obnovile, a le za malo časa.¹⁾

Tudi unija, sklenjena na občnih cerkvenih zborih v Lijonu (1274) in Florenci (1439) ni dolgo trajala. Zato je Bog slednjič nad fanatizovane Grke poslal kazen, s katero je že dolgo žugal: Bizantinsko cesarstvo je podleglo turškemu navalu.

Pod turškim jarmom je tudi grška cerkev hudo trpela. In uprav obupne razmere, katere so vladale med grško duhovščino in verniki, so iznova v mnogih srcih zbudile želje po zedinjenju z Rimom. Četudi niso pristopali celi narodi k uniji, vendar posamezni znatni oddelki. Tako so se podvrgli rimskemu papežu Rusini (na sinodi v Brestu (1595), Rumuni in Srbi, stanujoči na Ogrskem in Hrvatskem. Avstrijskim vladarjem gre za sluga, da so unijo z Rimom na vso moč pospeševali.

Izmed zedinjenih Slovanov nas zlasti zanimajo Srbi, živeči v križevački biskupiji²⁾, katera se zadnji čas mnogo imenuje po Slovenskem.

Katoliški Grki, živeči po Hrvaškem in Ogrskem, niso potomci starih Hrvatov, ki so se bili okoli l. 868 za nekaj časa približali grški cerkvi, temuč priseljenci iz Srbije, Bosne in Bulgarije. Za turškega gospodstva je šlo mnogo družin čez avstrijsko mejo, da ubeže strašnemu suženjstvu. Turki so imenovali te izseljence „Uskoke“ ali „Predavce“, Hrvatje in Slovenci pa „Vlahe“. Poslednje ime, je prvotno značilo prebivalce Moldavije in Valahije, ki so italskega plemena. Ker so pa ti imeli grški obred, so kmalu z imenom „Vlah“ nazivali vsakega, kdor je pripadal grški cerkvi. Večja množica ljudstva se je preselila l. 1600 pod vodstvom meniha Simeona Vrantan je iz turških pokrajin v banatsko in varaždinsko okolico. Z ljudstvom je prišlo tudi mnogo grških oženjenih duhovnikov. Komaj se je Simeon

¹⁾ Inocencij III. je poslal bolgarskemu carju Ivanu Lepemu (Kallojoanes) l. 1204 kraljevsko krono, povzdignil nadškofa Bazilija za primasa bolgarskega in se je pogajal z Štefanom, velikim županom srbskim, ki je priznal papežko vrhovno oblast. Isto je storila srbska sinoda v Dijokleji l. 1199. (Glej: Nic. Nilles: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis* str. 702.)

²⁾ Začetek in zgodovinski obris te unijatske cerkve smo posneli iz poročila Konstantina Staniča, biskupa križevačkega, na dunajsko vlado (leta 1810) in ki je natisnjeno v znamenitem delu Nikolaja Nillesa D J.: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*. Volumen II. str. 730 seq.

Vratanja naselil v avstrijskih pokrajinah, izjavil se je za unijo z apostolskim sedežem. Tedanji zagrebški škof Peter Domitrovič pa je ustanovil za nove došle katolike grškega obreda bazilijanski samostan na gori Marča. Simeon Vratanja je postal arhimandrit in prvi škof zedinjenih Srbov z naslovom: biskup svidniški (l. 1612).

Na isti način je nastala tudi grško-katoliška biskupija sirmijska na Fruški gori l. 1688.

Srbski unijati so morali veliko trpeti od razkolnikov, ki so se pod srbskim patriarhom Arzenijem Černovičem naselili l. 1690. po opustošenih krajih južne Ogrske. Arzenij je imel svojo stolico najprej v samostanu Krušedol, pozneje v Karlovcib. — Leta 1737. so fanatizovani razkolniki celó zažgali unijatski samostan na gori Marča. To je dalo povod, da se je svidniška biskupija opustila. Preblaga, za unijo zeló vneta cesarica Marija Terezija je mesto nje že l. 1777 ustanovila novo grško-katoliško biskupijo v Križevcih. V ustanovnem pismu pravi jasno, da ima biskupija služiti „ad promovendam et quibuslibet adminiculis constabiliendam sacram unionem“. V smislu prevzvišene ustanoviteljice so tudi unijatski biskupi doslej delovali. Število grških katolikov se je izza dobe ustanovitve več kot podvojilo.¹⁾

Iz tega kratkega zgodovinskega obrisa spoznamo značaj in namen katoliške cerkve grško slovanskega obreda.

Vse unijatske cerkve imajo na vzhodu izvršiti važno nalogo. Ideja unije, ki je pod velikim Leonom XIII. na novo oživela, se ima uresničiti zlasti z njih pomočjo. — Razkolnikom izpričujejo te cerkve, da Rim ne zatira narodne individualnosti, da spoštuje svetinje in častite običaje, katerim je ljudstvo privajeno že dolgo vrsto stoletij. Vendar je njih delokrog naravno omejen na one narode, ki so živeli in se razvijali pod grškim vplivom. Zapadnim Slovanom, katere je Rim dvignil na višjo stopinjo kulture, v grški cerkvi pač ni iskati rešitve!

* * *

Zaključujemo. Obred ni zunajni okrasek, ki se lahko izpremeni od danes do jutri, temuč je izraz notranjega verskega mišljenja in čustvovanja. Zato je odvisen od narodnega značaja, od kulturnih vplivov, ki so nanj delovali, in tvori pri narodih, ki se držé gotove obredne oblike že celo vrsto stoletij, bistven del njihove individualnosti in vsega javnega življenja. Kako nespametno je torej zahtevati, naj Slovenci ali sploh zapadni Slovani čez noč pretrgajo tisočletne vezi, naj se otresejo vplivov, ki prešinjajo in določajo vso njih duševnost!

Čestiti imeni svetih bratov sta za take zahteve celo napačno geslo!

¹⁾ Križevačka biskupija je sedaj edina zedinjena srbska biskupija v avstro-ogrskih deželah.

Če sta že slovanska apostola, prišedša k našim pradedom na zapad, spoznala kulturno silo rimske cerkve in se pri svojem delovanju na njo opirala, imamo mi sedaj še mnogo manj povoda se od nje oddaljiti.

Vsem onim pa, ki iz politične strasti kaj tacega poskušajo, se po pravici očita, da se brezvestno igrajo z verskimi in narodnimi svetinjami ljudstva.

Dr. Josip Gruden.

Ideali slovenske mladine.

Opazke k „Poslanici slovenski mladini“.¹⁾

Med slovensko mladino se je začelo živahno gibanje. Velik del dijaštva ni več zadovoljen z dosedanjim dijačenjem, ki je često bilo: malo uka, a mnogo zabave! Mnogo pijače, kričča politika, bahat nacionalizem, verski indiferentizem ... to je bilo mnogim — „dijačiti“. „Mi smo nezadovoljni z dosedanjim — tako pravi „poslanica“ — in iščemo novega, a boljšega. Vzroke sedanjih razmer pa vidimo glavno v samih sebi, ker smo slabi ljudje, ker nismo boljši nego naši stari, in po sedanjih pripravah sodeč, večina tudi ne bode boljša. Najprej moramo sami sebe bolje vzgajati, reformirati najprej ljudi ... Želimo, da izgine vse slabo in nepravilno ne le na drugih straneh, ampak da izvajamo to reformo pred vsem v svojih vrstah z največjo brezobzirnostjo, pri tem pa tudi s prepričanostjo, ljubeznijo in poštenostjo ... To je naše stališče, s katerim je že tudi dan namen našemu stremljenju. Gre nam za to, da podamo smer, po kateri mislimo, da more naša mladina uspešneje izpolnjevati svojo nalogo nego doslej. In kaj je naša naloga? **U m s k o i n n r a v n o i z p o p o l n j e v a n j e.** Sredstvo k temu je s a m o i z o b r a z b a.“

To so pametne besede, ki pričajo, da je slovenske mladine resna misel kreniti na nova pota, ostvariti svoje ideale v dejanskem življenju. Vse hvale vredno početje! Toda saj to že ni več le misel! Lepo število slovenskih mladeničev — visokošolcev se je že zbralo v novo društvo, da s skupnimi močmi teži za novimi cilji. Akademsko društvo „Danica“ ima prav ta namen: **u m s k o i n n r a v n o i z p o p o l n j e v a n j e!** Zakaj pač „poslanica“ nič ne omenja tega društva in se celo zdi, da hoče pokazati pot preko njega? Z nobeno besedo ne zine o „Danici“, ki vendar obeta dati našemu narodu idealnih, resnobnih in delavnih mož! Govori le o nekem zaupnem shodu v ljubljanskem „Narodnem Domu“, pa o bodočih medsebojnih sestankih. Toda pustimo to! Dobro je dobro, kjerkoli je in odkoderkoli pride! Poglejmo torej podrobneje, kaj hočejo oni, ki so napisali to poslanico slovenski mladini.

¹⁾ Kaj hočemo? Poslanica slovenski mladini. V Ljubljani 1901. Založil L. Schwentner.

Knjižica obsega tri dele. V prvem ‚Kaj hočemo‘ — tako pravijo v uvodu pisatelji sami — izražamo bolj na splošno naše težnje; v drugem smo označili svoje filozofično stališče nasproti trem glavnim vprašanjem, ki gibljejo duševni in gmotni današnji svet (liberalizem, klerikalizem in socializem), iz česar se more splošno sklepati tudi na naše gospodarsko-socialno in politično prizadevanje; v tretjem delu pa priobčujemo prevod spisa profesorja dr. Drtine ‚Ideale vzgoje‘, saj uprav taka vzgoja, kakršno v širokih potezah označuje pisatelj v zadnjem delu spisa, je eden naših glavnih idealov in ima preobraziti ljudi in človeštvo v tem zmislu, kakor si mi želimo.“

Kaj torej hoče slovenska mladina? Kateri so nje ideali? U m s k o i n n r a v n o i z p o p o l n j e v a n j e! Sredstvo k temu pa je samoizobrazba. Slovenska mladina hoče enotne naobrazbe, ki umeva vse kulturno življenje, javljajoče se v raznih oblikah. Take oblike so: religija, filozofija, politika, socialno vprašanje, narodnost, znanost, umetnost... Z vsemi temi prašanji se torej mora baviti slovenska mladina, zakaj vsako izmed teh vprašanj poseza v kulturno življenje.

Slovenska mladina — zahteva poslanica — naj se bavi tudi s filozofijo in religijo. Dijaštvo naj skuša spoznavati zmisel in cilj življenja, razjasnjuje naj si svoje razmerje s poslednjim vprašanjem. Življenje je važna stvar. „Kako naj živim, da bo imelo moje življenje zmisel? In ali ima sploh življenje kak pomen in kakšen? Najti zmisel življenja, to je za nas glavna naloga!“ (Str. 8. 23.)

Tudi s politiko naj se peča dijaštvo, pravi poslanica. Dijak bo stopil po nekoliko letih sam v javnost. Odkod naj vzame tedaj potrebno znanje? Vsaka praksa temelji na znanju, torej tudi politična delavnost. Dijak se mora zanimati za javna vprašanja, treba mu je politične naobrazbe, preučavati mu je politične probleme, pridobiti mu je znanstveno utemeljeno politično prepričanje. Politika ni radikalno govorjenje, ampak delo. Politika tudi ni slučajno strankarsko prepričanje, ampak znanost. Vse politično delovanje pa se mora opirati o kulturni temelj, ker edino le kulturna, gospodarska sila in neodvisnost omogoči politično silo in politično neodvisnost.

Na duri trka socialno vprašanje. Socialno vprašanje je etično vprašanje. Pri tem mora vsakdo pomagati, začne naj le najprej sam pri sebi, in vsak je tudi dolžan pomagati, kajti ravno zato, ker gre za vse, gre tudi za vsakega posameznika. Clovek je socialno bitje. Socialno vprašanje obsega mnogo vprašanj (delavsko, žensko . . .). O tem je torej dijaštvu treba orientacije. Poslanica mimogredé omenja le enega vprašanja, namreč spolnega razmerja. V tem oziru pravi, da mora ista morala veljati za moža kakor za ženo, ter ista morala za zasebno in javno življenje. Ideal spolnega razmerja je enoženstvo in enomoštvo in v tej smeri se mora razvijati človeštvo k moralnemu svojemu preporodu.

Slovenska mladina si mora pridobiti zdravo naziranje tudi o narodnosti in narodnem delu. Narodnost, pravi poslanica, ni najvišja ideja in torej ne more biti nikak malik. So še višje ideje in da jih človeštvo doseže, treba mednarodne vzajemnosti. Mednarodnost pa ni negacija narodnosti, ampak solidarnost v dosego skupnih kulturnih interesov. O narodnem delu, kakor kratko in jedrnat pravi Masaryk, preprosto staro pravilo „ne laži!“ poučuje tisoč in tisočkrat bolj, nego vsi bombastični govori o domovini in narodu. Kdor npravno in razumno živi in vrši svoj poklic v socialnem duhu — tak koristi narodu. Brat nam mora biti tudi takozvani mali človek, a ne le v domišljiji, ampak tudi v resnici. Laž in krivica je laž in krivica tudi za Slovana. Ni še vse sveto in dobro, kar je slovansko.

Končno poslanica zahteva zase in za druge kritičnosti, odkristosti in svobode besede v vseh življenjskih vprašanjih, v znanosti in umetnosti.

To so vodilne misli prvega dela knjižice-poslanice: „Kaj hočemo.“ Radi priznavamo: to so resne misli, vredne vsega premiselka. Seveda niso nove, ampak hvalevredno je, da so izšle iz slovenske mladine same za slovensko mladino!

„Najti zmisel življenja — to je za nas glavna naloga!“ To je zlat nauk, zlato načelo, ki ga je treba zares pred vsem poudarjati posebno v naši dobi, ko mnogi prihajajo in odhajajo s prizorišča življenja, ne da bi se kdaj zavedeli zmysla svojega bitja in žitja. Če slovenska mladina spozna pravi zmisel življenja, je izvestno, da napoči našemu narodu doba moralnega preporeda. In če najde slovenska mladina zmysel življenja, ni dvoma, da bode dobilo nove smeri tudi politično, socialno in narodno delo bodočih narodovih voditeljev in učiteljev.

Da, tako bodi! Slovenska mladina se npravno in umsko vzgojij in izobrazuj! Poleg svojega strokovnega študija za bodoči osebnj poklic prizadevaj si doumeti bolj in bolj zmysel religije in filozofije, preučuj kolikor mogoče načela politike, bistvo, zdrave in nezdrave težnje socializma, pomen narodnosti, zanimaj se za znanstvo in ogrevaj za umetnost! To naj bode cilj slovenske mladine, za temi stremi, a zabava ne bodi cilj, ampak le odmor, le razvedrilo duha in srca za nove študije, nove napore, novo delo!

Če se bo slovenska mladina oklenila teh načel ter jih s svetim navdušenjem in mladostnim srčnim ognjem ustvarjala (realizirala), dobi naš narod mož, ki mu bodo zanesljivi voditelji na poti prosvete, v trudih za duševno in gmotno blaginjo!

Do tu smo edini! Žalij Bog, da od tu dalje poslanica utegne zavesti slovensko mladino na pota, ki so blodna!

Ko je poslanica načrtala splošne smeri, pokazala skupne cilje, podala vodilna načela, osnovala program samoizobrazbe, začenja takoj po tem programu učiti slovensko mladino.

Le s filozofijo kot vedo načel je mogoče presojati kulturno življenje, zato je poslanica priporočala slovenski mladini, naj se tudi filozofično izobrazí, filozofično samoizobrazí. Toda v drugem delu že ponuja slovenski mladini neko gotovo filozofično stališče nasproti liberalizmu, klerikalizmu in socialni demokraciji, v tretjem delu pa svojo filozofijo o vzgoji.

O liberalizmu pravi poslanica, da je filozofija individualizma, emancipacije individua nasproti celoti. V tem oziru se ji zdi upravičen. Toda „dandanes“, pravi poslanica, „liberalizem nima več naprednega značaja, ampak je reakcionaren, ker hoče zadržati razvoj tak, kakršen je; individuum je bilo treba osvoboditi, toda liberalizem je izvajal to preveč mehanično, vsled tega pada.“ Posebej s filozofičnega stališča se obrača poslanica proti liberalizmu, ker je „enostranski racionalizem, ki zanikuje verski in etični zmisel življenja.“ Racionalizem liberalizma, pravi dalje poslanica, se kaže v verskem vprašanju kot indiferentizem . . . ne vpoštevá dovolj religije, jo podcenjuje . . . ne umeva pomena religije . . . Religija liberalizmu ni drugega nego policijsko sredstvo; ohraniti se mora, toda ne zato, kakor bi bila to resnica in človeška potreba, ampak samo zato, da se drži ž njo ljudstvo na uzdi . . . Klasična priča tega vulgarnega liberalizma je n. pr. Jungmann, zaslužni češki pisatelj, s svojim izrekom iz Voltaira: Jaz ne verujem v hudiča, toda vesel sem, da veruje vanj moj krojač, me vsaj ne okrade. (Str. 16—21.)

Socializem, pravi dalje poslanica, je nasprotna smer individualizmu. Nasproti individualizmu poudarja socializem celoto in vidi le v nji 'blaginjo . . . Socializem je v našem času marksizem. Filozofični temelj, na katerem sloni socialna demokracija, je materializem . . .

„Materializma ne vzprejemamo pravijo zastopniki poslanice, „toda večina političnih in socialnih zahtev socialne demokracije je pravična, zato čutimo naravnost moralno dolžnost, da jih po svojih močeh podpiramo, kolikor seveda dijak more storiti, glavno s tem, da širimo zanimanje za ta vprašanja in njih umevanje . . .“

„Danes vlada v marksizmu kriza. Majejo se filozofični temelji socialne demokracije . . . Vendar socializem s tem še ne pade, čeprav bi bili vsi nauki socialne demokracije napačni in bi to ona popolnoma priznala. Socializem zajemlje vedno novo moč iz nedostatkov in krivic današnjega družabnega reda . . .“

„Sedanja kriza je poskušnja za socialno demokracijo, težka in važna poskušnja . . . Ta kriza utegne imeti dalekosežne posledice . . . Vsa kriza se dá izraziti z dvema besedama: Revolucija — evolucija, namesto nasilne revolucije korenite socialne razmere . . .“

To je sodba zastopnikov poslanice o liberalizmu in socializmu. Ne bomo se spuščali v podrobno kritiko te sodbe. Taka kritika bi bila tudi nemogoča. Zakaj v tem delu poslanice je mnogo nejasnega, dvoumnega, opotečega, vegastega. Razpravi se vidi, da je bolj kompilacija kakor samo-svoja, premišljena in doumevana filozofična študija. Kako malo je stvar pre-

mišljena, kaže na priliko to, da govore zastopniki poslanice o bodočnosti socialne demokracije, čeprav bi bili vsi njeni nauki napačni in bi ona sama to priznala. Kako se more vzdržati sestav, ki sam sebe zanika, to nam je neumevno. A še bolj neumevno nam je, da se po prerokovanju poslanice vsi inteligentni življi, ki delujejo doslej za napredek človeštva v socialnem duhu samostojno poleg socialne demokracije, brezdvomno pridružijo socialni demokraciji, če se kriza v nji „odkrito in znanstveno“ reši, tako da bo njih delovanje ne vzporedno s socialno demokracijo, ampak identično. Neumevno nam je to, če je res, kakor trdi poslanica in smo tudi mi prepričani, filozofični temelj socialne demokracije, namreč materijalizem, napačen! Če izgubi v sedanji krizi socialna demokracija svoj filozofični temelj, ali je potem sploh še socijalna demokracija? Ali ne določujejo ideje bistva in smeri sestavov? Toda to le mimogredé! Kakor je bilo rečeno, pogrešamo v tem delu poslanice jasnosti in zrelosti, zato se ne izplača podrobna kritika.

Eno je, kar z veseljem poudarjamo v tem delu. Poslanica priznava nasproti liberalizmu in socializmu **pomen religije**. „Nasproti indiferentnemu liberalizmu in nasproti socialni demokraciji priznavamo religiji velik etični in socijalni pomen. Zato smo za religijo. Vračamo se znova h krščanstvu in njegovim vzvišenim idealom . . . Najti zmisel življenja, to je za nas glavna naloga . . . In ta zmisel življenja vidi moderni človek v Kristusovi morali, ki naj preide iz knjig in propovednic naravnost v življenje“ . . . (Str. 21, 22.)

Le žal, da ravno tu tičé zastopniki poslanice v veliki zmoti in skušajo dosledno, kakor smo rekli, zavesti tudi slovensko mladino na blodna pota!

Velik je etični in socijalni pomen religije. A prava religija je vsa le v krščanstvu in krščanstvo vse le v katoliški cerkvi. Zunaj krščanstva so le odlomki prave religije in zunaj katoliške cerkve le odlomki krščanstva. Ta in oni žarek naravne resnice je ostal še tudi v poganstvu, ta in oni žarek razodete resnice tudi zunaj katoliške cerkve, a vsa religija čista in neomadeževana, nepokvarjena in nepotvarjena, je le v katoliški cerkvi!

Devetnajsto stoletje je zaman iskalo surogatov za religijo — religije ni moči nadomestiti! — dvajseto stoletje bo zaman iskalo religije zunaj katoliške cerkve — zunaj katoliške cerkve ni čiste religije.

To je naše prepričanje in sicer ne slučajno, ampak stalno, znanstveno, filozofično! Če ni krščanstvo katoliške cerkve čista in popolna religija, potem ne besedičimo več o religiji, ampak priznajmo popoln bankrot! Vzemite meni religijo katoliške cerkve, jaz ne bom šel ne v pravoslavlje, ne med protestante, jaz ne bom šel niti ne med skeptike in agnostike, šel bom med materialiste in epikurejce: comedamus et bibamus, cras moriemur! — živimo, uživajmo, saj nas bo kmalu minilo! To se meni zdi edino logično in konsekvantno! Če veličastna dogmatika katoliškega krščanstva ni resnica, jaz tajim vso resnico! Če veličastna morala krščanstva ni pravica, jaz tajim vso pravico! Vedite pa tudi: če krščanska

dogmatika ni resnica, tudi krščanska morala ni pravica! Krščanstvo vzprejem vse, kakršno je, dano od Boga in izročeno Cerkvi, ali pa vse zavržem! Vse drugo je breznačajno polovičarstvo, nelogičen eklekticizem!

So v katoliški cerkvi senčne strani — nje udje so grešni ljudje in v tem oziru je potrebna vedna reformacija! — ampak nje religija, nje konstitucija, nje nauk, nje morala, nje daritev, nje svetotajstva so božja in vsa enako božja!

Kaj pa pravi poslanica?

Poslanica govori o velikem etičnem in socialnem pomenu religije, govori o Kristusovi morali, ki je edino v njej zmisel našega življenja, pravi, da se moderni človek mora vrniti h krščanstvu in njegovim vzvišenim idealom, a z druge strani očita krščanstvu enostransko dogmatičnost in antropomorfičnost, zanikuje krščanski „supranaturalizem“, taji božanstvo Kristusovo in odrešenje, taji božjo ustanovo in poslanstvo katoliške cerkve . . . da, odreka katoličanstvu celo to, česar količkaj poštenemu človeku nihče ne odreka — dobri namen, dobro voljo!

„Moderni človek“, pravi poslanica, „je nehal verovati k r š č a n s k e m u s u p r a n a t u r a l i z m u . . . ne obrača svojih očij proti nebu . . . N a u k o b o ž j e m S i n u k o t s p a s i t e l j u s v e t a“, pravi dalje s Troels-Lundom, „se ne dá vzdržati v tem dobesednem pomenu, kakor hitro moderni človek resno o njem razmišlja . . . Ali pa učenje o s a t a n u i n p e k l u . . . In Bog naj bi hotel svoja bitja kaznovati za njih upornost z v e č n i m i p e k l e n s k i m i k a z n i m i? Vsak nekoliko razvit moderni človek more na take predstave o nebeškem očetu odgovarjati edino le: sramuj se! Pač moremo reči: miti in a n t h r o p o m o r f i z m i n i s o b i s t v o r e l i g i j e . . . Mnogo se ne more vzdržati v antropomorfični obliki, kakor se doslej uči . . . Klerikalizem je glavni naš filozofični nasprotnik. To je socialno-politično izrabljanje religije v osebne namene, skrb za cerkev, ki duší pravo in resnično pobožnost . . .“ (Str. 21, 60, 62.)

To je naravnost frivolno! S par stavki brez dokaza zavreči tako velik svetovni nazor, kakor je krščanski, je zares frivolno. In kaj naj rečemo še le, če zastopniki poslanice z ničemer ne morejo nadomestiti krščanskega svetovnega nazora? Poslanica piše: „S v e t o v n i n a z o r i m e n u j e m o s k u p i n o m i s l i o s v e t u , ž i v l j e n j u i n n a r a v i , s k u p i n o č u s t e v , k i j i h v z b u j a v n a s p o g l e d n a s v e t , i n s k u p i n o t e ž e n j i n d o l ž n o s t i , s k a t e r i m i m i s l i m o z a d o š č a t i s v o j i n a l o g i n a s v e t u — v s e t e m i s l i , č u s t v a i n t e ž n j e v e n o t n e m s i s t e m u . T a k e g a e n o t n e g a s v e t o v n e g a n a z o r a , k a k o r j e b i l n . p r . s r e d n j e v e š k i , d o s l e j š e n i m a m o , k e r š e n i s m o t o l i k o n a p r e d o v a l i . . .“ (Str. 22.)! Treba ga je še le „izdelati“ in „mnogo poskusov se je že izjalovilo“! Ali ni potemtakem frivolno, kar s par stavki odbacniti krščanski svetovni nazor? Ali mar res mislijo zastopniki poslanice, da so ovrgli nauk o božjem Sinu kot spasitelju sveta, če je „v neskončnem bilijone in bilijone svetov“? Namreč kaj je „svet“? vprašuje poslanica. Kaj je svet? Vsak katoličan ve, ko pravi: Kristus je odrešil svet, da je odrešil človeštvo, človeški rod na zemlji. Ali je fizično središče ve-

soljstva na zemlji ali na suhem ali na solncu ali v kakem drugem osolnčju; ali so živa bitja samo na zemlji ali tudi na kakem drugem svetu; in če so tudi na drugem osolnčju, ali so taka kakor mi ali kakšna, o tem razodetje popolnoma molči, ker razodetje obsega le ekonomijo našega odrešenja! — Ali nauk o satanu in peklju! kliče dalje poslanica. „Neskončni in vse-mogočni Bog naj ima za nasprotnika hudobno bitje, ki bi moglo delovati proti njegovi volji, in vendar ostaja pri tem Bog neskončen in vsemogočen?“ Toda vprašamo zastopnike poslanice: Kdo pa to uči, da more satan zaprečiti božjo vsemogočno voljo? To je učil pač maniheizem, a krščanstvo tega ne uči! Absolutni božji volji se nobena stvar ne more ustaviti, a Bog hoče, da si svobodna bitja svobodno volijo cilje; moralni pravec jim je dal, siliti jih noče; odtod možnost greha, odtod upor satana. Satan bi ničesar ne mogel, ko mu ne bi Bog pripustil neki svobodni delokrog. — „In Bog, o katerem učé, da je ne le ljubeč, ampak ljubezen sama, naj bi hotel svoja bitja kaznovati z večnimi peklenškimi kaznimi?“ Da, Bog je ljubezen, neskončna ljubezen, a je tudi — neskončna pravica! Nauk o večnih kaznih kaže le vso moralno resnobo katoliške cerkve. Aleksandrijska šola je sicer že v prvih stoletjih krščanstva izkušala ta nauk samovoljno omiliti, učeč takozvano *ἀποκρίσιση*, vesoljno poravnavo, toda cerkev se je temu nepremišljenemu poskusu odločno uprla. Idealni teolog Avgustin in realni filozof Tomaž Akvinski, bogomili mistik Frančišek Asiški in ljudomili ascet Saleški — vsi so edini v tem, da je Bog ljubezen sama, a da vendar za apostazijo smrtnega greha božja pravica terja večno kazen. Ta globoko resnobna misel je tudi, katera inspirira cerkvi neprenehoma tisto prečudno apostolsko gorečnost, ki je svet ne more umeti in ki jo tako rad nazivlje fanatizem. Ker je greh edino resnično, pod nekim ozirom neskončno zlò, zato umira Kristus na križu, zato hité apostoli križem sveta, zato zapuščajo misijonarji milodomovino, zato redovniki veličje sveta, zato duhovniki „življenja srečo“, da bi izrgali uboge ljudi peklju — večni pogubi! Nebesa in peklo sta važnici, skodelici na tehtnici božje pravice. Dante bere tako globokoumno na vratih pekla napis: „Fecemi il primo amore! Prva ljubezen me je ustvarila!“ Ustvarila me je prva ljubezen, ki ljubi dobro nad vse, a prav zato tudi nad vse sovraži zlò! — —

Toda kam smo zašli? Na frivolne ugovore smo začeli resno odgovarjati! Katoliška dogmatika ima za vsako izmed teh vprašanj svoj traktat in zastopniki poslanice menijo, da je s par frazami mogoče iti preko njih? S par besedami se te velike dogme ne obrazložé, a tudi ne ovržejo!

Ne vemo, koliko Kristusove morale bi zastopniki poslanice priznali in ali bi priznali še kaj poleg morale. Ne vemo, kaj bi prišteli zastopniki poslanice med „mite in anthropomorfizme“ in kaj bi še od krščanstva ostalo. Če sodimo po nekaterih mestih poslanice, bi od vse religije ostalo malo ali pa nič; nekaj etike, nekaj altruizma, v moralnem oziru; v verskem oziru pa neko temno čustvovanje. Moderni človek, pravi poslanica, je nehal verovati krščanskemu supranaturalizmu, zato pa se tembolj zateka k pozitivni strani krščanstva, k ljubezni do bližnjega . . .

Moderni človek ne obrača svojih oči proti nebu, vendar postaja, pred seboj vidi morje neskončnih, nedosežnih tajnosti, klanja se pred tem Neznanim, v posebnem čutnem stanju se obrača z zaupanjem k Njemu . . . Človek ima slutnjo Neskončnega, od katerega čuti, da je odvisen . . . To je vsa moderna religija!

Radovedni smo, kako misli moderni človek pridobiti človeštvo za svoje nazore, za svojo religijo, posebno za svojo etiko. Moderni svetovni nazor sicer še ni izdelan, tudi se še ne ve, če je mogoč. „Mnogo poskusov se je že izjalovilo“ . . . Toda če ga moderna filozofija izdela, pravi poslanica, „ne dvomimo, da se najdejo možje, ki pridobé v moralnem navdušenju za najvišje ideale človeštva temu svetovnemu naziranju splošno priznanje.“ Jako lahko je reči: ne dvomimo. Toda radovedni smo vendarle, ali bode res zavoljo lepih oči modernih filozofov ljudje popustili svoje malike: Venero, zlato tele, egoizem . . .! Če velike dogme krščanstva s svojo mogočno sankcijo le počasi trebijo s sveta egoizem, vir vsega zla, vsega gorja, vse bede, ki tare ubogo človeštvo, ne verjamemo, da se bodo zgolj zavoljo lepih oči bodočih filozofov oprijeli altruizma, nesebične ljubezni do bližnjega! To je utopija! Ta utopija bi bila sicer lepa, ker tako dobro misli o nesebičnosti človeškega srca, ko bi ne bila tako usodna! A žal, da ni le blodna utopija, — saj blodna je nazadnje vsaka utopija! — ampak je skrajno pogubna! Z ničevno pretvezo zameta krščanske dogme, edine podstave Kristusove morale, in obeta človeštvu nov svetovni nazor, ki še ni izdelan, o katerem prav nič ne ve, ali bo kdaj izdelan, in kateri, ko bi bil res mogoč, bi ne imel druge sankcije kakor tisto malo avtoritete, kolikor je more imeti prav navaden človek. Dela tistih bodočih filozofov bodo kajpak krasila budoarje lepih dam in salone prešernih kapitalistov, ampak da bi lepe dame zavoljo njih popustile svoje nelepe tajne in da bi prešerni kapitalisti zavoljo njih razdelili svoje kapitalije med reveže — take bajke pripovedujte otrokom, mož z njimi ne ujamete! Morda ulovite tudi kaj dijakov, ki še niso imeli prilike globlje pogledati v človeško dušo, toda ko bodo spoznali življenje, se bodo smejali vašim utopijam, in če ste jim v mladosti iztrgali vero iz srca, bodo se vam smejali in šli med — epikurejce!

Ne odrekamo vam dobrega namena, dobre volje, kakor nam oboje odrekate vi, ampak to rečemo: pota, ki nanja zavajate slovensko mladino, so blodna pota!

* * *

Ker zastopa poslanica tako filozofično stališče nasproti krščanstvu in cerkvi, je jasno, da mora imeti tudi druge ideale vzgoje, kakor pa jih ima krščanstvo. O idealih vzgoje govori poslanica v tretjem delu, v spisu profesorja Iv. Drtine. Spis je prevel visokošolec Dragotin Lončar.

Tudi o tem delu ne bomo pisali podrobne kritike. Marsikaj je v tem delu resničnega, marsikaj dobrega, a mnogo je tudi neresničnega, mnogo krivega. In kar je poglobitno: že osnovna ideja, na kateri se snuje spis, ni resnična. Poslanica stavi nasproti antiko in krščanstvo kot natu-

ralizem in supranaturalizem in pravi, da bo moderni svetovni nazor sinteza obeh. Ta razredba je neznanstvena, nehistorična in neresnična!

Antika je bila naturalizem, to je resnica. Poganstvo je obtičalo v materiji. A ni resnica, da bi bilo krščanstvo izključno supernaturalizem. Krščanstvo teži za nadnaravnimi cilji, a ne zanikuje narave. Kar je dobrega v naravi, krščanstvo oplemenjuje, zatira le to, kar je slabega. Neresnično je, kar trdi poslanica, da krščanstvo oznanjuje „zanikanje vse prirojenosti“, resnica je le, da oznanjuje zanikanje egoizma! Krščanstvo hodi po srednji poti med sestavi skrajnega egoizma in skrajnega altruizma, skrajnega naturalizma in skrajnega supernaturalizma. Krščanstvo uči, da je človek oseba, da ima torej svoje neoddatne pravice in svoboščine (Menschenrechte), a uči tudi, da je socialno bitje, da ima torej dolžnosti tudi do drugih, do družbe. Krščanstvo torej taji, da bi človek smel biti sam sebi vse, absoluten gospod, brez ozira na druge, kar uči skrajni egoizem (individualni hedonizem, evdemonizem), a taji tudi, da bi družba bila vse, a poedinec nič, družba smoter, a poedinec le žrtva na oltarju celokupnosti, kar uči skrajni altruizem (socialni evdemonizem). Zopet krščanstvo uči, da je človek zmožen naravno dobrega, da je torej mogoča veda, umetnost, kultura, celo etika, religija, a uči tudi, da je Bog dal človeštvu nadnaravno razodetje, da mora torej človek težiti z nadnaravnimi sredstvi (z milostjo, z vero, z nadnaravno „charitas“) po nadnaravnem cilju in blaženstvu. Krščanstvo torej taji, da bi človek naravno ne bil zmožen ničesar dobrega, kar uči skrajni supernaturalizem (luteranizem, janzenizem, tradicionalizem), a taji tudi, da bi mogel vse z naravnimi močmi, kar uči skrajni naturalizem (materializem, evolucionizem, pelagianizem). Krščanstvo je torej zares lepa sinteza individualno - socialnega in naturalno - supranaturalnega. Zato je mogoč le v krščanstvu pravi socializem in mogoča je tudi le v krščanstvu prava vzgoja — torej rešitev dveh problemov, ki tako mučita duha moderne dobe!

Krščanstvo je zares harmonična sinteza naturalizma in supernaturalizma, a moderni svetovni nazor ni taka sinteza, ampak je stari naturalizem v novi obliki. Saj poslanica v nasprotju sama s seboj izrečno to pravi na drugem mestu. „Moderni človek — tako piše poslanica na str. 40. in 45. — se vrača zopet k staroveškemu naturalizmu, katerega zvišuje s tem, da poudarja izključno poedinca . . . Moderni človek ne živi za nebesa, ampak za ta svet . . .“ Res pravi poslanica tudi, da „moderni človek ne obrača svojega pogleda izključno k posmrtnemu življenju“, toda to je pač le fraza, saj v modernem svetovnem nazoru ni mesta za idejo o posmrtnem življenju.

Iz principa: „moderni človek ne živi za nebesa, ampak za ta svet“ je vsakemu takoj popolnoma bistro, kakšni so zastopnikom poslanice ideali vzgoje. Iz krivih premis krive konkluzije!

Religija je modernemu človeku le Kristusova morala, pravzaprav le človekoljubje, le „utelešena ljubezen“ (str. 62). pa neko temno čuvstvovanje, neka slutnja Neskončnega, Neznanega.

„Z razvojem religije k etičnemu idealu — tako le dosledno piše poslanica — in z vzajemno strpnostjo se mora naravno bistveno izpremeniti tudi šolsko poučevanje religije. Pojde glavno za to, vcepiti mladini prepričanje, da je religija neposredno uverjenje človeškega srca o bivanju Boga kot principa najvišjega dobra, in da svet, ki ima svojo ekzistenco v Bogu, ni malomaren nasproti dobremu in zlemu, ampak da je dobro poslednji zmisel vsega ravnanja. Želeti bi si bilo, da bi verski pouk ne deloval enostransko na razum in spomin učencev, da bi se dogmatični del omejil na najpotrebnejše in se prilagodil modernemu naziranju, namesto tega pa da bi se vcepljalo mladini pobožno čustvovanje, ki bi bilo opora moralnega dejanja. Nравnost bodi poslednji namen verskega pouka, ki mu bodi skupen z drugimi učnimi predmeti. Nравnost je skupna končna točka, h kateri mora prispeti vsa šolska izobrazba. Obenem naj se mladina zgodaj stvarno poučuje o razvoju in bistvu raznih religij in o cerkveni zgodovini. Tako naj se širi plemenito porazumevanje verskega življenja, strpnost in spoštovanje nasproti tujemu verskemu prepričanju. Skratka verski pouk bodi vzvišen nad konfesionalno enostranost in mržnjo...“ (Str. 63.)

„Vzgojevalni ideal naše dobe postaja jako zložen: obsega v sebi i elemente, kakor so se nam s preteklim razvojem ohranili kot dragoceni deli sodobne kulture (staroveški naturalizem, krščanska ljubezen k bližnjemu, razsvetljeni ideal splošne omike), i elemente, kakor nam jih narekujejo sočasne razmere (prirodoslovni realizem, tehnične pridobitve, socialne potrebe).“ (Str. 68.)

„Dolga stoletja je bilo vse šolstvo izključno pod nadzorstvom in pravno močjo cerkve. Dandanes je ureja država... Naloga današnje dobe je, osvoboditi šolstvo ne le od cerkve, ampak po notranji strani (t. j. po vzgojevalni in poučevalni strani) tudi od države... Vse šolstvo se mora ponarodniti... da bo imel narod veljaven vpliv na uredbo šolstva... Administrativno naj obdržé državni organi skrb za poučevanje in vzgojo, a zlasti odločevanje gledé izprememb in reform učenja samega, t. j. učnih predmetov in metod naj se izroči najbolj poklicanemu činitelju — učiteljstvu samemu. Ono naj si izvoli v vsakem narodu izmed sebe najvišji organ, najvišji šolski svet, ki bi postal lastno kulturno in prosvetno središče narodnega življenja...“ (Str. 70, 71.)

To so skratka ideali moderne vzgoje. Taka vzgoja, pravi poslanica, „je eden naših glavnih idealov in ima preobraziti ljudi in človeštvo v tem zmislu, kakor si mi pred vsem želimo.“ (Str. 4.)

Kakor je napačna osnovna ideja poslanice, tako so tudi ideali, ki se opirajo na to idejo, krivi ideali. Religija ni in ne more biti samo čustvovanje. Etika, morala, нравnost, ki se opira na religijo čustvovanja, se opira na fantom, na nekaj subjektivnega, ki nima nobenega razloga. Zato je taka нравnost brez razloga, brez podstave, od danes do jutri. Taka нравnost nikdar in nikoli ne more biti in ne bo ideal, ki bi preobrazil človeštvo na bolje. Etika brez metafizike, etika brez dogmatike, etika brez umskih resnic je

prazna, brez obveznosti, brez notranje sile, je etiketa, ki se menja kakor se menja moda, je formalizem brez moralne vsebine in notranjščine!

„Vzgojevatelj brez vere, brez Kristusa, brez Boga!... Oče, mati brez molitve, brez oltarja!... Otrok brez religije!... Ah, tega si ne morem misliti, tega ne morem gledati Naj si bodo katerikoli stariši, naj si bo katerikoli otrok, najsi si ima še take darove narave, genija, sreče, jaz trdim, iz takega otroka bode v bodočnosti le delo opustošenja in pogube!“ Tako kliče veliki pedagog škof Dupanloup v svojem vzgojeslovju. Brez vere, brez Kristusa, brez Boga, brez molitve, brez oltarja, brez religije ni vzgoje! A čustvovanje ni še religija!

O drugih stvareh, kakor smo dejali, ne bomo govorili, ker so le postranske in imajo za vzgojo le drugoten pomen Cerkev ne nasprotuje nobenemu napredku šolstva, če se le snuje na pravih idejah. Zastopniki poslanice sodijo, da je treba šolstvo ponarodniti, da bo imel narod veljaven vpliv na uredbo šolstva, a državi naj ostane le administracija. Nam prav, le razviti je treba to idejo.

Stariši so prvi poklicani, da vzgajajo svoje otroke. Ker sami tega vedno in redno ne morejo, si izberó zastopnike, učitelje. Zopet si osnujejo šole, da se pouk vrši skupno, ceneje in uspešneje. Sami si mnogokrat ne morejo zgraditi učilnic, posebno ne višjih učilnic. Zato jim mora prihiteti na pomoč dežela, država. Vzgoja mora biti prava. Brez religije je prava vzgoja nemogoča. Religija pa je v oskrbi cerkve. V vsem šolstvu torej mora biti tudi zagotovljen vpliv cerkve, ki je edino jamstvo prave religiozne vzgoje. Tako narod zares lahko uveljavlja svoj vpliv. Če narod terja krščanskih učiteljev, država nima pravice vsiljevati mu učiteljev, ki se držé načela, da je treba „verstvo izbacniti iz šol“. Če narod terja versko šolo, država nima pravice odrekati mu je, najmanj pa imajo pravico govoriti proti ljudski volji učitelji, ki so le zastopniki ljudstva. Tako naj se šola le „ponarodni“! A poslanica govori, kakor da naj se ustvari od cerkve in države in celo od naroda neodvisno učiteljstvo, ki voli izmed sebe najvišji šolski svet. Ne umejemo, da bi to bilo „ponarodniti“ vzgojo. To bi le bilo uvesti tiranijo učiteljstva! Cerkev varuje tiranije božji duh, državo varuje vsaj nekoliko parlamentarizem, a učiteljstvo bi bilo samodržni gospodar šolstva. To se ne pravi „ponarodniti“ šolstvo!

Toda to zopet le mimogredé! Cerkev — še enkrat bodi povedano! — ne nasprotuje nobenemu napredku šolstva, da je le resničen, da je le zdrav napredek! V mnogočem še šolstvo lahko napreduje in bo brez dvoma napredovalo. Toda en princip v šolstvu in vzgoji mora biti stalen kot zvezdastalnica: prave vzgoje ni brez religije! In prav je, da poslanica ne zameta tega principa. Ampak temeljna zabloda v poslanici je, da ji je religija le — čustvovanje. S tem fideizmom — kakor imenujejo to moderno teorijo o religiji na Francoskem — slovenska mladina ne bo nikdar ostvarila svojih idealov! Poslanica dobro kliče človeštvu, naj se vrne h krščanstvu in njegovim vzvišenim idealom, a krščanstvo je božji duh in božjemu duhu se ne veleva: sèm vej, a sèm ne! to mi prestvari, a pusti

mi ono! srce mi prenovi, a dvome in zmote mi pusti! Životvorno krščanstvo je le eno in le v njem je srečna bodočnost človeštva! Odlomki krščanstva so lepi, a moč črpajo le iz celote!

Zdelo se bo komu, da smo se predolgo mudili s to poslanico. Toda pomisliti je, da gre za slovensko mladino. Slovenski mladeniči pošiljajo poslanico slovenski mladini in ji tolmačijo resnobo življenja in zmisel življenja. Kdo se ne bi zanimal za tako poslanico, komur je mar slovenske mladine, mladine, ki je v naših pretužnih razmerah zares „edina nadeja boljše bodočnosti“!

Hvaliti moramo zastopnike poslanice, da so se nasproti liberalizmu in socialni demokraciji živo zavzeli za religijo, da so spoznali nje veliki etični in socialni pomen. Hvaliti jih moramo, da jim je življenje resno vprašanje, ter da so izpovedali v dobi frivolnega cinizma moško načelo: „najti zmisel življenja, to je za nas glavna naloga“! Hvaliti jih moramo, da so našli zmisel življenja v življenju po Kristusovi morali, po vzvišenih idealih krščanstva. Obžalovati moramo le to, da so zabredli v zmotno pojmovanje religije in da so tako zašli na blodna pota. Na videz je sicer malo razločka, ali kdo pravi, da je vera uverjenje pameti, ali pa, da je „uverjenje srca“, kakor sodi poslanica, toda če kje, velja tukaj staro načelo Stagirca: „parvus error in principio magnus est in fine.“ Če je vera uverjenje pameti, je vera „rationabile obsequium“, je vera umsko obrazložena in obvezna; če pa je le čustvovanje, je nekaj subjektivnega in le poljubnega. Vera kot uverjenje pameti je trdna podstava in osnova morale; vera kot čustvovanje prepušča tudi moralo samovoljnemu čustvovanju.

Religija pa, ki je zares „rationabile obsequium“, ki zadovolji duha in srce, je edino le krščanstvo. Koliko se je moderna veda trudila, da bi dobila surogat krščanstvu. Nezmiselno početje! Poslanica sama toži, da je človeška veda le relativna in necelotna. „Izgubili smo vero v možnost človeške vednosti, nasproti sili vednosti prodira skepsa (dvojljivost), vedno bolj čutimo, da je vkljub vsemu napredku človeškega spoznanja in vkljub vsem nepričakovanim uspehom znanstvenega dela vendar človeško znanje le relativno in necelotno, da nam kar najpopolneje izšolani razum ne more odgovoriti na temeljna in poslednja vprašanja našega bivanja, na poslednje tajnosti človeškega življenja. Znanstveni napredek je v istem zmislu le navidezen. Vedno veljajo več ali manj sokratične besede: malo je tega, kar vemo, toda veliko več tega, česar ne vemo. Čim bolj se množi naše znanje, tem več postaja novih, težkih ugank... Mi ljudje smo v celém svojem prizadevanju podobni le sv. Avguštinu, pretakajočemu morje. Vsakdo izmed nas, i najnadarjenejši in najučenejši je, pravi Newton, kakor deček, ki se igra na morskem bregu in se zabava s tem, da nahaja gladke kamenčke in bliščeče školjke — toda pozablja pri igri, da se razprostira pred njim široko morje tajne in nepresežne resnice...“

In v imenu te vede je moderna doba zavrgla krščanstvo! Ta veda naj izdelava nov enoten svetovni nazor, ki bo dal odgovor na poslednja vprašanja človeškega življenja? Nespametno upanje! V majhno jamico in s periščem misli deček pretočiti široko morje!

Velik je bil napredek moderne vede. Ta napredek je premotil mnoge, češ da veda more pojasniti vsa vprašanja in razkriti vso resnico. Bil je vzrok, da se je začela zanemarjati teologija in filozofija. Žalostna posledica je bila naravno ta, da je doumevanje krščanstva bolj in bolj ginilo, da so se premnogi bolj in bolj odtujili krščanstvu. Veda svojih obetov ni izpolnila in jih izpolniti ne more, vse bolj in bolj čuti potrebo religije, a krščanstva ne pozna, krščanstvu je iz dobe napredka mrzko in sovražno — odtod blodnje naše dobe, odtod tudi prva blodnja poslanice, o kateri govorimo!

Če nočemo, da razjé skepsa vse, da pahne vse v brezup, v obupno uživanje življenja, v moralni samomor in s tem v fizično propast, treba je, da se povrnemo h krščanstvu in sicer k resničnemu krščanstvu. Tisto krščanstvo čustvovanja ne bo nikdar dolgo zadovoljilo duhov! Treba je, da slovenska mladina začne preučevati krščanstvo katoliške cerkve. Treba je, da se začne resneje baviti s krščansko filozofijo in krščansko apologetiko!

Pozdravljamo klic poslanice slovenski mladini, naj se oprime filozofije, naj začne resneje misliti o religiji, če ji je resnično do idealov človeštva! Toda to pravimo, da slovenska mladina ne more in ne sme biti zadovoljna s pojmovanjem religije, kakršno ji nudi poslanica. Treba je dalje in globlje seči! Treba je iti do vira resničnega in vsega krščanstva!

Naj se slovenska mladina ne straši fraz, ki jih blazirani liberalizem meče zoper krščanstvo! Don-Kišoti naj se plaše mlinov na sapo!

Krščanstvo je po vsebini res da nadnaravno razodetje, a ne nasprotuje človeški naravi, je ne zanikuje, ampak jo usovršuje, oplemenjuje, žlahtni, ozarja. Kar je resničnega, dobrega, lepega, ničesar krščanstvo ne zameta, vse ima v krščanstvu svoje mesto. Saj krščanstvo uči, da ima vse resnično, dobro in lepo svoj izvor v Bogu! Filozofije, znanosti, umetnosti — vseh se cerkev veseli, da so le zveste svojemu zvanju, razodevanju resnice in lepote. Cerkev ne nasprotuje napredku, saj so krščanske ideje same plodovito seme, ki hiti v vedno nov cvet in sad. Moderne ideje svobode, enakosti in bratstva so se razvile na tleh, oplojenih s krščanstvom, in kar je v njih resničnega in dobrega, je krščansko! Krščanstvo je najmočnejša in največja svetovna kulturna sila in vse velike ideje moderne kulture so iz krščanstva.

Krščanstvo je enotno svetovno naziranje, ki zadovolji duha in srce. Posameznih prirodnih pojavov ne tolmači, to prepušča vedam — fiziki, kemiji, astronomiji, geologiji ... — toda krščanstvo kaže enotno perspektivo, večne zakone, vrhovni cilj, ki se v njem in po njem vesoljstvo strinja v veličansko harmonijo. Zmisel življenja, življenje vredno življenja, je odkrilo in pokazalo krščanstvo in ni ga nikjer izven krščanstva!

Krščanstvo res da uči skrivnosti, človeškemu umu na zemlji nedosežne, toda te skrivnosti mečejo svoj refleks na življenje Kristusovo in njegovih učencev, in to življenje je brez laži, brez zablod, polno čiste človečnosti; te skrivnosti so potrjene z deli Odrešenika in njegove Cerkve in ta dela nosijo na sebi sveti pečat božanstva — zato indirektno spoznamo, da so te skrivnosti zares skrivnosti polne resnice in pravice. Krščanstvo je nadnaravno, a je indirektno filozofično in znanstveno utemeljeno! Veda še ni ničesar dokazala, kar bi bilo v resničnem nasprotju s kakim verskim, dogmatičnim naukom katoliške cerkve, ki je v njej krščanstvo vtelešeno! Kar je kdaj slutvo-veda takega učila, vse se je izkazalo prej ali slej za potvaro resnice!

To je naša izpoved pred areopagom moderne vede in kar nič se ne bojimo za krščanstvo! Odpadejo lahko od krščanstva ti in oni, odpadejo lahko celi narodi, ampak nihče ne bo mogel nikdar odpasti z jasno zavestjo, da je s krščanstvom zapustil pot zmote! Pač pa so zunaj krščanstva in brez krščanstva življenska pota — blodna pota!

V krščanstvu so tvoji čisti ideali, slovenska mladina!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Apologetične misli.

Apologija molitve.

„Molitev je stara kakor človeški rod. Odkar svet stoji in človek diha, je človeštvo tudi molilo. Ta povzdig srca (elevatio animi), ta polet duhovnega človeka k Bogu (ascensio mentis ad Deum) je nekaj človeškemu srcu vrojenega, je neka vrsta naravnega nagona v najvišjem in najblažjem pomenu besede. Že zato je molitev glavni element prirodne religije. Molitev je izraz, ki popolnoma naravno poteka iz verskega čuta, jedro vsega bogočastja, in zato se nahaja, če tudi še v tako izkaženi obliki, pri najbolj pokvarjenih poganskih religijah in pri najbolj propalih poganskih narodih. Kakor je ideja božja splošna, tako je splošna tudi molitev k božanstvu.“¹⁾

Molitev je brez dvoma nujen in splošen pojav v človeštvu. Ni torej resnično, kar je John Lubbock proglasil kot uspeh etnološkega raziskavanja, da so namreč narodi, ki so brez vsega verskega čuta in torej tudi brez molitve. Odločno ga pobija katoliški teolog Wilhelm Schneider²⁾ s krepkimi besedami: „Absolutno brezverski narod bi bil ravno tako grozovita pošast v človeštvu, kakor narod brez govora.“ „Zastonj, — to je vedel že Plutarh³⁾ — boš iskal mesta, ki bi ne imelo bogov in svetišč, ne molitve ne darov, ne priseg in ki ne bi s svetimi dejanji izkušalo doseči kaj dobrega ali odvrniti kako zlo.“ Že od nekdaj se je človek smatral za religiozno bitje,

¹⁾ „Die Wahrheit“ 5. B., H. 6. 1899. p. 270.

²⁾ „Die Naturvölker“, II. Theil. Paderborn u. Münster 1886, S. 347.

³⁾ C. Colotem.

in to je veljalo za najblažjo in najplemenitejšo stran človeške narave. Ateizem si je mnogo prizadeval, da bi ovrigel to dejstvo, toda zastonj! „V pustinjaž azijske planote, na najbolj oddaljenih otokih južnega morja, v neizmernih avstralskih in ameriškanskih puščavah, v večnem ledu ob mrzli Magelhaensovi cesti, v peščeni puščavi notranje Afrike, povsod, kjer diha človeško bitje, tudi med najbolj divjimi narodi, misli njegov duh na Boga, mu bije srce k Bogu, se ozira njegovo oko proti nebu, Boga kliče njegov jezik.“¹⁾

Božja ideja, dasi mnogokje skaljena in zatemnela, se nahaja pri vseh narodih širne zemlje, božja zavest je skupna last človeštva, ona je, kakor piše Tertulian, „že prirojeno svojstvo vsake duše.“²⁾ Podrtije svetišč in altarjev so najboljše dokaz za splošnost molitve. „Molitev je tako utemeljena v človeški naravi, da ne nahajamo naroda na zemlji, ki bi bil popolnoma brez vsake molitve. Ko je zgodovina ožarila s prvimi svetlimi žarki stari vek, je našla molitev kot bistven del bogočastja in življenja narodov. Morda ni tja do skrajnih kanibalskih otokov bil kdaj na zemlji človek, ki bi ne bil nikoli čutil v sebi nekega notranjega nagona in sile k molitvi.“³⁾

Molitev je torej spontan izliv človeškega bitja, naraven cvet pobožnega in otroškega srca. Kakor si ne moremo misliti medsebojnega združevanja ljudi brez govora, tako je tudi vsako združenje človekovo z Bogom nemogoče brez molitve: Molitev je pogovor z Bogom; če misliš na svete reči, Bog govori s teboj, če pa moliš, govoriš ti z Bogom.⁴⁾

Med molitvami pa prosilna molitev vsled potreb človekovih in vsled splošnega čuta odvisnosti še najbolj sili v ospredje. Prosilna molitev je krik sile; ž njo človek kliče pomoči v stiskah in nadlogah. Ž njo priznava svojo onemoglost in bivanje višjega božjega bitja. Zato pravi že Homer v svoji Odiseji: Kakor iztegajo mladi ptički svoje kljune k starišem, da dobijo zaželjene hrane, tako se tudi človeške duše odpirajo k bogovom v molitvi. Prosilna molitev je sicer sama na sebi na najnižji stopnji molitve, ker jo giblje motiv potrebe, zato je pa prvi povzdig človeka k božanstvu.

Človek je na tem svetu popotnik, ki teži po večni domovini. Zemeljsko življenje je le kratek prehod, čas izkušnje in priprave. Božja roka je postavila človeka na ta svet, da se po lestvi končnih in minljivih stvari dviga kvišku k večnim in neminljivim dobrinam. Zato mora človek tudi v svojih prosilnih molitvah pred vsem drugim imeti pred očmi svoj večni namen: Iščite najprej božjega kraljestva in njegove pravice, in vse drugo vam bo privrženo.⁵⁾

A dokler človek živi na tej zemlji, potrebuje tudi časnih dobrin, ki si jih pa včasih s svojimi močmi ne more pridobiti, zato kliče k božanstvu, zato moli. Molitev za zdravje, lepo vreme, dobro letino i. dr. je popolnoma

¹⁾ Wilhelm Schneider l. c. S. 354.

²⁾ Tertullian. adv. Marcion l. 1. c. 10.

³⁾ Vosen, „Das Christenthum und die Einsprüche seiner Gegner“, 3. Auflage, Freiburg 1870, S. 359.

⁴⁾ August., Super psalm. 84.

⁵⁾ Mat. 6, 33.

naraven izliv verne duše človeštva. In ko divje elementarne sile izkušajo uničiti njega in njegovo imetje, tedaj se nekako instinktivno zateka k molitvi in prosi Boga za odvrnitev šibe potresa in raznih vremenskih nezdod. O Bog, reši me! To je vsklik, ki mu ga navdihuje narava sama. In naš božji Zveličar je rekel v evangeliju: „Vi molite tako: Oče naš, ki si v nebesih daj nam danes naš vsakdanji kruh.“¹⁾

Človeštvo torej moli tudi za časne dobrote, a moli, ker je živo uverjeno, da posebna previdnost božja skrbno čuje nad njegovimi molitvami in šele z ozirom na nje mogočno vlada nižji tvarni svet. Prepričanje in vera v posebno previdnost božjo se nahaja pri vseh narodih širne zemlje; ta vera je neusahljiv vir vseh naših molitev. Iz te žive vere se poraja ona nepremagljiva moč molitve, ki sili celo pri očitnih ateistih na dan. „Molitev“, piše Hettinger, „izvira iz vere v Boga in v božjo vsevladajočo previdnost. Človeštvo moli; človeštvo torej ne vidi v prirodi otrple, slepe, neupogljive nujnosti, nepremostnega prepada, ki ga je Bog naredil med seboj in med stvarjo; človeštvo moli t. j. veruje, da prirodni zakoni niso neprestopna meja, ampak voljno, gibčno orodje v vladni božji roki.“²⁾

To skupno prepričanje človeštva izkušajo nekateri zavreči, opirajoč se na determinizem prirode. Trdijo namreč, da si z molitvijo nikakor ne moremo izprositi zdravja, lepega vremena, dobre letine in drugih podobnih stvari, zakaj kako je mogoče, da bi se pod vplivom molitve izpremenil stalni fizični red. Da bi Bog uslišal molitev, bi moral prekiniti tok splošnih prirodnih zakonov in izpremeniti svoj svetovni načrt. „Kdor zahteva od Boga, da usliši molitev“, piše eden izmed njih, „zahteva, da načrt vesoljstva ne bodi stalen, sklepi božji ne neomajni, njegove intuicije ne vseobsežne, njegova dejanja ne eno samo dejanje, in da njegovi večno jasni sklepi naj ne bodo absolutni, ampak nasprotno zahteva, da Bog sprejemaj vase nagibe povzročene od stvari in odgovarjaj z novimi sklepi našim molitvam. Zastonj je iskati sredstva, da se ognemo tej posledici; a vse to nas privede do zaključka, da Bog pade z nami vred v čas; to je pa absurdno.“³⁾

To je znan ugovor racionalistov proti čudežem sploh. Ta ugovor ni veljaven. Čudež je zares nekaj izvanrednega, ker po svojih učinkih presega ves prirodni red, nikakor pa ne v tem pomenu, kakor da bi bil izvun svetovnega reda ali načrta. Bog je že od vekomaj sprejel tudi čudež kot moment v svoj svetovni načrt. S tem torej, da Bog od slučaja do slučaja čudežno poseže v tok prirodnih sil, nikakor ne izpremeni svojega prvotnega načrta; saj so bile v prvotnem načrtu previdene in odločene te izjeme. „S čudežem“, piše Carbonnelle, „Bog ne popravlja prvotnega načrta. Čudež ni nekaj, kar bi pričalo o nepopolnosti božjih sklepov. Bog je namreč že pred veki sklenil, da ob določenih trenutkih ustavi tok prirodnih sil in prekrši ustanovljeni red, da tudi tako razodeva ljudem svojo voljo.“⁴⁾

¹⁾ Mat. 6, 9.

²⁾ Hettinger, *Apologie des Christenthums*, 7. Auflage. 1896. 13. Vortrag.

³⁾ M. Jules Simon: *La religion naturelle* 12. partie, chap. IV.

⁴⁾ Carbonnelle S. I.: *Les confins de la science et de la philosophie*, t. I. ch. 5. p. 368.

Dasi je čudež mogoč in se popolnoma sklada z božjo vseмогою in modrostjo, vendar Bog ne uslišuje naših molitev vedno le čudežno, zakaj čudež je nekaj izvanrednega, molitev pa nekaj rednega v božjem načrtu. Čudež je znamenje nadnaravnega razodetja; zato je nujno redek in se navadno dogaja, ko Bog kaj posebnega namerava, n. pr. dati pričevanje resnici ali možu od sebe poslanemu.¹⁾ A navadno in redno delovanje previdnosti božje v svetu se vrši po prirodnih zakonih. — *Natura est ordinaria potentia Dei*, je povedal genialni Newton. Vse to priznavamo tudi mi in trdimo, da Bog lahko usliši molitev, ne da bi mu bilo treba čudežno posegati v prirodni red.

V prirodnem redu nam je ločiti dvoje: splošne prirodne zakone, ki se po njih vrši in razvija fizični red v prirodi, in pa takozvano početno stanje v prirodi delujočih sil. Mehanika nas uči, da sami zakoni gibanja še ne odločujejo o posameznem slučaju. Pod vplivom istih zakonov in istih sil se lahko vršijo popolnoma različni ali celo nasprotni si učinki. Ista masa materije z istimi zakoni gibanja in z istimi silami privlačnosti tvori lahko planet, ki se vrti v elipsi, lahko se pa tudi pogrezne v centralnem solncu ali se pa razprši na tisoče asteroidov — vse je odvisno od konstelacije svetov, in ta je zopet odvisna od početnega stanja celokupne mase. Pomislimo, koliko je atomov v neizmernem prostoru vesoljstva in vprašajmo se, koliko početnih stanj je možnih, če zaporedoma preminjamo le lego teh atomov. Kdo bi si predstavil to število! A Bog, ki je v svoji vsevednosti jasno videl to število, je spoznal tudi vsa možna stanja in združenja atomov. In v vsakem stanju je previdel vse prirodne pojave, ki sledijo po stalnih fizičnih zakonih drug za drugim v nepretrganih vrstah. Vsako stanje tvori različen svetoven načrt, dasi vsi skupaj odgovarjajo istim splošnim zakonom.

Bog je pa previdel tudi vseмогоče moralne svetove. Previdel je namreč od večnosti vseмогоča svobodna bitja in vsa njih moralna dejanja v najrazličnejših okoliščinah; zato je Bogu bilo mogoče vzporediti moralni svet s katerimkolim fizičnim svetom. Bilo mu je mogoče spraviti ga v najlepšo harmonijo z fizičnim svetom. Tudi mu je bilo mogoče spraviti fizični red pod vpliv moralnega sveta, to je, mogoče mu je bilo od večnosti uslišati molitve. „Bog je previdel“, piše že imenovani Carbonnelle, „tudi naša svobodna dejanja.“ To nikakor ne ovira njih svobodnosti, zakaj ne bodo se dogodila, ker jih je Bog previdel, ampak Bog jih je previdel, ker se bodo dogodila. Ta dejanja stopijo v razvoj božjega načrta z ozirom na vse njih okolnosti, in Bog je previdel tudi njih medsebojni odnos. To ni več navadni mehanični problem, to je problem previdnosti, ki neskončno presega dalekosežnost vsakega ustvarjenega uma. Edino le stvarnik more rešiti ta problem,

¹⁾ Ko je Jezus Kristus Lazarja obudil, ni tega storil z namenom, da bi Lazar živel, zakaj bilo mu je mogoče naravnost zabraniti smrt — ampak zato, „da bi (Judje) verovali, da ga je Oče poslal.“ (Jan. 11, 42.) In ko je odprl oči sleporojenemu, ni tega storil zato, da bi ta človek videl, zakaj lahko bi bil zabranil že v rojstvu slepoto njegovih oči — ampak zato, „da se božja dela razodenejo nad njim.“ (Jan. 9, 3.)

ko v svoji previdnosti vzporedi pojave obeh bistveno si različnih svetov. In kateri izmed obeh svetov v tej vzporeditvi se mora podvreči drugemu? Očividno se mora materija ukloniti duhu; očividno bode intelektualni in moralni red razlog za bivanje čisto stvarnega sveta. Početno stanje atomov se bo uravnalo z ozirom na pojave intelektualnega in moralnega sveta, ki mora biti ž njimi vsako poznejše stanje atomov v harmoničnem soglasju. More se torej reči, da so bila svobodna dejanja, ki so vplivala na Boga, ko je izbral ravno ta svetovni red, a ne drugega.⁴¹⁾

Med svobodnimi dejanji pa, z ozirom na katere je Bog izvolil eno početno stanje sveta, je bila gotovo tudi molitev. Bog je namreč ustvaril vidni svet zaradi človeškega rodu, da mu je moči ugoditi njegovim splošnim potrebam. Toda v svoji neizmerni ljubezni do človeka se je Bog oziral tudi na potrebe posameznih ljudi, ki se bodo v časnih stiskah in nadlogah zatekali k njemu in ga v iskrenih molitvah prosili pomoči. Zato je že od vekomaj uslišal njih molitve, jih vzel v svoj svetovni načrt in z ozirom na nje izvolil primerno početno stanje vesoljstva. In ko nastopno tvorni svet razvija vrsto izprememb in pojavov po svojih nujnih zakonih, se ti pojavi ob določenih trenutkih združijo v harmonično soglasje z našimi molitvami. To soglasje ni le navidezno in slučajno, ampak izvrševanje božjih sklepov in učinek naših molitev. Ko molimo za zdravje, lepo vreme, za odvrnitev šibe potresa in raznih vremenskih nezgod, brezdvomno ta molitev more biti uslišana in in je večkrat tudi zares uslišana. Toda zato ni treba čudežev, ni treba rušiti prirodnih zakonov in kršiti fizičnega reda. Ali potemtakem zahteva uslišana molitev, da „božji načrt ne bodi stalen, božji sklepi ne neomajni? ... da naj Bog odgovarja z novimi sklepi našim molitvam in tako pade z nami vred v čas, kar je absurdno?“ Očividno ne. Uslišana molitev zahteva edino le to, da se je Bog, ko je pripravljal ustrojstvo sveta, milostljivo ozrl tudi na njo. „Bog ne izpreminja svetovnega načrta“, pravi Cathrein; „kakor je že od večnosti vse prevedel in uredil, tako je tudi že od večnosti prevedel molitve umnih bitij in jih vzel v svoj svetovni načrt.“⁴²⁾

Zares vzvišen in popolnoma primeren verski človeški naravi je ta nauk! Naša svobodna dejanja, naše molitve odločilno vplivajo na stvarne pojave vesoljstva. Ti so namreč odvisni od početnega stanja, a početno stanje je božja previdnost izbrala z ozirom na naše molitve. Božja vsevednost, ki ne pozna mej, je dosegla nujno vsakega posameznega človeka, ki ga je imela poklicati v življenje, in proniknila vsa njegova svobodna dejanja. In ker je hotela, da tvorni svet služi človeku, je morala očividno sredi možnih početnih stanj izbrati takega, ki bi v nepretrgani vrsti svojih posledic ugodil ne le splošnim potrebam človeštva, ampak tudi vsem posameznostim njegovega moralnega razvoja, kamor spada tudi molitev.

„Preudariti je treba“, piše veliki matematik Euler, „da se je Bog, ko je nameraval ustvariti vidni svet in ko je uravnaval dogodke, ki se imajo v

⁴¹⁾ Carboneille: Les confins de la science et de la philosophie, t. I. ch. 5. p. 362.

⁴²⁾ Moralphilosophie von Victor Cathrein II. Bd., 3. Aufl., S. 36.

njem izvršiti, moral ozirati na vse okolnosti, ki jih bodo spremljali, a še posebno na želje in molitve vsake verne duše — in da je vse te dogodke spravil v popolno soglasje z navedenimi okolnostmi. Zato, ko iz globočin kake verne duše prikipi molitev, ki je vredna, da se usliši, si ni treba domnevati, da je ta molitev šele tedaj prišla do vednosti božje. Bog jo je uslišal že pred vek. Če je po sodbi tega usmiljenega Očeta vredna, da se usliši, je nalašč zaradi te molitve tako uredil svet, da fizični zakoni po naravnem razvoju izpolnijo željo človeškega srca. Na ta način Bog uslišuje molitve svojih vernih, ne da bi tvoril čudeže, dasi nimamo razloga tajiti, da Bog ob gotovih prilikah dela prave čudeže. — Če prav je torej svetovni tok enkrat za vselej ustanovljen, iz tega ne sledi, da bi naše molitve imele biti brez koristi, kakor mislijo racionalisti, ampak to še pomnožuje naše upanje, ker nas utrja v tolažljivem prepričanju, da so vse naše molitve že pred vek stale pred prestolom Najvišjega in da so bile postavljene v svetovni načrt kot nagib, ki so se pod njih vplivom morali urediti prirodni pojavi, kar se popolnoma zлага in strinja z neskončno modrostjo Stvarnikovo.¹⁾

Na ta način se nam pokaže velikanski vpliv, ki ga ima človeštvo na tvorni svet, vpliv, ki je popolnoma primeren vzvišenosti razumne narave nad golo materijo. „Male in neznatne stvari smo sredi tega neizmerne vidnega sveta. Z vsemi svojimi nauki in zakladi umetnosti ne moremo niti za las spraviti s tira našega planeta, ne moremo ne enemu morskemu vrtecu izpremeniti njegove smeri, ni nam moči ne enega vetra ustaviti, silna in divja moč elementov nas strahuje. In vendar ta ogromni svet je v resnici ves pod našim gospodstvom in vplivom — v moralnem redu.“²⁾ Moralno dobro človekovo ukazuje slepemu mehanizmu prirode. Bog je postavil človekove molitve na vrhunec svojih del in se oziral na nje, ko je družil atome vesoljstva in dajal posameznim njih početne sile. Veliko premore stanovitna molitev pravičnega, pravi sv. Jakob v svojem listu.³⁾ In v Sirahovi knjigi beremo, da molitev ponižnega človeka oblake predere.⁴⁾ To silno moč molitve najbolj označimo s tem, da jo imenujemo dušo vesoljstva v moralnem zmislu besede. Kakor namreč daje človeška duša celemu organizmu življenje in gibanje, tako giblje in vodi tudi molitev vsled posebne previdnosti božje vesoljni red stvari. Bodi nam torej dovoljeno izpremeniti nekoliko besedni pomen, da obrnemo na molitev lepe verze latinskega pesnika:

*Principio caelum, ac terras, camposque liquentes, Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra Spiritus intus alit; totamque infusa per artus Mens agit at molem, et magno se corpore miscet.*⁵⁾

Na ta način se nam pa tudi razodeva čudovita previdnost božja, katera, dasi je nezmotljiva v svojih večnih sklepih, se vendar tako skrbno ozira tudi na naša svobodna dejanja. Vedno je pri nas, gleda na naše hipne potrebe,

¹⁾ Lettre 90. à une princesse d'Allemagne. (Primeri: Carboneille I. c. pag. 369 et 370.)

²⁾ X. Maryan Morawski T. J.: Celovošč v naturze p. 193.

³⁾ Jak. 5, 16.

⁴⁾ Sir. 35, 21.

⁵⁾ Eneid., lib. VI.

sluša naše molitve in jih tako vodi do zaželjenega cilja, kakor da bi danes urejevala celi svet za nas. Saj pri Bogu ni mesta za „prej in potem“, preteklost in sedanost; v Bogu je le večna sedanost — *nunc aeternitatis*, en akt vede, moči in ljubezni. Bog obsega enako vse čase in veke in vsako stvar vodi primerno zakonom lastne narave do odločenega mesta v vsemiru.

Kdor se drži tega pojma previdnosti, ta vidi prelepo harmonijo obeh svetov, fizičnega in moralnega sveta. To harmonijo so izrecno učili že učitelji stare krščanske šole; učil jo je tudi sv. Tomaž Akvinski. Ta trdi, da Bog uslišuje molitve, ne da bi izpreminjal svoje večne sklepe in načrte; zakaj molitve so bile že od večnosti v božjem svetovnem načrtu. Molitve torej popolnoma enako kakor prirodni vzroki izvršujejo načrt, ki ga je Bog že od večnosti zamislil v svojem neskončnem umu.¹⁾

Kdor pojmuje to harmonijo, ta vidi v vsakem zunanem pojavu poleg tvarnih činiteljev prirodnega mehanizma, v katerih vrsti nujno sledijo vsi pojavi, tudi moralni vpliv naših molitev. Zraven pa tudi v tvorbah prirode gleda ne le modrost, ampak tudi ljubezen Stvarnikovo, ki je njega individualno imela na misli, ko je postavljala temelje svetu. A ljubezen vzbuja ljubezen. Zato verne in pobožne duše, ko mislijo na to harmonijo, kar gorijo in žarijo od ljubezni do svojega Stvarnika. Pod vplivom takih misli je sveti Avguštin zaklical poln božje ljubezni: „Gospod moj! Vse, kar vidim na nebu in na zemlji, vse me vabi, naj te ljubim!“

M. P.

IV. Starost človeškega rodu.

„Veda nasprotuje veri, vere in vede ni mogoče združiti“ — ta rek se posebno poudarja, kadar je govor o starosti človeškega rodu. Sveto pismo, tako govore, šteje od stvarjenja sveta do Kristusa 4000 let, a veda terja če ne milijone, vsaj stotisoče.

Zanimivo je opazovati to „vedo“. Najprej se nikdar natančno ne pouči, kaj vera zares uči, ampak vzame to ali ono mnenje ali celo ta ali oni nezmisel za versko dogmo in se na tej podstavi bori proti veri. Potem pa veda sama leto za letom drugače uči, leto za letom se menja, leto za letom „prijenjuje“, in vendar terja, naj imamo njo za nezmotno, a vero za zmotno.

¹⁾ *Utilitatem orationis sic oportet inducere, ut neque rebus humanis divinae providentiae subjectis necessitatem imponamus, neque etiam divinam dispositionem mutabilem aestimemus: ad huius ergo evidentiam considerandum est, quod ex divina providentia non solum disponitur, qui effectus fiant, sed etiam ex quibus causis, et quo ordine proveniant: inter alias autem causas sunt etiam quorundam causae actus humani: unde oportet homines agere aliqua, non ut per suos actus divinam dispositionem immutent, sed ut per actus suos impleant quosdam effectus secundum ordinem a Deo dispositum: et idem est etiam in naturalibus causis: et simile est etiam in oratione: non enim propter hoc oramus, ut divinam dispositionem immutemus, sed ut id impetremus, quod Deus disposuit per orationes esse implendum; ut scilicet mines postulando mereantur accipere, quod eis Deus omnipotens ante saecula disposuit donare. (2—2, 83, 2. corp.)*

Prejasen dokaz za to je ravno vprašanje o starosti človeškega rodu.

Kaj pa uči vera o starosti človeškega rodu? Nič gotovega! Navadno res štejemo 4000 let, a vsak, ki je le nekoliko izobražen, ve, da ta številka ni dogmatična. Cerkev sama se ni odločila ni za to, ni za kako drugo številko. Naš katekizem pravi: „kakih štiri tisoč let“, *Martyrologium Romanum* pa šteje 5198 let, sv. Epifanij 5500 let, sv. Klement aleksandrijski 5624 ali celo 6621 let. Razlog za to negotovost je le ta, ker v svetem pismu ni povedanega o tem nič natančnega. Sveto pismo ne daje točne kronologije, in vse številke, ki se opirajo na svetopisemske genealogije, so problematične, ker je znano in dognano, da svetopisemske genealogije ne naštevajo vseh vmesnih členov, ampak med pradedu in pravnuku mirno devajo svoj „genuit“. Veščak jezuit Knabenbauer pravi kar naravnost, kar so pred njim trdili že drugi, P. Bellynek, Fr. Lénormant...: V sv. pismu ni kronologije! Sv. pismo torej nikakor ne omejuje svobodnega kronološkega raziskavanja.¹⁾

Stvar je tako gotova, da so bili menda ravno jezuitje prvi, ki so ravnodušno zahtevali, naj se navadna števila v znanstvu opusti. Že leta 1740 je pisal kitajski misijonar, sloveči jezuit Parennin, pariški akademiji ter prosil ironično ondotne hebraiste in rabince, „naj blagovolijo milostno podaljšati čas od stvarjenja sveta“.

Ko bi „vedci“ nekoliko bolj preučevali tudi krščansko vedo, pač ne bi vedno ponavljali stare pesmi, da vera nasprotuje vedi. Če vera v tem vprašanju nič dogmatično trdnega ne uči, ampak so vse številke le bolj tipične, je jasno, da ne more nasprotovati vedi. Teolog se svobodno giblje v okviru 4000–10.000 let. Seveda za stotisoče let ni v sv. pismu nobene podlage!

Darvinistična veda bi pa seveda potrebovala stotisoče let. Če se je človek razvil po mehaničnih činiteljih iz drugih bitij, kakor uči darvinizem, je moralo poteči sto in sto tisoč let, preden se je nekega dne na zemlji pojavil človek — „*homo sapiens*“. In zopet je moralo poteči sto in sto tisoč let, preden se je „*homo sapiens*“ iz prvotnega divjega stanja povzpел do neke človeške omike. Zato ni čuda, da je moderna veda s posmehom vrgla sv. pismo v kot in začela računati a priori s stotisoči, če ne z milijoni.

Moderna veda je računala starost človeškega rodu posebno po naplavo rek. V strugi Niagare so dobili okamenele kosti mastodonta. Mastodont je bil že vrstnik človeku, torej, so dejali, je človek na zemlji vsaj toliko časa, kolikor časa je bil ta mastodont zakopan v strugo velike Niagare. Vprašanje je bilo tedaj, kako hitro reže Niagara strugo, v kolikem času je prodrla do plasti, kjer je ležal okameneli mastodont. Desor je preračunal po svoje, da je bilo za to treba 3.000.000 let. Potemtakem bi mastodont ležal

¹⁾ Primeri: Knabenbauer, *Stimmen aus Maria-Laach* V. 361, 371. — Schanz: *Das Alter des Menschengeschlechtes. Apologie des Christenthums*. 2. Aufl. I. 628. — P. Braun: *Kosmogonie*. 2. Aufl. Münster 1895. Aschendorff. 129. — Razlog za različne številke je tudi ta, ker so teksti sv. pisma v tem oziru najbrž pokvarjeni po prepisovavcih. LXX šteje od Noeta do Abrahama 1172 let, samarijski tekst 942 let, hebrejski in Vulgata pa 292 let.

zakopan vsaj že tri milijone let, in ker je bil vrstnik človekov, bi znašala starost človeškega rodu tudi vsaj tri milijone let. Toda računi se niso ujemali. Slavni angleški geolog Lyell je dobil le 35.000 let. Zopet pa je Lyell izračunal za delto reke Misisipi 100.000 let, a Abbot in Humphreys sta našla le 50.000 let. Fuhlrott sodi, da človek prebiva na našem planetu 200.000—300.000 let, Dowler, da okoli 60.000 let...

Toda kmalu se je pokazalo, da so imeli vsi taki računi napačno podstavo. Geologi so tedanje razmere sodili po današnjih. In vendar je to do cela krivo. Tudi so vedno računali z normalnimi razmerami. Kako napačni pa so taki računi, dokazuje kaj lepo zgled tiberskega naplava ob tiberskem otoku. Tam je naplavila reka 200.000 m³ peska, 4—5 m debel, 400 m dolg prod.¹⁾ Po principih moderne vede bi morali sklepati, da je Tibera nanašala pesek stoletja, a dejansko ga je nanese v malo dneh...

Dr. J. Bumüller, učenec slovečega antropologa Rankeja, je nedavno izdal delo, v katerem je povzel vse, kar je moderna veda zares dognala o starosti človeškega rodu.²⁾ Kako je to vse drugače, kakor pa so izpočetka samosvestno raznašali kot trdno ter neoporečno dokazano darvinisti in materialisti!

Zemlja ima staro zgodovino. Prva doba, pradoaba, je azoična (brez živih bitij). Potem sledi stari vek, paleozoična doba. Za starim vekom je prišel srednji vek, mesozoična doba, doba velikih „zmajev“, ichtyosavrov in dinosavrov... Za srednjim vekom je napočil novi vek, kenozoična doba, doba sesavcev. To dobo zopet delimo v tri razdobja: terciarno, glacialno (ledeno) dobo in v geološko sedanost.

Pred novim vekom človeka še ni bilo na zemlji. O tem ni dvoma. A tudi v novem veku je minilo še mnogo stoletij, preden se je prikazal človek. Za terciarno periodo nimamo nobenega trdnega dokaza. Zgodovina o terciarnem človeku, pravi Bumüller, je kakor komedija zablod.³⁾ Ne da bi bila zemlja tedaj nedostopna človeku! To ne! Tedaj je bila po naših krajih uprav bajna paradiška rast! Palme so tedaj rastle po Nemškem, lovor je zelenel, zorele smokve, dišal cimet, temnele ciprese; sloni, nosorogi, opice, papige so oživiljale lesove... A o človeku ni nobene doznatne sledi.

Prišla je ledena doba ter pokopala to bujno floro in favno. Druge živali se prikažejo in druge rastline: mamut, velejelen, jamski medved, diluvialni konj; smreke, gorski borovci, gorske breze, planinski mahovi in lišaji.

V ledeni dobi se je pojavil na zemlji tudi — človek.

Seveda tudi ledena doba ni hipoma udrla v deželo. Ločimo jo v predledeno (preglacialno), medledeno (interglacialno) ter poledeno (postglacialno) dobo.

Iz preglacialne dobe še ni o človeku nobene gotove sledi. Tudi za interglacialno bivanje človeka nimamo nobenega trdnega dokaza.⁴⁾ Natančne pre-

¹⁾ Rivista internazionale di scienze sociali... Roma, 1901. vol. XXV. fasc. 99. pg. 374.

²⁾ Aus der Urzeit des Menschen. Köln, 1900. Verlag I. P. Bachem.

³⁾ Str. 4.

⁴⁾ Str. 49.

iskave in časovno dognane človeške sledi v Evropi ne segajo čez postglacialno dobo, celo ne v najstarejšo postglacialno dobo, v Ameriki pa niti ne do postglacialne dobe. Vendar je bil človek, kakor pravi Bumüller, koncem ledene dobe že malone po vsej zemlji: Evropi, severni Afriki, Aziji, Ameriki... Zato, sodi Bumüller, bi postglacialna doba komaj zadoščevala, da se je človek tako razmnožil.¹⁾

Najstarejše sledi človeške so v Taubachu pri Weimarju, v Schussenriedu na Württemberskem, v Schaffhausen, Hohlenfels, Kesslerloch, v votlinah na Francoskem, v Předmostu na Moravskem, v Pampas v južni Ameriki.

Kakšna je torej starost postglacialnega človeka na zemlji? Veda je dognala, da so vse tiste neznanske številke, ki so strašile po znanstvenih knjigah, napačne. Nüesch je preračunal kot maksimalno starost 20.000 let. Toda Bumüllerju se zdi tudi ta številka mnogo previsoka. Po njegovih računih bodo bliže resnici številke pod 10.000 let. Izrecno pa pripominja Bumüller, da imajo tudi le te številke zgolj minimalno vrednost, ker je podlaga negotova.²⁾ Če kdo premisli, da so v 4000 letih sledila druga drugi tri kulturne dobe (doba bronce, prehistorična železna doba in moderna kulturna doba), tudi za dve kameni dobi (paleolitično in neolitično) ne bode terjal tisoč in tisoč let.

Tako torej vidimo, da je moderna veda sama pustila milijone in stotisoče let, ki jih je še pred kratkim zahtevala za starost človeškega rodu, ter se malone skokoma bliža temu, kar je učila že od nekdaj, ne za trdno, ampak približema, krščanska veda!

To je pač najlepši dokaz, kako malo je verjeti „neovrznim pridobitvam“ moderne vede ali bolje rečeno moderne „laživede“, — zakaj vedo spoštujemo, borimo se le proti laživedi —³⁾ Dokaz pa je tudi, kako drzna je

¹⁾ Str. 53.

²⁾ Str. 55.

³⁾ Ker že govorimo o tej stvari, denimo sem še lepo dogodbico iz polpretekle dobe. Za Napoleonove ekspedicije v Egipt so odkrili doli na starih templjih razna astronomična znamenja, med njimi sloveče živalske kroge (zodiacus) v Denderi in Esni. Učenjaki so jih začeli takoj z nervozno hitrico preučevati. Splošno so sodili, da je na teh krogih zarisana konstelacija, kakršna je bila tedaj, ko so zgradili templje. Na tej podmeni je preračunal Burckhardt, da je tempelj v Esni 7000 let star, tempelj v Denderi pa 4000 let. Sovražniki sv. pisma so se zmagoslavno dvignili in kazali na te številke, češ templji govoré, da sv. pismu ne gre vera! Do dvajset let in še čez je trajal na Francoskem zmagoslavni krik in vik v taboru združenih nasprotnikov krščanstva. Testa in Viscconti sta sicer z arheološkim študijami dokazovala, da starost templjev ne sega čez ptolomejsko dobo, Bankes je iz oblik stebrov sodil, da so zgrajeni za Hadrijana in Antonina Pija. A vse to ni nič pomagalo. Nezmotna astronomija je govorila! Tedaj se je lotil tega vprašanja s priznano večino Letronne. Zbral je ves mogoči material, posebno se je oziral na umetniške okraske, slike, in iskal napisov. Iz vsega je razbral, da je bil tempelj v Esni poslikan v 10. letu Antonina, t. j. leta 147 po Kristusu; tempelj v Denderi pa je bil zgrajen za Tiberija in posvečen le temu rimskemu cesarju. Prav tedaj je slavni Francoz Champollion po mnogih naporih ugenil hieroglifski alfabet. Na templjih pa so bili tudi hieroglifski napisi, ki jih do tedaj niso mogli vpoštevati. Cham-

širokoustna trditev modernih vedežev in nevedežev, da vera nasprotuje vedi! Laživeda nasprotuje veri, a prava veda se strne vselej, kadar se dotakne vere, prej ali slej z vero v najlepšo harmonijo. In drugače tudi biti ne more. Veda in vera sta dva utrinka istega večnega solnca, zato sije v obeh ista luč!

Dr. A. Ušeničnik.

V. Človek in opica.

Ni še dolgo, ko je bil darvinizem dogma, vse drugo herezija. Kdor je le kaj slišal o darvinizmu, se je rogal sv. pismu in krščanstvu. Hvala Bogu, ti časi so že minili! Darvinizem se na vseh plateh umika in skoraj bo sam, ki je tako rad zasmehoval druge, vsem v posmeh.

Darvinizem je bil moderna teorija, a že ni več moderna. Resna veda mu je zadala smrtni udarec. *M e h a n i č n o* ni mogoče razložiti razvoja bitij. Znanstveno je mogoče le še pravdati se o evoluciji sploh. Evolucija uči razvoj, a ne taji notranjih činiteljev, zakonov smotrenosti, dispozicij, vitalnih principov, dominant, ali kakršno koli ime naj že rabi. Darvinizem je materializem, evolucionizem ni nujno materializem! Evolucionizem lahko prizna Boga, stvarjenje, božjo previdnost . . . Zato evolucionizem, dokler se drži v gotovih mejah, ni v nasprotju s krščanstvom. Dokler se drži v gotovih mejah! Če je evolucionizem splošen in radikalen, seveda stopi v opreko s krščanstvom.

Evolucionizem uči evolucijo. Višja živa bitja so se razvila iz nižjih, le ta iz prabitij, praelic. Dokler evolucionizem uči samo to in se ne dotika človeka, mu krščanstvo ne oporeka. Krščanstvo evolucije ne uči, a je tudi ne taji. Krščanska filozofija res da večinoma pobija evolucijo, a razlogi za to, naj so še tako tehtni, so le filozofični, a ne dogmatični. Evolucija je s filozofičnega stališča po našem mnenju napačna in neresnična, a herezija ni, ker o herezijah sodi ne filozofija, ampak teologija.

Drugače pa je, če evolucionizem uči tudi evolucijo gledé na človeka; če trdi, da se je tudi človek razvil iz nižjih živali, na priliko iz opice. Temu krščanstvo oporeka. Krščanstvo uči, da je Bog ustvaril človeka. Krščanstvo poleg tega uči, da je človeška duša duhovna in da torej ne more vznikniti ter razviti se iz materije.

Nekateri so mislili, da bi bilo dopustno učiti evolucijo samo gledé na človeško telo, češ, telo človeško se je razvilo po zakonih evolucije iz živalskega, nato pa mu je Bog ustvaril dušo. To so učili angleški profesor Mivart, profesor Zahm, nekaj časa tudi na Francoskem dominikanec Leroy, na Laškem kot hipotezo škof Bonomelli. Nekaj podobnega brani

pollion je torej preučil te napise in sijajno potrdil, kar je bil dognal z drugimi pomočki Letronne. Tako je doživela nezmotnost „vede“ strahovito blamažo. Seveda so žurnalisti še leta in leta potem z resnobnim učenjaškim obrazom ponavljali staro bajko o egiptskem zodiaku in njega starosti. Kajpada: *Difficile est longum subito deponere amorem*, kakor pravi Katul. Težko je nenadoma odreči se stari ljubezni! (Primeri o tem: N. Wiseman: *Conferenze sopra la connessione delle scienze colla religione rivelata*. Napoli. 1841., vol. II. pg. 75. ss.).

na Nemškem monsignor dr. L. Fischer.¹⁾ Ta sicer ne trdi, da bi se bilo človeško telo razvilo iz živalskega, a misli, da se je razvilo po prirodnem razvoju iz prattvari vsled dispozicij, ki jih je stvarnik izpočetka bil položil v materijo.

Absolutno nemogoče morda to ni, vendar nasprotuje skoraj splošni krščanski tradiciji, ki uči, da je Bog ustvaril prvega človeka in sicer da je ustvaril naravnost ne le dušo, ampak tudi telo. Posebno nasprotuje krščanski tradiciji to mnenje v obliki, kakor da se je človeško telo razvilo iz živalskega. In zares je škof Bonomelli, ki je povzel to mnenje le kot hipotezo iz knjige profesorja Zahma, tudi kot hipotezo je preklical, ko so ga prijatelji opozorili, češ, da niti kot hipotezo ne mara učiti kake stvari, če se ne ujema s splošnim tolmačenjem svete cerkve.²⁾ Tudi P. Leroy je že l. 1895 preklical svoje mnenje, in sicer ga je k temu naklonila, kakor pravi sam, pristojna oblast v Rimu, ki je razsodila, da tega mnenja ni mogoče braniti bodisi gledé na sv. pismo bodisi gledé na pravo filozofijo.³⁾

Misel dr. L. Fischerja nima v sebi toliko nasprotja proti krščanskemu pojmovanju, vendar je po naši sodbi z ozirom na krščansko tradicijo ni dopustno braniti. Krščanska tradicija ne odreka človeku samo živalskega vznika, ampak uči, da je izšel človek naravnost iz božjih rok. S to katoliško mislijo pa se le slabo ujema mnenje, da je Bog naravnost ustvaril le dušo, a telo da je tvorba prirode vsled sil, ki jih je bil Bog izpočetka položil vanjo.

Sicer pa dr. L. Fischer tudi nima za svoje mnenje nobenega tehtnega dokaza. Glavni razlog mu je le ta, da se moderni izobraženci ne morejo sprijazniti z biblično idejo. Zato navaja Ed. Hartmanna, ki pravi: „Mi otroci nove dobe nimamo nobene izbire, mi moramo vzprejeti descendenco. Zakaj stvariteljnega čudeža v svetopisemski obliki (Bog gnete ilo, vdiha duha . . .) se ne moremo več držati!“ Ta dokaz je malovreden. Kdo pa pravi, da se je treba držati oblike? Oblika je očitvidno slikovita, kakor je bilo primerno naivnemu pojmovanju ljudstva, za katero je Mojzes najprvo pisal. A pod to sliko pač tiči ideja, in ideja je le ta, da je človek kot prvenec vesoljnega vidnega stvarstva naravnost izšel iz božjih rok, da je naravnost tvorba božjega ukaza, božjega „fiat“! Zakaj bi bil sicer sv. Duh tako slikovito, tako dramatično opisal, kako je Bog zamislil po svoji priliki in sliki človeka, kako mu je izobrazil iz ila telo, kako je vdehnal vanj duha in ga postavil v Eden? „In Bog je rekel: Naredimo človeka po svoji podobi in podobnosti . . . Naredil je tedaj Gospod Bog človeka iz ila zemlje in je vdihnili v njegovo obličje duha življenja, in bil je človek živa stvar . . .“ Oblika je torej slikovita. Sv. Avguštín sam je imenoval predstavo, kakor da je Bog z rokami obrazil ilo, preotročjo. Roke, pravi sv. Avguštín, v sv. pismu značijo božjo moč. S stvariteljno močjo je Bog ustvaril svojo

¹⁾ Der Triumph der christlichen Philosophie. Mainz. 1900. Verlag Kirchheim. Str. 301 in nasl.

²⁾ Cf. Civiltà Cattolica. 1898. IV. 362.

³⁾ Cf. Civiltà Cattolica. 1899. I. 49.

zamisel o človeku. A če je oblika slikovita, zato še nismo upravičeni zavreči ideje, da je Bog naravnost ustvaril tudi človeško telo, in nismo upravičeni oprijeti se descendance!

Kakor je bilo že rečeno, absolutno nemogoče morda to ni, da bi se bil človek razvil pod prvotnim božjim vplivom po dolgi evoluciji o svojem času iz materije in zemeljskih sil kot najvišja prirodna tvorba. Tudi svetopisemskemu besedilu bi nazadnje še lahko podložili to misel, češ, sv. Duh tako slikovito opisuje postanek človeka, da bi človeštvu živo vtisnil v dušo misel na Boga — stvarnika, Gospoda veseljstva in tudi človeka; prirodne sile so sicer zgnetle človeško telo, a ne mogle bi tega brez božje stvariteljne moči, brez energije, ki jo je Bog izpočetka položil v pratvar. V Jobovih bukvalah imamo lep zgled, kako se dela prirodnih sil naravnost pripisujejo Bogu. Job toži Bogu svojo bedo in ga prosi milosrčja, spominjajoč ga, da je delo njegovih rok: „Tvoje roke so me naredile in so me vsega krog in krog upodobile . . . Spomni se, prosim, da si me kakor ilovico izdelal . . . kakor sir zasiril. S kožo in mesom si me oblekel, s kostmi in kitami si me sklenil, življenje si mi podelil . . .“ Vse to je res, toda res je tudi, da je prvi besedni pomen in da je z ozirom na prvo stvarjenje človeka ta pomen izražen v krščanski tradiciji!

Povzemimo na kratko!

Krščanstvo o evoluciji na sploh ničesar ne uči: ne trdi je, a je tudi ne taji. Z ozirom na človeka pa krščanstvo uči troje; prvič: velika zmota in heretična zabloda je reči, da se je človek ves, tudi po svoji duši razvil iz nižjih bitij; drugič: napačno je reči, da se je človek vsaj po telesu razvil iz živalstva; tretjič: ampak človek je naravnost delo božje stvariteljne moči.

Poglejmo sedaj, kaj pravi o tem vprašanju moderna veda! Kaj pravi moderna veda o teoriji: človek — opica?

Tudi o tem vprašanju je Bumüller v posebnem delu povzel, kar je dognala veda.¹⁾

Bumüller poudarja žalostno dejstvo, da je moderna veda tako rada strankarska. Negotove, nepodprte, omahljive podmene (hipoteze) prodaja v popularnih spisih za trdno dokazane in izkuša s številom privržencev udušiti nasprotno glasove. Res, da je moderno prirodoslovje čudovito napredovalo, a žal le enostransko na kvar logično-filozofični izobrazbi duha. Najbolj naivni srednjeveški nazori so v primeri z mnogimi darvinističnimi idejami pravi duševni bliski!

„Facta loquuntur“ — to je pravec, s katerim se je Bumüller lotil vprašanja o postanku človeka.

Da človeško telo ni bistveno različno od živalskega, temu, pravi Bumüller, lahko pritrdimo. So razločki, toda le gradualni; bistvenih ni. Anatomskega je človek živalsko bitje (animal). Organični „typus“ je isti: tam žival, tu človek, le da je človeški organizem na najvišji stopinji razvoja.

¹⁾ Mensch oder Affe? Kurze Zusammenstellung älterer und neuerer Forschungen über Stellung und Herkunft des Menschen. Ravensburg. Verlag H. Kitz.

Toda dasi je človek anatomično živalsko bitje, je vendar popolnoma krivo prištevati človeka z opicami in polopicami v isti red, v red takoimenovanih primatov.¹⁾ To bi bilo že davno splošno priznано, če ne bi bilo neljubo raznim darvinistom.

Najprej je velik razloček med človeškimi in opičjimi možgani. Možgani človeku-podobnih opic (anthropoidov) so poprek le tretjina človeških možgan.²⁾ Celo možgane gorile, ki ima med živalimi najtežje, presegajo človeški možgani za več kakor polovico, morda so človeški trikrat toliki.³⁾ A človeški možgani presegajo vse živalske tudi relativno za več nego polovico.⁴⁾ V obliki glave, v razmerju med možganskim in ličnim delom, je popoln razloček med človekom in opicami ter vsemi drugimi živalimi.⁵⁾ Le zato, ker ima človek tako mogočne možgane, hodi pokoncu.⁶⁾ Če kdaj opica gre pokoncu, nima ta hoja nič skupnega s človeško pokončno hojo. Opica ima o taki hoji upognjena kolena in se le s pomočjo prednjih rok drži v ravnotežju.⁷⁾ Človeška noga in opičja „noga“ sta dve skrajni nasprotji.⁸⁾ Človeka in opico močno ločijo tudi zobje, hrbtenica, posebno za skelet preznačilno stegno. Človek se ne dá uvrstiti med opice.

Toda je še drug važen razloček. Človek govori, opice ne. Opice imajo neke glasove, a ti glasovi se ne družijo v govor, v jezik. Razlog za to pa je psihologičen. Opica nima misli, idej, zato jih tudi ne skuša javljati. Vse duševno delovanje opic je čutno, navezano na predstavljanje, zgolj logičnega mišljenja niso zmožne.⁹⁾ Opice ne odmišljajo, zato tudi ne napredujejo; nimajo ne jezikov, ne kulture. Noben pameten človek ne verjame, da bodo kdaj vstali med opicami filozofje, juristi, filologi, poetje . . .

V vsem živalstvu ni nobenega drugega reda, ki bi se tako ločil od drugih, kakor človek od opic in polopic, t. j. od primatov. Torej je veda ne le upravičena, ampak prisiljena izločiti človeka iz reda primatov. Človekov znak so možgani (der Mensch ein „Gehirnthier“), živalski hrbtenjača („Rückenmarkthiere“).¹⁰⁾

Človek se torej sistematično nikakor ne dá uvrstiti med opice, ampak ima v vsem animaličnem svetu svoje mesto.¹¹⁾

Ali je morda človek vsaj genetično iz opic? Ali se je morda človek vendar-le razvil iz opic in povzpел do te stopinje? Postulat evolucionizma je to vsekako, a povprašajmo, kaj pravi o tem trezna veda!

¹⁾ Str. 10.

²⁾ Str. 11.

³⁾ Str. 15.

⁴⁾ Str. 16.

⁵⁾ Str. 20.

⁶⁾ Str. 23.

⁷⁾ Str. 24.

⁸⁾ Str. 26.

⁹⁾ Str. 30.

¹⁰⁾ Str. 36.

¹¹⁾ Str. 91.

Za evolucionizem ni nobenega dokaza. Mnogokrat so že evolucionisti poskusili izvleči na dan bitje „pol-človeka pol-opico“, a vsak poskus se jim je nesrečno izjalovil. „*Pithecanthropus erectus*“, čigar lobanjo je l. 1891 Dubois našel na Javi, je le velika opica, ki pa ni izmed „človeku-podobnih“ opic, ampak spada najbrže med gibonse.¹⁾ Za človeškega pradeda je že geološko premlad. Skeleti iz Neanderthala in Spyja, v katerih so domnevali nekateri posebno nižjo človeško pasmo in torej nekako prehodno vmesno pleme med opico in človekom, nič ne dokazujejo. Najprej niti ni gotovo, ali so ti skeleti iz ledene dobe. Starost teh skeletov se ne dá nikakor dognati. V istih plasteh, ki so v njih našli ostanke Neanderthalca, so našli tudi orodja iz neolitične, torej poledene dobe. Profesor Mayer, ki je znanstveno opisal te kosti, je prišel celó do misli, da je to le ruski kozak, ki so ga l. 1813 ubili in zagrebli. Slavni Virchow je lobanjo preiskal in dognal, da je prava človeška lobanja, le nekoliko bolešno pretvarjena, kar pa pri prastarih skeletih ni nič nenavadnega. Isto bolezen, *arthritis deformans*, je Virchow opazoval na premnogih kosteh jamskega medveda. Imenovati bi se smela „jamska skrnina“, ker je najbrž v zvezi z vlažnim pojamskim bivanjem. „Nikjer ni nobenega ostanka, pravi Zittel, priznani prvi paleontolog, ki bi izpolnil vrzel med opico in človekom. Kar je človeških ostankov iz diluvija, vsi kažejo, da so od bitja, kakršno je *homo sapiens*.“ Neandarthalaska hipoteza je popolnoma neznanstvena in nesnovana.

Seveda to samoposebi še ne uničuje evolucionizma. Če doslej še ni bilo mogoče najti vmesnega bitja kljub vsem naporom, kajpada ni verjetno, da bi je našli poslej, a naravnost nemogoče ni, mogoče je še vedno. Tudi ta možnost se izpremeni v popolno neverjetnost ali celo nemožnost, če anatomske primerjamo višje opice s človekom in če si bliže ogledamo, kaj je dognala paleontologija o evoluciji.²⁾

Anatomija kaže, da se opice, čim popolnejše so in čim višje stojé na stopinji razvoja, tem bolj oddaljujejo od človeškega tipa. Opice se razvijajo naravnost v nasprotni smeri.³⁾ Opice, ki so na nižji stopinji razvoja in ki jih loči večja razdalja od človeka, so po skeletu človeku mnogo bolj podobne negoli takoimenovane človeku podobne opice. Zato je znanstveno popolnoma neverjetno, da bi se bil človek razvil iz opice. Anatomija se odločno upira takim hipotezam.

Toda paleontologija tudi naravnost izključuje hipotezo, da bi bil človek vzniknil iz drugih bitij. Paleontologija ne more več vzdržavati mnenja, da bi se bila vsa animalična bitja razvila iz nekih praživali. Dejstva terjajo, da vsaj rodovom priznamo samosvoj vznik. V mladostni dobi so se sicer bitja lahko diferencirala v razne pasme, zakaj tedaj je bila pač izpremenljivost večja. Saj se je tudi človek v prvotni dobi razložil v razne pasme, ki so sedaj že tisoč in tisoč let stalne. Mogoče je torej, da so se na priliko

¹⁾ Str. 40.

²⁾ Str. 53 in nasl.

³⁾ Str. 57.

iz praplazivcev razvili vsi plazivci, a paleontologija oporeka, da bi se bili plazivci razvili iz dvoživk, ali da bi se bili razvili ptiči in sesavci iz plazivcev. Ko bi se bil kdaj vršil ta razvoj iz nižjih do višjih, bi bilo na zemlji dolge dobe le najnižje živalstvo in okamenine bi morale pričati za to teorijo. To je tembolj gotovo, ker premnoge nižje živali izločajo apneno ogrodje in tako milijone let puščajo sledi svojega pradavnega bitja in žitja.¹⁾ A v najstarejših plasteh, v kambriju, ni nobene sledi o teh živalicah, a nahajamo celo vrsto višjih bitij, le hrbteničnike pogrešamo. V najstarejših plasteh pa ne nahajamo le rodov živalstva, ampak ponekoliko že tudi razne vrste. Empirija uči, da so se skoraj vsi živalski rodovi, nekotliko celo v raznolikih pododdelkih, sodobno prikazali na zemlji — torej odločno nasprotuje hipotezi o evoluciji višjih bitij iz nižjih bitij.²⁾ Bumüller je z natančnimi tabelami razjasnil ta znanstveni rezultat.

Edino hrbteničniki si sledé po anatomsni popolnosti: ribe, dvoživke, plazivci, ptiči, sesavci. Toda sledé si brez vmesnih oblik. RIBE se pojavijo kar nepričakovano brez predhodnikov, ki bi bili morali živeti že v kambriju. Prav tako od rib do dvoživk ni nobenih prehodnih oblik, nobenih od dvoživk do plazivcev, od plazivcev do ptičev in od le-teh do sesavcev. Značilno je tudi, da se sesavci ne prikažejo stopnjema, ampak da so že od početka razdeljeni na deset redov. Nikjer ni nobenih predhodnikov, nikjer nobenih vmesnih oblik.³⁾

Paleontologija torej priča, da so posamezni redovi za-se nastali. Zakaj nikjer ni predhodnih in vmesnih oblik; vsi so se prikazali skoraj sočasno; prikazali so se popolno razločeni (diferencirani) in gotovi s stalnimi oblikami (tipi). Splošna evolucija je le teorija brez historične in potemtakem brez empirične podlage, teorija, ki neznanstveno posplošuje dejstva, ki govoré le o neki zelo ozko omejeni evoluciji.⁴⁾ Tudi vrste (Unterstämme und Klassen) so najbrž večinoma posebič nastale. Za nobeno vrsto ni historično dokazana evolucija.⁵⁾

Nastanek in razvoj kakega večjega razdelka živalstva bi si bilo potemtakem morda misliti nalik nastanku in razvoju poedincea. Kakor se vsak poedinec razvije iz celice svoje vrste, tako bi se tak razdelek razvil iz svojih praelic. Taka praelica bi se razvijala nalik zametku, prešla nekatere prehodne faze ter dospela do prvotnega tipa. V tej prehodni dobi ali morda šele tedaj, ko bi praelica dosegla prvotni tip, bi se razcepila in dalje razvijala v več smereh po stalnih notranjih zakonih. Vse to bi se vršilo primeroma hitro. Tako bi se dalo razložiti, da se vsi rodovi pojavijo skoraj sočasno, in da med velikimi razdelki ni nobenih vmesnih členov.

¹⁾ Str. 61.

²⁾ Str. 66.

³⁾ Str. 87.

⁴⁾ Str. 87.

⁵⁾ Str. 88.

Seveda vsa ta podmena sloni le na analogiji z razvojem poedinca, a analogija še ni dokaz.¹⁾ Taki podmeni paleontologična dejstva ne nasprotujejo, česar o splošni evoluciji ni moči reči.

Izvestno je to, da so, kakor priča paleontologija, posamezni rodovi in njih neposredni podrazdelki posebe nastali. Če pa to, je posebe nastal tudi človek.²⁾ Zakaj človek ni le svoja vrsta med hrbtničniki, ampak tudi svoj rod.

Človek torej sistematično ne spada med opice, a tudi ni genetično od opic. To dokazuje prvič dejstvo, da ni mogoče označiti nobenega vmesnega člana med človekom in opico; drugič to, da se polopice in opice, čim bolj so razvite, anatomske tem bolj oddaljujejo od človeka; tretjič dokazuje to splošna paleontologična empirija, ki terja za rodove in celo višje vrste svoj postanek.³⁾

To je — tako sklepa dr. Bumüller svoje zanimivo delo — to je doslej dognala veda, in to je prav isto, kar je vedno trdila zdrava človeška pamet neveščakov in veščakov, ki se niso upognili tiranstvu mode! To je pa tudi — dodajmo mi! — prav isto, kar je učilo in še uči krščanstvo o postanku človeka, le z nekim dodatkom. Moderna veda je dognala, da človek ni nastal

¹⁾ Str. 90.

²⁾ Str. 91.

³⁾ Denimo sem še en dokaz iz drugega dela dr. Bumüllerja: „Aus der Urzeit des Menschen“ str. 59 in nasl. — Kakor pričajo telesni ostanki prehistoričnega človeka, da je bil telesno krepko razvit — podmene, da je bil prvotni človek pigmej, so bajke! — tako pričajo sledi njegovih del, da je bil krepko razvit tudi duševno. Imenovati ga moramo celo veledarovitega! Seveda ni bil na stopinji današnje kulture — smešno bi bilo kaj takega sploh zahtevati! — ampak lahko se kosa z modernim človekom s svojo kulturno energijo, s svojo kulturno silo. Premislimo le, koliko činiteljev je delovalo, da je vznikla moderna kultura! Koliko je v moderni kulturi ne samoraščega, ampak podedovanega! Kulturno silo in kulturno vrednost kakega naroda pa je meriti ne po tem, kaj ima, ampak kaj si je sam pridobil. Tako, pravi po pravici dr. Bumüller, nemška kultura absolutno gotovo presega grško kulturo, ampak relativno grška kultura visoko presega nemško! Grška kultura ima poleg mnogih zablod vendar-le premnogo moralnih in filozofičnih idej, ki niso bile tedaj samoumevne, ampak ki si jih je moral grški genij sam priboriti. Germanska kultura pa se snuje nasprotno na dveh tujih kulturnih podlagah, na grški in krščanski kulturi. Zato nemški narod še ni dokazal, da bi bil kulturno enakovreden z grškim.

Če torej površno sodimo, bomo seveda šteli prehistoričnega človeka med divjake, dasi niti v tem oziru ne stoji tedanja kultura pod kulturo današnjih divjih narodov. Ampak relativno tedanji človek visoko presega današnjega divjaka. Diluvialni človek je odkril najvažnejše kulturne činitelje. Človek iz ledene dobe je iznašel ogenj, temeljni činitelj materialne kulture. Tisoč in tisoč let je preteklo in ljudje so še vedno tako ukresavali ogenj, kakor ga je prvič ukresal diluvialni človek. Užigalice-žveplenke so šele iz najnovjšega časa. Diluvialni človek je iznašel tudi skoraj vse orodje, ki je še dandanašnji rabimo za vsakdanjo rabo, in kulturnim narodom se tisočletja ni zdelo potrebno bistveno izpreminjati orodja diluvialnega človeka! Nož, sveder, dleto, žaga, igla, trnek, sulica, strelica . . . so iznajdbe diluvialnega človeka. Eskimos jih še dandanašnji rabi, a ta jih je le podedoval, diluvialni človek jih je iznašel! S poljedelstvom se res da tedanji človek ni bavil, a krive so bile le klimatične razmere. Brž, ko se je klima ublažila, se je človek lotil poljedelstva in sadjereje. Tudi sledi umetnosti segajo do prvega človeka. Po darovitosti in kulturni sposobnosti se torej prvotni človek lahko meri z današnjim! Opice pa se še do današnjega dne niso navadile le uporabljati — ogenj!

po evoluciji iz nižjih bitij.¹⁾ Ali pa je človek naravnost delo božje stvariteljne moči ali pa se je telo razvilo pod prvotnim božjim vplivom po spontani prirodni evoluciji, o tem moderna veda kot pozitivna veda ne more dati odgovora. Na to pa odgovarja krščanstvo z naukom, povzetim iz razodetja: človek je naravnost delo božjih rok!

Tako je moderna veda, poslana kot Balaam, da kolne krščanstvo, začela govoriti — apologijo krščanstva!

Dr. A. Ušeničnik.

¹⁾ Evolucijski pravec pa gledé na človeka straši pri nas še vedno v mladem „Jugu“ in tudi v „Popotnik“-u. Ker so nedavno nekateri okrajni šolski sveti krajnim šolskim svetom do mala ukazali, naj se naročé na ta strokovni list, je vredno v zvezi z našim člankom pokazati, kakšne stroke goji „Popotnik“. V članku „O detinji psihologiji“ (dne 15. septembra 1900., str. 246. 247.), prevedenem iz češčine po angleškem izvirniku, beremo n. pr. te-le stavke: „Nauk o razvoju nas silí, da bi gledali na pričujoči razvoj ljudskega razuma kot na pogojnega in pripravljeneega po dolgih vekih ljudskega izkustva in po še daljših dobah živalskega ali zverskega izkustva. Civilizirani posameznik je na tak način nekakšen spomin, nekakšna skrajšana skupnost vsega oddaljenega organizatoriškega dela prirode, izdelek, struktura zavednega življenja. Po tem naziranju odgovarjajo zaporedne faze duševnega življenja v posamezniku periodam dolgega organizatoriškega napredovanja: rastlinsko življenje, živalsko, človeško, civilizirano. Jeli temu tako, nujajo nam prva leta otroka poseben zajem starodavnosti?“

Tukaj moremo zaznamovati stične točke vznešenega človeškega razuma in nizke inteligence živali. V najobičajšem otroku moremo videti novo dramatiško predstavo velikega kozmiškega dejanja: razumnost se vzpenja težavno iz sirove mase čutov in zverinskih nagonov.

A ne domnevajmo, da bistvuje tu samo docela historijski ali arheološki zajem. Pravzaprav se učimo, odkrivajoč v zaporednem razvoju detinjega duha skrajšano ponavljanje ljudskega in živalskega razvoja, ta razvoj natančneje razumevati. V tako enostavnem faktu kot je nasmeh, ki je odgovor otroka, smo zmožni videti plod retroaktivnih delovanj, imajočih svoje selo izven individualne eksistence. V luči novega nauka o razvoju se nam javlja prva doba individualnega razvoja, ki je zlasti oblastvo instinktov, t. j. stremljenj in nagonov, katerih ne moremo izvajati iz dejavnosti minolih razmer individualnega življenja, kot doba, ki prinaša najjasnejša svedoštva o pripravljalnem delu plemena. V otroškem veku dolgujemo najmanje našim individualnim nagonom, bodisi duševnim, bodisi telesnim, a naš dolg napram našim prednikom je največji.

V naglici, s katero otrok koordinuje svoje vnanje dojme in svoja kretanja, n. pr. ko se uči zasledovati luč z očmi, ali iztegavati roko, da bi prijel kakšen predmet, v naglici, s katero se navezujejo njegovi čuti bojzani, gneva itd., na stvari in osebe, moremo očitvidno spoznati igro dedičnosti, tisti zakon, vsled katerega je vržen vsak nov poedinec v tok življenja, obogačen z dediščino po prednikih podedovanih izkustev.“

Ako se tako pojmuje človeška narava, potem ni čuda, če je res, kar piše isti list (str. 242): „Učenec, ki prihaja iz naše šole po osemletnem marljivem posetu, ve, kaj je dopolnilo, kako se deli ulomek z ulomkom, koliko zob ima pes, katerega leta je umrl Ladislav Posmrtni, in Bog ve, kaj še vse, toda o vprašanjih življenja, četudi o najbolj običajnih, ima tako temne in enostranske nazore, da je groza. Najbolje klasificirani učenec stopi iz šole v življenje, a je manje na življenje pripravljen, nego njegov sodrug z manjo „šolsko“ naobrazbo. Nič čudnega. Prvi je bil zavzet osem celih let za šolo, kjer je tako imenitno prospeval, resničnega življenja pa ni opazoval, a šola mu ga je še manje razjasnjevala. Drugi pa ni živel samo za šolo, ampak se je zanimal tudi za življenje in prirodo. Zato tudi drugače nazira življenje in se v njem inače kreta, nego njegov sodrug z najlepšo šolsko naobrazbo, z naobrazbo iz knjig.“ — Samo to pravimo: Kako silno nam je potrebna ob teh časih temeljita modroslovska in naravoslovska izobrazba. Takim prelagalcem, kakršnega imamo v navedenem odstavku, pa pred vsem precej več znanja v — slovensčini!

(Opomba uredn.)

VI. Najmodernejša filozofija.

Friderik Nietzsche.¹⁾

Najduhovitejši in najnaprednejši protikrščanski filozof iz najnovejšega časa je brez dvojbe Friderik Nietzsche. Tako je nastopal proti krščanstvu, kakor še preje nihče ne. Krščanstvo je imenoval pravec zla, sebi je pa v svojem zadnjem delu nadel ime antikrist.

Treba ga nam je poznati zavoljo njegovega ogromnega vpliva, ki ga je imel in ga še ima zlasti na mladino. Važen kulturnozgodovinski pojav vidimo v njem; znamenita je njegova silno izrazita individualnost. Sam pravi, da je pisal svoje spise s krvjo: „Od vsega, kar je pisanega, ljubim samo to, kar piše kdo s svojo krvjo. Piši s krvjo in izvedel boš, da je kri duh. Ni lahko mogoče umevati tuje krvi; beroče lenuhe sovražim.“²⁾

Nietzschejevo filozofsko stališče je skrajni individualizem ali subjektivizem, vrhunec tiste poti, katero je pričel Kant. V nekem oziru pa vendar pomenja napredek. Poglejmo!

Osemnajstega veka filozofi so posamniku in družbi tako rekoč vzeli vso moč. Vsa kultura se jim je zdela založena. Rousseau in za njim cela vrsta njegovih učencev so trobili, da se mora človek otresti vse kulture in se vrniti v prvotno stanje. Blagrovali so dobo trogloditov, dobo nebrzdanih tolp, katero so si ustvarili v svoji domišljiji o prazgodovini človeštva. Leposlovje in umetnost sploh sta precej časa hodili po smereh te filozofije.

Kantov subjektivizem je s svojim obožavanjem posamnega človeka odprl drugo strugo. Klasicizem in romanticizem sta po njegovih navodilih v leposlovju vzbudila poveličevanje velikih, izrazitih individualnosti. Pri tem seveda nista gledala na npravna načela. Roparji in Don Juanji so se prav tako slavili kakor veliki misleci in človekoljubi.

Za Kantom je prišel Hegel, učitelj državne vsemogočnosti in absolutnosti, zraven pa tudi oznanjevalec evolucionizma v vseh ozirih. Revolucijske stranke so oživele ob njegovih idejah. V slovstvu je tudi nastal velik prevrat. Pesniki in romanopisci so se izvili individualistiškemu romanticizmu iz rok, ki je slavilo posamnike in so se razgibali v socialističkih in drugih revolucijskih strujah. Ta doba deloma še vedno traje.

V mnogih ozirih jo je pa podrl Schopenhauer s svojim pesimizmom. Moderna kultura se je presilila, prenapela je svoje moči. Prišla je doba utrujenja, bolestrnega sentimentalizma in za njo pesimizem. Bujno in bohotno je poganjal ta mrzli brst na leposlovnih tleh. Same solze, samo vzdihovanje, samo tožbe proti svetu in življenju! Mrka doba! Pri nas jo označuje Stritar.

¹⁾ Dr. Engelbert Lorenz Fischer: Friedrich Nietzsche. Der Antichrist in der neuesten Philosophie. Regensburg 1901. G. I. Manz.

²⁾ Zarathustra VI. 56.

Prišel je Nietzsche, ki se je odločno uprl temu toku. Sam je sicer vzrastel v njem. Schopenhauer mu je bil duševni voditelj v prvih letih njegovega delovanja. A z žilavostjo svoje osebnosti, s svojo silno energijo se ga je otresel in se mu ustavil. Proglasil je filozofijo neomejene svobode in nebrzdanih sil v posamniku. Tej svobodi je žrtvoval vse.

Z nekakšno demonsko brezozirnostjo se imenuje ateista.

Nravnost je zavrgel in jo imenoval zmoto, „nekako nekaj takega, kar je astrologija in alhimija, na vsak način pa nekaj takega, kar se mora premagati.“¹⁾

Zavrgel je tudi vsako ljubezen do bližnjega. Prav zato je tako strastno, tako neprimerno radikalno napadel krščanstvo. Čujmo njega samega:²⁾

„Slabotneži in pohabljeni naj poginejo: to je prvi stavek naše ljubezni do človeštva. K temu jim moramo še pomagati.

Kaj je škodljivejše nego kakršna koli hudobija? Dejansko sočutje z vsemi pohabljenici in slabiči: — krščanstvo.“

Nietzschejev skrajni individualizem se silno kaže v leposlovju in v umetnosti. Kamor pogledamo, ga srečujemo. Dekadenca, secesija, brezozirni subjektivizem označujejo ta razvoj.

* * *

Friderik Nietzsche se je rodil dne 15. vinotoka 1844 v Röckenu. Oče in ded sta bila pastorja. Tudi mati je bila iz pastorske rodbine. Čudno je, da je v protestantskem župnišču vzgojeni Nietzsche kasneje tako strastno sovražil duhovnike in med vsemi krščanskimi veroizpovedanji najbolj protestantsko, katero je imenoval „najbolj nečedno vrsto krščanstva.“³⁾

Zanimivo je tudi, da je pastorski sin vkljub svojemu sovraštvu do duhovnikov, z velikim spoštovanjem govoril o katoliških cerkvenih višjih pastirjih in o jezuitih. Sam pravi:⁴⁾

— — „V zvezi z oblastjo in prav mnogokrat z najglobljim prepričanjem in pošteno udanostjo je krščanstvo morda izklesalo najfinejše postave človeške družbe, kar jih je dozdej bilo: postave višjega in najvišjega katoliškega duhovstva, zlasti če izvira iz plemenite rodbine in že v naprej donaša prisojeno ljubeznjivost v oblikah, vladarske oči in lepe roke in noge. Tu dosega človeško lice tisto poduhovljenje, katero rodita vedna plima in oseka dveh vrst sreče (čustva oblasti in čustva udanosti), potem ko je premišljen način življenja ukrotil zver v človeku. Tu vzdržuje delovanje, ki obsega blagoslavljanje, odpuščanje grehov in namestovanje božanstva, vedno občutek nadčloveškega poslanstva v duši, pa tudi v telesu. Tu vlada tisto plemenito zaničevanje minljivosti telesa in sreče,

¹⁾ Jenseits von Gut und Böse, str. 47.

²⁾ Antichrist, str. 218.

³⁾ Antichrist, str. 312.

⁴⁾ Morgenröte, Leipzig 1887, str. 51, 52.

ki je lastno vojakom od rojstva; v ubogljivosti imajo svoj ponos — — — Mogočna lepota in finost cerkvenih knezov je vedno dokazovala ljudstvu resničnost njegove cerkve; začasna posurovelost duhovstva (kakor ob Lutrovih časih) je zmiraj rodila nasprotno vero.⁴

O jezuitih pravi:¹) „Govori se o zvitosti in prokleti umetnosti jezuitov, prezira se pa, kakšno premagovanje samega sebe si nalaga vsak posamen jezuit in kako naj polajšana praksa v življenju, ki jo učé jezuitske učne knjige, nikakor ne velja za nje, marveč laikom. Da, vprašati se smemo, ali bi bili mi prosvetljenci ob prav taki taktiki in organizaciji ravno tako dobra orodja, ravno tako občudovanja vredni po premagovanju samih sebe, ne-utrudljivosti in udanosti.“

Že iz mlada se je ponašal, da ni nemškega, marveč poljskega rodu. Njegova rodbina se je v 18. veku preselila iz Poljske. Pradedje so mu bili torej poljski plemiči; zvali so se Niecky. Sam pravi:²) „Poljaki so se mi zdeli najnadarjenejši in najbolj viteški med slovanskimi narodi, in slovanska nadarjenost se mi je zdela višja od nemške; mislil sem, da so Nemci vstopili v vrsto najdarovitejših narodov še le potem, ko so se močno zmešali s slovansko krvjo.“

Ta ponos na slovanski izvor je vplival nanj, da je zaničeval Nemce in silno hvalil Rusijo. Tako-le govori o nji:³) „Rusija, edina sila, ki ima danes trajnost v svojem životu, ki lahko čaka, ki more še kaj obljubiti, — Rusija, nasprotni pojem v primeri z beraškimi evropskimi malimi državicami in njihovo nervoznostjo, ki je postala z ustanovitvijo nemške države kritiška.“

Mladi Nietzsche je kazal silno nadarjenost in samostojnost. Že kot deček je bil najrajši sam. Z 10. leti je že komponiral; kmalu je jel tudi pesniti. Prva pesen opeva padeč Sebastopola v krimski vojski, za katero se je silno zanimal; simpatizoval je s celim srcem z Rusi.

Vzgojen je bil seveda strogo religiozno. A že v 18. letu se je zalezal vanj črv verskih dvomov. Že tedaj so se mu vrivale tiste misli, katere je kasneje razvijal v svoji zreli moški dobi „Komaj vemo“, tako piše, „ali ni človeštvo samo le ena stopnja, ena doba v splošnosti, v nastajanju, ali ni slučajen pojav božanstva. Ali ni morda človek le razvoj kamna preko rastline in živali? Ali se ne dosega že tu njegovo izpopolnovanje?“⁴) Evolucijske ideje so mu že takrat tako oživele, da je po njih razlagal krščanstvo. „Glavne krščanske resnice trdijo samo glavne resnice človeškega srca; simboli so, kakor mora biti najvišje vedno le simbol še višjega. Po veri se zveličati, ni nič drugega, nego stara resnica, da more osrečevati le srce, ne pa veda. Da se je Bog včlovečil, kaže samo to, da človek ne sme iskati svojega blaženstva v neskončnosti, marveč da naj ustanovi svoja

¹) Menschliches, Allzumenschliches, str. 77.

²) El. Förster-Nietzsche: Das Leben Fr. Nietzsches. Leipzig 1895, I., str. 10.

³) Götzendämmerung, str. 151.

⁴) Förster-Nietzsche o. c. I., str. 315.

nebesa na zemlji — — — V težkih dvomih in bojih se vzmožuje človeštvo: v sebi spoznava pričetek, sredo in konec religije.¹⁾

Leta 1864 je prišel Nietzsche na vseučilišče v Bonn. Kmalu se mu je pristudilo dijaško življenje. Sovražil je pijančevanje in kajenje. Izprva je študiral protestantsko filozofijo; kmalu se je pa posvetil z vso silo klasiški filologiji in filozofiji. V tej dobi se je seznanil s Schopenhauerjevimi deli in se navzel zlasti srda proti vsaki etiki. Leta 1868 se je osebno seznanil z Wagnerjem. Častil ga je kot najgenijalnjšega moža med Nemci. Sploh je imel že od mladih nog spoštovanje do velikih, silovito izraženih individualnosti. Tako je poveljeval Napoleona, Goetheja, Amerikanca Emersona. Imponirala mu je tudi francoska duhovitost. Francoze je hvalil pred Nemci. V tem oziru pa ni imel stalnosti. Schopenhauerja, ki ga je kot vseučiliščnik imel za svojega voditelja v modroslovju, je kasneje zavrnil in se postavil njegovemu pesimizmu na popolnoma nasprotno stališče. Wagnerja je oboževal osem let. Leta 1876 ga je pa jel napadati in sicer zlasti zato, ker so se v Wagnerjevih delih poveljevale krščanske ideje. Že tedaj se je tako zaril v srd proti krščanstvu, da ni mogel slišati o njem. O Wagnerjevem Parsifalu pravi n. pr.: „Oznanjevanje čistosti ostaja hujskanje k protinaturalnosti; vsakogar zaničujem, kdor ne čuti, da je Parsifal atentat na pravno.“²⁾

Štiriindvajsetletni Nietzsche je postal profesor klasiške filologije v Bazlju. Lipsko vseučilišče, kamor se je preselil iz Bonna, mu je dalo doktorski naslov na temelju njegovih filoloških spisov v „Rheinisches Museum“ brez vsakega izpita. Proforsko mesto je pa obdržal le do l. 1878. Bolehnost ga je mučila. Ker je mogel le po malo časa skupno delovati, imajo spisi, ki jih je napisal v ti dobi, nekako aforistiški značaj. Sam hvali to obliko:³⁾ „Aforizem, sentenca, v katerih sem jaz prvi mojster med Nemci, sta obliki večnosti; ponosen sem, da povem v desetih stavkih, kar drugi pove v eni knjigi, — kar vsak v eni knjigi ne pove.“

Mnogo je napisal v tem času. Leta 1880: „Der Wanderer und sein Schatten“; leta 1881: „Morgenröte“; leta 1882: „Die fröhliche Wissenschaft“; leta 1883—1885: „Also sprach Zarathustra“; leta 1886: „Jenseits von Gut und Böse“; leta 1887: „Zur Genealogie der Moral“; leta 1888: „Der Fall Wagner“, „Dionysos-Dithyramben“, „Götzendämmerung“. Meseca kimavca je pričel svoje zadnje večje delo: „Der Wille zur Macht“, katerega prvi del je dokončal pod naslovom „Der Antichrist“. Dve manjši stvarci je še vmes napisal do konca leta: „Ecce homo“ in „Nietzsche contra Wagner“. Začetkom meseca prosenca 1889 je pa zblaznel. Duševno in telesno potrt je hiral več let. Dne 25. velikega srpana 1900 je v Weimaru oskrbljevan od svoje sestre, umrl. Z zadnjo silo svojega duha se je bil vzpel do titanske predrznosti, oholo nazivaje se antikrista, a tedaj je omahnil in padel. Hotel

¹⁾ R. t. I., str. 320.

²⁾ Nietzsche contra Wagner, str. 199.

³⁾ Götzendämmerung, str. 129.

je biti nad človeka, a zgrudil se je pod človeka. Pohabljenec in slabič je napovedoval boj, a končno je sam živel le od usmiljenja drugih, katere je bil preje tako radikalno napadal.

* * *

Nietzschejeve spise preveva neka čarobna poezija, ki mami um in napaja domišljijo. Njegov slog je mojstersko dovršen. Na prvi hip ulovi bravca. Estetiški užitek, čarodejstvo predrznih, a odločnih sodeb, duhovitost v malenkostih, brezozirna kritika imajo silno moč zlasti na mladega čitatelja. Globlje razmišljanje pa pokaže, da so njegove ideje brez prave podlage, brez jasnega reda — slučajno nastale bombe proti krščanskemu nazoru o svetu in življenju. Mnogo protislovij se zasledi v Nietzschejevih delih.

Materialist je, a materializma ne dokazuje. Boga taji, a v kako utemeljevanje se v tem oziru ne spušča. Tako-le piše:!) „Torej kvišku, vi višji ljudje! Sedaj se še-le zvija v porodnih bolestitih gora človeške bodočnosti. Bog je umrl; sedaj hočemo mi, naj živi nadčlovek.“

Da Vam razkrijem vse svoje srce, prijatelji; če bi bivali bogovi, kako bi obstal, da bi jaz ne bil bog. Torej ni bogov.“

Darvinizem mu je bil temelj. Razvil ga je z ozirom na človeka še dalje. Boj, ki je rodil človeka iz živali, se mora nadaljevati in roditi novo, višjo vrsto — nad človeka. Tako je trdil. Zato je sovražil vsak socializem, vse zenačevanje ljudi. Le krepkejši naj ostanejo; slabši naj poginejo.

Morala mu je bila laž v sili. Zametal je vsako metafiziko. Vse mu je bilo le dozdevno. Sceptik je bil, a zraven je vender silno poudarjal neskončno moč razuma. Slast je imenoval edini smoter človeškega življenja, a prisojal jo je le najvišjim duhovom.

Celotnega filozofskega sestava zastoj iščeš pri njem. O noetiki ne govori nikjer, psihološka in sploh metafiziška vprašanja obdeluje z raztrganimi stavki brez zveze, brez logike, brez dokazov. Štiri dobe se dadó ločiti v njegovem delovanju.

V prvi filozofira samo o umetnosti. Boljšo, višjo stopinjo kulture pričakuje edino le od nje. Schopenhauer in Wagner govorita iz njega. Njegovo poglavitno delo iz te dobe slove: „Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik“ 1871. „Samo kot estetiški pojav sta opravičena bivanje in svet; umetnost rešuje človeštvo svetobolja.“²⁾

V drugi dobi se je otreseł Wagnerjevega in Schopenhauerjevega vpliva. Napredek človeštva mu je — absolutno svobodoumje. Silno napada religijo in vse njene umstvene in npravne temelje. „Menschliches Allzumenschliches“ in „Götterdämmerung“ označujeta to njegovo smer.

¹⁾ Also sprach Zarathustra, str. 417, 123.

²⁾ Die Geburt der Tragödie, str. 25.

V tretjo dobo spadajo Nietzschejevi spisi od leta 1889 do malo pred usodno katastrofo. V nji prerokuje, da pride na d človek. Sebe že šteje med nadljudi. Tako-le piše:¹)

„Človek je vrv navezana med živaljo in nadčlovekom, — vrv nad prepadom. Nevarno je črez, nevarno na poti, nevaren pogled nazaj, nevaren strah in postajanje. Kar je velikega na človeku, je to, da je most in ne smoter; kar se more ljubiti na človeku, je to, da je prehod in razpad... Jaz ljubim tiste, ki ne iščejo še-le za zvezdami vzroka, da preminejo in se žrtvujejo, marveč, ki se žrtvujejo zemlji, da postane kedaj nadčlovekova.“

„Pot ste prehodili od črva do človeka in mnogo je še v vas črvičjega. Svoj čas ste bili opice in še sedaj je človek bolj opica, nego marsikakšna opica.

Kedor je pa najmodrejši med vami, je tudi le razdor in spaček med rastlino in strahom. Ali vam pa pravim, da postanite strahovi ali rastline? Glejte, učim vas nadčloveka.

Ta nadčlovek je zemlje pomen. Vaša volja reci: Nadčlovek b o d i zemlje pomen.“²)

Močnih, silnih nadljudi pričakuje. Dobro mu pomenja krepko, pogumno. Slabo mu je vse nizko, slabotno. Zato razlikuje med suženjsko in med gosposko moralo. Sužnji se ne morejo oprostiti morale; zato morajo razpasti; močne, krepke individualnosti pa stojé izven vsake nravnosti, rogajo se ji v svoji šili. Sužnji potrebujejo tudi religije. Pri njih je verski indiferentizem neumen in nevaren. Nadljudje pa vedó, da je življenje edino le teženje po sili.

V četrto dobi je Nietzsche antikrist. Njegovi filozofiji o nadčloveku diametralno nasprotuje krščanstvo, po katerem so vsi ljudje enaki pred Bogom. Zato besni proti njemu in v ti besnosti se mu zmračí duh — — — Svojo četrto dobo nadaljuje in završuje v blaznosti.

* * *

Filozof modernosti, Friderik Nietzsche se pa vendar ne more otresti misli na večnost. Misli nanjo, želi si je, ljubi jo. Čujmo njega samega:³)

„O kako ne bi koprnel po večnosti in po poročnem prstanu vseh prstanov — prstanu vrnitve. Še nikoli nisem našel žene, od katere bi si želel otrok, razven te žene, ki jo ljubim: ljubim te nam reč, o večnost!

Vsaka slast hoče samo sebe; zato hoče tudi srčne bolesti! O sreča, o bol! Poči srce! Vi, višji ljudje, učite se vendar, slast hoče večnosti, slast hoče večnosti vseh stvari, hoče globoke globoke večnosti.“

¹) Zarathustra, str. 16.

²) Zarathustra, str. 13.

³) Zarathustra, str. 334, 470.

Na vrhuncu individualistične filozofije, ko se na prvi pogled vidi, da prekipevajo orjaško razvite sile nadčloveka, pa čujemo otročje, bolešno jecanje po večni sreči. Nietzsche sam, ki vodi modernega človeka v titanski boj proti Bogu in nebesom, Nietzsche antikrist, se v teh besedah sam predstavi iznova na nizka tla človeške omejenosti in zavisnosti, na tla, iz katerih poganja religija in z njo upanje večne sreče. Nietzsche postaja nehoté — apologet.

Dr. Janez Ev. Krek.

VII. „Poganske sestavine krščanstva.“

O tem smo že enkrat pisali.¹⁾ Toda zdi se nam dobro, da zopet nekaj izpregovorimo, ker smo vnovič brali v drugi obliki stari ugovor, da ima krščanstvo poganske sestavine v sebi.

Neki list razlaga Slovencem, da se je krščanstvo razvilo iz poganstva. Poganske sestavine v krščanstvu so še razni tuji nazori, obredi, svečanosti in prazniki... List navaja za zgled procesijo sv. Marka.²⁾ „V Rimu je bila vsako leto 25. aprila procesija v čast boga Robiga, da obvaruje žito rje. Ista procesija se vrši še sedaj po istih ulicah, samo s krščanskimi imeni...“

Kaj naj rečemo o tem? Dejstvo, katero list navaja, je resnično, razlaga dejstva je kriva.

Da se krščanstvo ni razvilo in ni moglo razviti iz poganstva, o tem ne more ni najmanje podvomiti, kdor pozna le nekoliko temeljne nauke krščanstva in poganstva, ki so si nasprotni kot afirmacija in negacija. Že tista silna borba, ki je nastala takoj izprva med poganstvom in krščanstvom in ki traja do naših dni, deva v nič vse „filozofeme“ o razvoju krščanstva iz poganstva.

Toda, kakor smo že enkrat povdarjali, ni vse poganško, kar je v poganih. Zlo kot zlo ne biva, biva le kot potvara dobrega. Ni vse zmeta, kar učé tuje religije. „Nulla falsa doctrina est“, je rekel že sveti Avguštin, „quae non aliqua vera intermisceat“.³⁾ Ni tako krivega sestava, da ne bi tičalo v njem nekaj resnice. Ni je religije, ki bi bila zapredek samih zmot!

„Anima humana naturaliter christiana!“ Človek ne more zatreti v sebi vseh kali človečnosti. In človečnost je od Boga in torej — dobra! Izvirni greh s svojimi zablodami je pahnil človeštvo v poganstvo, a tudi v poganstvu so se ohranili nekateri odlomki prave religije, nekatere sledi prvotne resnice, nekateri elementi, ki so občečloveški in prav zato dobri.

Občečloveški je pred vsem verski simbolizem. Človeški duh in človeško srce čuti v sebi potrebo, da izrazi s simboli svoje češčenje, svoje spoštovanje, svojo ljubezen do božanstva. Odtod obredi, svečanosti, prazniki, procesije, okraši... Človek ni zgolj duh, ki bi mu godilo zgolj duhovno, nečutno, nevidno bogočastje. Take ljudi so si konstruirali le racio-

¹⁾ „Katol. Obzornik“ IV. Apologetične misli II., str. 259 itd.

²⁾ „Jug“ I., str. 185.

³⁾ L. II. quaest. Evang. c. 40.

nalisti v svoji domišljiji. Človek je čutno-duhovno bitje. Po simbolih izkuša dvigniti se do spoznanja in spoštovanja Nevidnega, in po simbolih zopet spontano izraža svoje spoznanje in spoštovanje. Zato, kakor poje tako lepo katoliška cerkev v božični prefaciji, se je Beseda skrivnostno včlovečila, da bi se po vidnem povzpeli do ljubezni nevidnega: „ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur...“

Ko bi to nasprotniki krščanstva resno premislili — in že stara krščanska filozofija je tako psihologično razlagala simbolizem verstev¹⁾ — ne bi tako nemodro govorili o poganskih sestavinah v krščanstvu.

Uporabili smo že zadnjič ta nauk gledé na zakramente (spoved...), ki so bistveni elementi krščanstva, poglejmo sedaj, kako si je razlagati ta nauk z raznimi obredi, prazniki, svečanostimi, procesijami, z elementi, ki so krščanstvu nebistveni in izpremenljivi.

Že pogani so prinašali v templje razne zaobljubne (votivne) darove,²⁾ ki so bili ponekoliko okraski svetiščem, nekoliko pa simboli izpolnjenih ali neizpolnjenih želj. Taki darovi so bili zlate, srebrne ali celo le ilne podobe, časih podobe posameznih človeških udov. V nekaterih starih templjih so odkopali zadnji čas cele rake, imenovane „favissae“, polne takih podob. Kdo se ne spomni o tem naših cerkva, zlasti božjepotnih, s tistimi raznolikimi podobami, zlatimi in srebrnimi srci, voščeniimi udi, živalimi...?³⁾ Ali je krščanstvo povzelo to iz poganstva? Dà in ne! Simbolizem je občečloveški, mnogoboštvo in malikovavstvo je pogansko. Kar je poganskega, je krščanstvo zavrglo, simbolizem, ki so ga rabili tudi pogani, a ni bil poganski, je krščanstvo ohranilo. Tudi krščanstvo donaša v svetišča darov kot simbole svojih prošenj, svojih želja, svoje zahvale, a ne malikom in ne bogovom, ampak večnemu troedinemu Bogu! Kje naj so tu in v tem „poganske sestavine“?

Po krščanskih svetiščih prižigamo svetilke; pred Najsvetejšim gori „večna luč“; tudi pred podobami po znamenjih in doma se svetlikajo v mističnem somraku lučce... V Rimu je bila do zadnjega časa malone na vsakem oglu ulic podoba Matere božje in pred njo so zvečer migljale luči. Prav tako radi s cvetlicami krasimo oltarje, znamenja, podobe. Sedaj spomladi ni na deželi kapelice, ki je ne bi pobožni sosedje krasili z venci in šopki. Pri poganih nahajamo prav ta običaj. Pred maliki so gorele svetilke. V Rimu so bili na oglih ulic in križiščih postavljeni „bogovi-varihi“, *Lares compitales*, in pred njimi so prižigali luči. Tudi so krasili te „kapelice“ s cvetlicami.⁴⁾ Ker je v krščanstvu in poganstvu isti običaj, ali naj je zategadelj krščanski običaj poganski? Ali je radi te sličnosti že upra-

¹⁾ Thom.: *Summa theol.* 2-2. 81, 7.

²⁾ Primeri: H. Grisar: *Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter*. I. Band. Freiburg im B. 1901. Verl. Herder, str. 792.

³⁾ Za prve čase krščanstva isto izpričuje *Theodoret* (*Sermo 8. de martyribus*). Cf. Grisar *ib.*

⁴⁾ Primeri: *La Civiltà Cattolica*. 1900. quad. 1210. pg. 450.: *Relazione tra alcune feste cristiane antiche e alcune usanze pagane.*

vičena trditev, da so v krščanstvu „poganske sestavine“? Kaj takega more trditi, kdor sodi površno, brez premiselka in razbora! Kdor pa globlje seže, najde v teh običajih neki skupni občečloveški element — simbolizem. Simbolizem je isti v poganstvu in krščanstvu, a bistveni razloček je ta, da je poganstvo s simboli izražalo zmoto, krščanstvo pa izraža resnico. Poganstvo je častilo malike in bogove, krščanstvo časti Boga. Bogočastje je bilo v poganstvu in je v krščanstvu, ker bogočastje terja človeška narava, a predmet bogočastja je bil v poganstvu lažniv in zmoten, v krščanstvu pa je pravi Bog.

Kaj pa procesija sv. Marka?

Že pogani so imeli razne procesije. Stari Rimljani so obhajali take obhode po mestu (amburbalia), ali pa tudi okrog mesta po polji in travnikih (ambarvalia¹⁾). Njih namen je bil izprositi od bogov blagoslova na polji za poljske pridelke. Časih pa so tudi napravili kak izreden obhod, da bi bogovi odvrnili kako veliko nesrečo. Najbolj znan obhod „ambarvale“ je bil 25. aprila (VII. Kal. Maias) — za srečno žetev. Procesija je šla iz mesta po flaminski cesti mimo Parisle do milvinskega mostu in čez Tiberu na Klavdijevo cesto. Tam je bil gaj, posvečen bogu Robigo, bogu rje in slane. Zato je duhovnik daroval, potem pa so belo oblečeni mladeniči in dečki na ondotnem prostoru začeli tekmo. Ta praznik se je imenoval po bogu robigalia.

Jedro tega praznika je dobro in občečloveško. Človek čuti in vidi, da si sam ne more vedno pomagati, zato se zateka k božanstvu. Posebno poljedelci čutijo to potrebo. Tako so nastale procesije po poljih in travnikih, bogoslužni sprevodi, pri katerih bedni ljudje prosijo božje pomoči in božjega blagoslova. Ko je torej v Rimu začelo zmagovati krščanstvo, je katoliška cerkev z veliko modrostjo in milobo ravnala z pogani. Trebala je iz njih običajev, kar je bilo specifično poganskega, a varovala se je, da ni zavrgla tega, kar je bilo upravičeno, ker občečloveško. Praznik „robigalia“ je bil Rimljanom močno priljubljen. Zato ga cerkev ni kar zavrgla, ampak izločila in zavrgla je iz njega le to, kar je bilo poganskega, a ohranila je to, kar je bilo dobrega. Prošnje procesije so hvale vredne, napačno je bilo le to, da so jih poganski Rimljani obhajali na čast krivim bogovom. Katoliška cerkev je na isti dan uvedla prošnjo procesijo na čast krščanskemu Bogu. Na dan sv. Marka tedaj, 25. aprila, se je zbrala krščanska procesija ob flaminski cesti v cerkvi sv. Lovrenca ter je šla po isti poti mimo Parisle, kjer so bile katakombe sv. Valentina, do milvinskega mostu; od tam čez Tiberu do oratorija svetega križa, potem pa nazaj v cerkev svetega Petra. Kjer so pred malo leti, ali pa morda tudi še tedaj odmevale pesmi na čast poganskim bogovom, so se glasili sedaj psalmi cerkvene himne ter Kyrie eleison.²⁾

¹⁾ Dr. H. Kellner: Heortologie in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Freiburg in B. 1901. Verl. Herder, str. 128.

²⁾ Primeri: Grisar o. c., str. 654.

Kako je potem mogoče reči, da je procesija sv. Marka „poganska sestavina“ v krščanstvu? Vnanji simbolizem je isti, duh je drugi; tam duh zmote, tu duh resnice.

Katoliška cerkev je tudi nekatere druge poganske običaje, ki so bili priljubljeni ter so imeli zdravo jedro, prestvarila ter prestvarjene uvedla v svoje bogoslužje. Od 5.—13. julija so poganski Rimljani praznovali apolonski praznik z raznimi javnimi igrami „Ludi Apollinares“. Za te igre so zbirali doneske; vsak je moral kaj darovati za skupne troške. Ker so bile te igre pomešane s poganskimi elementi, jih cerkev ni mogla odobravati. Zato je prav tiste dni nastavila svoj praznik in sicer praznik „kolekt“. „Collectae“ se je imenoval ta praznik, ker so tudi nabirali doneske, ampak ne za kake igre, marveč mile dare za uboge. Tako je cerkev namesto poganske zabave z istimi pomočki ustanovila praznik krščanske ljubezni. „Zakaj, kakor pravi Leon Veliki govoreč o tem prazniku, tako so učili učenci resnice: kadar se pogani v svoji slepoti močnejše vdajajo praznovanju, tedaj se morajo tudi kristjani kot ljudstvo božje bolj vdajati molitvi in delom krščanske ljubezni...“¹⁾

Dne 22. februarja so praznovali pogani družinski praznik „Carnagatio“. Ker so bile z njim v zvezi poganske pojedine, ki se jih kristjani niso mogli udeleževati, je cerkev na ta dan ustanovila svoj družinski praznik „Natale Petri de cathedra“. Saj je bil sveti Peter oče rimske občine in papeštvo je nadnaravna duhovna vez, ki družijo vse v eno veliko krščansko družino.²⁾

Tudi naše kvatre imajo morda sličen izvor. Rimljani so trikrat na leto praznovali poljske praznike za srečno setev (feriae sementinae), za žetev (feriae messis) ter za trgatv (feriae vindemiales).³⁾ Tudi v krščanski liturgiji so bili izpočetka določeni le trije časi, pozneje še le štirje. Vzrok, zakaj je cerkev uvedla kvatre, je bil že rečeni. Misel poganov, da treba prositi in hvaliti božanstvo tudi za časne dari in blagodati, je bila dobra, le to je bilo krivo, da niso častili in hvalili edinega resničnega Boga. Misli torej in nje simbolizma, ki se kaže v praznikih, cerkev ni zavrgla, ampak je oboje gojila v duhu krščanskega božjega spoznanja. „Kakor moramo hvaliti Boga — pravi zopet Leon Veliki — da nam je dal po veri upanje onostranske sreče, tako ga moramo častiti in hvaliti tudi za pozemeljske darove, ki nam jih leto za letom daje; zakaj od početka je tako uredil zemeljsko rodovitnost in za vsako kal in vsako seme določil klitje... Karkoli nam dajo polja, vinogradi in oljske gorice, vse izhaja od darežljivosti našega Boga.“⁴⁾

Omenimo končno še velikega božičnega praznika! Božični praznik je svojski krščanstvu, zakaj ta dan praznuje krščanstvo prečudno rojstvo včlovečenega Boga. Vendar je morda ravno simbolizem vzrok, da

¹⁾ Sermo 8. in 9. — Primeri: Civiltà Cattolica I. c. str. 452. in Grisar o. c. str. 767.

²⁾ Primeri: Grisar o. c. str. 768. — Civiltà I. c. str. 452.

³⁾ Primeri: Grisar o. c. 768. — Civiltà I. c. 454. — Kellner: Heortologie 123.

⁴⁾ Serm. 5. in ieiunio mensis decimi nr. 1.

praznuje katoliška cerkev ta praznik 25. decembra. Dan rojstva našega Gospoda ni natančno sporočen. Izprva so praznovali vsaj na iztoku to veliko skrivnost 6. januarja, na praznik epifanije. V Rimu so najprej začeli praznovati 25. decembra. Iz Rima se je obhajanje tega dne razšlo po vsem krščanskem svetu. V Aleksandriji je je uvedel najbrž sv. Ciril, v Carigradu gotovo sv. Gregor Nazianski, v Antiohiji sv. Janez Krizostom...¹⁾ Da pa je Rim obhajal rojstvo Kristusovo 25. decembra, temu je, kakor smo že rekli, morda ravno v simbolizmu iskati vzroka. Na ta dan so namreč praznovali pogani zmago solnčnega boga „Natalis invicti“. Tudi Mitrovi častivci so posvetili ta dan svojemu solnčnemu bogu. 21. decembra je zimski solnčni obrat in naslednje dni se začne solnce dvigati na nebu. Solnce pa je v krščanstvu simbol Kristusa. Že sveto pismo imenuje Kristusa luč, luč sveta, solnce resnice. Tudi sv. očetje ga radi imenujejo solnce. Ciprijan ga imenuje: „sol verus“; sveti Ambrož pravi: „hic sol novus noster...“²⁾ Ker je bil torej približno v tem času rojen Kristus, zato ni čuda, če je cerkev nastavila praznik Njegovega rojstva ravno na 25. december, da bi ta dan, ki je dan rojstva in zmage solnca nad temo, oznanjal svetu rojstvo in zmago mističnega Solnca, Vzhajajočega iz višine, Jezusa Kristusa, Zveličarja sveta!

Vse to smo nalašč nekoliko obširneje navedli, da bi se pokazalo, kako malo modro je radi takih reči očitati, da je krščanstvo „napravilo poganstvu izdatne koncesije“, da je krščanstvo namešano s „poganskimi sestavinami“. Krščanstvo je iztrebilo iz bogočastja, kar je bilo v njem poganskega, a človeške narave krščanstvo ne zatira! Ker je torej bogočastje in sicer notranje bogočastje, ki pa se javlja čutno v simbolih, potreba človeške narave, je tudi krščanstvo ohranilo bogočastje z najvišjim, najlepšim in najčistejšim simbolizmom. Simbolizem krščanskega bogoslužja je kakor mogočna himna našemu Bogu. Čuten in viden je ta simbolizem, a ima v sebi prečudno moč, da razplameni v srcih ljubezen do Nevidnega. Tisti pa, ki zametajo vidno bogoslužje, tudi nevidnega nimajo! Nimajo ga pa, ker je resnično notranje, srčno bogočastje brez vnanjega izraza psihologično nemogoče! Človek ni „bestija“, kakor trdijo moderni Nietzscheji, a tudi ni zgolj duh. Ker ni zgolj žival, zato ima bogoslužje; ker ni zgolj duh, zato je njegovo bogoslužje čutno-duhovno. Simbolizem še ni bogoslužje; a brez simbolizma ni človeškega bogoslužja!³⁾

Dr. Aleš Ušeničnik.

¹⁾ Kellner: *Heortologie* 82.

²⁾ Primeri: Kellner o. c. str. 102. — Cyprian. de orat. dom. str. 35. — Ambros. sermo VII. str. 1, 3.

³⁾ Popravek: K spisu „Apologija molitve“ pod skupnim naslovom „Apologetične misli“ je treba dodati št. III., ker so te misli nadaljevanje iz IV. letnika „Katol. Obzorika“ str. 257. in nasl.

Slovstvo.

Almanah. Spisali slovenski bogoslovci. Uredil Frančišek Ks. Grivec. V Ljubljani. Tiskala Katoliška Tiskarna. Založili slovenski bogoslovci. 1901. Str. 216. Cena 2 K 40 h.

V resnih časih živimo. Po vsem svetu se bije boj med lučjo in temo, med krščanstvom in brezverstvom. Namenoma pravimo: med krščanstvom in brezverstvom, zakaj vsa druga verstva se izgublajo v ozadju, na svetovnem torišču stoji le krščanstvo in sicer katoliško krščanstvo. Zlasti v Evropi so zadnji čas združene sile teme s srdbno in grdbno začele naskakovati katoliško cerkev, najmočnejšo obrambo, najmočnejši bulevard krščanstva. Ti zakleti sovražniki krščanstva se kar nič ne brigajo za to, da je vsa moderna kultura zrasla s krščanskih tal, da je krščanstvo bilo prvi princip moderne prosvete, da brez krščanstva ne bi bile mogoče najvišje in največje moderne pridobitve. Svoboda, enakost in bratstvo — kar je v teh idejah resničnega, dobrega in lepega, je krščansko! Brez evangelja bi še vedno gospodoval despotizem, servilizem, barbarizem: nekateri bi gospodovali s samosilno oblastjo, drugi robovali brez osebnosti in človeškega dostojanstva; nekateri bi bili sami sebi zakon in smoter, drugi bi bili brez pravde, golo orodje onim; nekateri narodi bi bili vredni imena, vsi drugi bi bili le barbarji. Vse to sovražnikov krščanstva nič ne briga. Zarotili so se zoper krščanstvo, ker krščanstvo ne daje le svoboščin, ampak nalaga tudi resne moralne dolžnosti. Vera v Boga in posmrtno življenje, krščanska morala — to je, kar mnogim mrzi, in ker krščanstvo neizprosno izpoveda te velike resnice in od vseh terja pokorščino Bogu in božjim večnim zakonom, zategadelj sovražijo in klevetajo, zanikujejo in tajé krščanstvo!

Bije se strašna borba zoper krščanstvo v življenju, v umetnosti, v znanstvu. V življenju teptajo s posmehom in porogo božje in cerkvene zapovedi ter z brezsravnim zgledom zavajajo tudi druge na blodna pota. V umetnosti se proslavljajo ljudje brez vere in morale, brez spoštovanja do človeštva, brez ljubezni do sobrata, kot junaki, kot „heroi“, kot „nadjudje“. V znanstvu se propoveduje popoln ateizem v imenu vede, in če ne v imenu vede, v imenu skepse...

Treba je resnega, odločnega, požrtvovalnega odpora, če hočemo, da zmaga krščanska misel. Zmagala bo, a kdaj, ne vemo. Zmagala bo, a marsikak narod bo padel kot žrtev brezverske anarhije. Zmagala bo, v tem in onem narodu ne bo zmagala brez nas, brez našega dela, brez našega truda, brez našega boja!

V boj moramo tudi mi. Armada zoper armado, prapor zoper prapor! V boj mora zlasti duhovščina, ki je izbrana in pozvana vojska Kristusova. „In tam formidulosa hostium conspiratione clerus omnis victoriam nomini catholico deproperaturus descendat in aciem opus est...“ pravi vrhovni voditelj Leon XIII. V boj mora duhovščina zoper sovražnike krščanstva na vsej črti, na vseh bojnih poljih, v življenju, v umetnosti, v znanstvu.

Vsak duhovnik, ki gre v boj — in v boj je klican vsak! — mora imeti vsaj dvoje: ascezo in znanje. Duhovnik brez asceze je vojak brez vaj. Če naj druge učimo živeti, moramo sami znati živeti! Tu velja premleti, a zato nič manj resnični rek: *verba movent, exempla trahunt*. A treba je tudi znanja. Duhovnik brez znanja naj gre v puščavo, a med svet naj ne hodi, da ne bode staval v zasmeh sebe in zaradi sebe svoje vere in svoje cerkve! V boj mora duhovščina, pravi Leon XIII., a seboj naj ponese „*duas res magnopere necessarias, cognitionem scientiarum eamque minime vulgarem, et animum pro salute communi fortia facere et pati paratum.*“

Asceze in znanja, zlasti teologičnega je treba vsakemu duhovniku, naj se vojskuje zoper brezverstvo kjerkoli in kakorkoli, v življenju, v umetnosti ali znanstvu! Ne tu ne tam ne bo ničesar dosegel, če je neuk, a še manj, če ni vreden duhovniškega imena. Toda kakor je treba za borbo življenja posebno asceze, brezmadežnega, svetega, zglednega življenja, tako je treba za umetnost posebnega umetniškega duha, tako je treba za znanstvo posebnih študij, posebnega znanja. Za življenje se vzdajajo vsi duhovniki. A če ima kdo poseben dar za umetnost, zakaj ne bi gojil tudi tega lepega božjega daru? Vsekako pa je treba, da se vsaj nekateri posveté tudi višjim in globljim študijam, da morejo braniti krščanstvo zlasti na polju znanstva.

Mnogi se boré zoper krščanstvo v imenu vede, ker so zle volje. Njih veda je le laži-veda in njim ni pomoči. Mnogi pa se tudi boré, ker ne doumevajo krščanstva. Nedoumevanje krščanstva je vobče malone splošno. Tega je kriva moderna naobrazba, ki je enostranska, pa miljé, v katerem živi moderni človek, miljé, ki je nastal pod protikrščanskim vplivom francoskih enciklopedistov. Tisti del človeštva, ki ga je iz večine le nedoumevanje tako zelo odtujilo krščanstvu, je treba rešiti s pomočjo znanstva. Očistiti jim je treba pojmovanje krščanstva; odkriti jim je treba vso notranjo resnico, dobrot in lepoto krščanstva; uvesti jih je treba v krščanstva veličansko teologijo, racionalno filozofijo, z mogočno sankcijo posvečeno vzvišeno etiko; pokazati jim je treba krščanstva moralno vsebino, človekoljubno tendenco, socialno moč, kulturno silo. Svetu je treba podati ključ za umevanje krščanske zgodovine, krščanskih institucij, krščanske vede, krščanske umetnosti. Saj krščanstvo je treba le doumeti, in vsak je mora vzljubiti, če je dobre volje!

Vsekako je torej nujno, kakor smo dejali, da se vsaj nekateri izmed duhovščine posvečujejo višjim in globljim študijam krščanstva in ved, ki so v kakršni-koli zvezi s krščanstvom. Sicer je pa to le v prid tudi duhovščine in vernega naroda. Krščanstva do vseh tajnih globin in nedozirnih visočin itak nikdar ne moremo obseči. A čim bolj je doumemo, tem bolj nas bode tudi ono obseglo, prešinilo, prerodilo, preobrazilo. Krščanski ideal je tako lep, da ga nihče ne more v sebi popolnoma poobraziti. Obrazujejo ga v sebi posamezniki, obrazujejo dobe, ti bolj od te plati, oni od one, a vedno se iznova pokaže, da je njegova lepota neizčrpna, skratka, da je res — i d e a l.

Morda predolg uvod za oceno ene knjige, a knjiga, ki jo danes naznamo, je potrebna in vredna takega uvoda.

Almanah, ki so ga napisali slovenski bogoslovci, je nekako pragmatična knjiga. Z njo so stopili slovenski bogoslovci pred svet, da se o razdobju dveh vekov poklonijo Kristusu nesmrtnemu kralju vseh vekov, a da ob enem tudi pokažejo javnosti, v kaki smeri se izobrazujejo za svoje zvanje.

Razveselili smo se prav zares te knjige, ker nam kaže, da slovenski bogoslovci umevajo naš čas in njega velike potrebe „Pomladni glasi“, katerih so slovenski bogoslovci že deset zvezkov razposlali v svet, so bili lepi in vsem pogodi, ampak vsaj mi smo jih vedno brali z nekim občutjem ne popolnega zadovoljstva. Lepi so bili, prav lepi, tudi narodu prav dobro došli, toda bali smo se, da se ne bi pod njih vtisom bogoslovci enostransko izobrazovali. Nekaj lepega je umetnost, toda naša doba ima še druge velike potrebe, in če nekateri gojé posebno umetnost, morajo gotovo drugi z istim navdušenjem gojiti teološko in filozofično znanstvo. V „Almanahu“ so pokazali slovenski bogoslovci, da umevajo oboje: eni težé za tem, da si bolj in bolj izčistijo umetniško čustvovanje, drugim je vzor znanost, teologija, krščanska filozofija, sociologija, filozofija krščanske zgodovine, krščanske umetnosti . . .

Tako je prav! Kar je Bog dal darov, jih je dal, da jih posvetimo njemu v čast, človeštvu v hasen! Zato čestitajoč slovenskim bogoslovcem na tej lepi knjigi ne želimo nič drugega nego to, da bi se v tej smeri dalje izobraževali. Pred vsem moramo biti duhovniki, potem, če je mogoče, učenjaki, umetniki . . . in cerkev si želi tudi učenjakov, tudi umetnikov! A krščanski učenjak mora biti sam prepojen s krščanstvom, če naj deluje za krščanstvo, in krščanski umetnik mora sam doumevati neizčrpno poezijo krščanskega življenja, če naj druge navdušuje za krščanske ideale. Cerkev se po pravici boji oholih učenjakov, ki pod krščanskim imenom delajo le za svoje ime, in umetnikov brez asceze, ki je njim samim krščanstvo le jarem!

V „Almanahu“ se druží umetnost z znanstvom, a prevladuje znanstvo, kar je naravno in pravo. Tu beremo razpravo o izvoru religije, o panteizmu in enoti krščanskega svetovnega naziranja, o Kristusu v zgodovini od začetka, o življenjski moči svetosti, o mistiki, o apologetični moči umetnosti, o namenu cerkvene glasbe, o pedagogiki, o zasebni lasti . . . Beremo pa tudi raznobojne pesmi in prilike in črtice . . . In da se pokloni Kristusu še bogoslovec — obrazni umetnik, je knjiga okrašena z lepo naslovno sliko in krasnimi vinjetami . . .

Prelep uvod za knjigo je napisal urednik Fr. Ks. Grivec (Ljubljana). Kakor v mogočni himni proslavlja Kristusa in mu poklanja v imenu slovenskih bogoslovcev kot majhen dar „Almanah“ — svojo dobro voljo Njemu, ki je Dobrota, svojo vedo Njemu, ki je Resnica, in svojo umetnost Njemu, ki je Vzor lepote.

Za leposlovno vsebino so poskrbeli bogoslovci Alojzij Merhar, Pavel Perko, Fr. Ks. Steržaj (vsi iz Ljubljane) in anonimni Euricius (Inomost). Pesmi Euricija so preprost, a pristen izraz srčnega čustvovanja. Merhar (Silvin Sardenko) je predstavnik secesije po nje najboljši plati. V vsaki stvarci v božji prirodi najde simbol za svoja čustva, svoje misli, svoje refleksije. Zares lepe so njegove prilike. Po pravici pa kritika prigovarja priliki „Nekaj

posebnega“. Misel sicer ni napačna; žival instinktivno čuti, česar homo sapiens dostikrat neče spoznati. A v zadnjem stavku pogrešamo tistega nežnega čutstva, ki ga mora imeti krščanski umetnik za sveta tajinstva. Nekaj sličnega prigovarjajo nekateri tudi temu in onemu izrazu v sicer ljubko-naivni, čuvstvomiti „Nevestici“. Perko je napisal prelepo črtico „Novomašnik“. Ta črtica vzbudi v srcu tisto prečudno občutje, ki objema o novi maši novomašnika in stariše in sorodnike in zbrano ljudstvo in vso faro. Simbolistično je opisal Fr. Steržaj svoja čutstva o smrti očetovi. Spis, pisan v slikovitem, bogatem jeziku, kaže lep dar za to smer.

Krščansko teologijo zastopa Izaija Božič (Gorica). V razpravi „Jesus Christus, heri et hodie“, je lepo narisal, kako je Kristus živel že od početka kot „Vzhajajoči“, v krasnobojni zarji, v predsvitajočem refleksu. Ves vnianji in notranji razvoj izraelskega ljudstva se je godil pod vplivom mesijanske ideje. Sv. Duh je narisal v zgodbah in življenju, v ustanovah in obredih, v pesmih in knjigah izraelskega ljudstva podobo Kristusovo.

Mnogo več prostora je v „Almanahu“ odmerjenega krščanski filozofiji. Razlog je najbrže ta, ker so take razprave bolj splošno zanimive in ker posebno dandanašnji filozofija mora posredovati pravo pojmovanje krščanstva.

Kratko sicer, a jedrno in zares logično pojasnjuje Jakob Ukmar (Gorica) vprašanje: „Odkod religija?“ „Pravi vzrok — to je jedro razprave — pravi vzrok, ki tvori v nas religijo, je spoznavajoča zmožnost duha, ki nujno sklepa po zakonu zadostnega razloga iz končnosti stvarstva, posebno pa samega sebe, na bivanje in kakovost Boga, in ki spoznavši svojo odvisnost od Njega, zapove volji religiozne čine.“ Želimo, da bi pisatelj poleg svojih filozofičnih in teoloških študij prebiral zmerno tudi kake leposlovne spise, da bi si tako oplodil domišljijo ter obogatil jezik in potem smo prepričani, da bo kdaj blagovito deloval na filozofičnem polju za prepород inteligence našega naroda!

M. Pečarič (Ljubljana) se je lotil najvišjega vprašanja filozofije: teizem ali panteizem? V temeljitem spisu „Panteizem in enota krščanskega svetovnega naziranja“ dokazuje, da bodi svetovno naziranje enotno, a da je enota panteizma le fikcija, le sinteza kontradikcij, dočim uči krščanstvo edino upravičeno enoto, absolutno enoto neskončnega bitja, a za vseмир enoto izvora, enoto pravzora, enoto harmonije, enoto cilja. Tudi v Pečariču zremo filozofičnega pisatelja in sodimo, da nas pogled ne vara. Le pridno naprej! — vedno več logike v mišljenju, vedno več lepote v izrazu! Neki kritik si je želel, da bi se bil g. Pečarič lotil bolj perečega vprašanja. Toda mladi pisatelj najbrž ni mislil na to, ali je vprašanje pereče ali ne, ampak je hotel o tem visoko metafizičnem vprašanju le poskusiti svojo moč. Sicer pa je na V. kongresu krščanskih učenjakov v Monakovem Dr. Chr. Scherer iz Würzburga dokazoval, da je v naši dobi razprava o panteizmu ena izmed glavnih nalog krščanske filozofije.

Tretjo filozofično razpravo, povzeto iz sociologije, je napisal Evald Vračko (Maribor). Razpravica „Zasebna last“ je jako preiščljena in stvarna. Pisatelj s posebnim ozirom na slavno okrožnico „Rerum novarum“ dokazuje upravičenost zasebne lasti, razlaga nje pravne naslove, pobija ugovore ter kaže, kako pogubno bi bilo za človeštvo, ko bi se odpravila zasebna last. V naši dobi, ko grozi

socializem porušiti ves družabni red, se duhovnik ne more ogniti tega vprašanja. A za to je treba resnih študij in vse hvale je vredno, da se bogoslovci marljivo bavijo tudi s takimi študijami. Če naj svet išče rešitve v krščanski demokraciji, jo mora poznati in duhovščina je gotovo prva poklicana, da tolmači svetu nje načela in cilje.

Filozofično obdelana in sicer z večino je tudi študija „o namenu cerkvene glasbe“. Napisal jo je bogoslovec Fr. Sal. Spindler (Maribor). V tej razpravi človek dobi veliko več, nego bi prvi hip pričakoval. Pisatelj jako dobro razločuje estetični in verskonravni namen cerkvene umetnosti ter dokazuje, da pravi umetnik z estetičnim namenom doseže versko-nravnega. Lepo pisatelj tolmači tudi pomen in namen liturgične glasbe, nje upravičenost kot umetnost. Sodimo, da bi to razpravo vsak s pridom bral, kdor se zanima za cerkveno umetnost sploh in posebno za cerkveno glasbo. Priporočali bi jo tudi onim, ki se ne morejo povzpeti do umetniškega pojmovanja krščanskega bogoslužja, češ, da ne more biti prava umetnost tam, kjer je nraven namen. Temu ugovoru „avtonomne, neodvisne umetnosti“ je razprava bogoslovca Spindlerja filozofičen odgovor.

Bogoslovec Ivan Prijatelj (Ljubljana) je napisal za „Almanah“ lep essay o „življenjski moči svetosti“. Jasno je samoposebi, da pisatelj ni izčrpal stvari, ki je neizčrpna. O tem lepem predmetu bi bilo treba pisati knjige. Vendar je g. Prijatelj pokazal važnejše momente, v katerih se javi velik vpliv svetosti na življenje. Nekateri svetniki imajo naravnost velikansko reformatorično silo. Sledi njih vpliva so tudi globoko zarisane v občno zgodovino človeštva. A pisatelj je pokazal poleg tega, kako globoko sega v življenje cerkve in človeške družbe tudi vpliv „skrivnostnega življenja svetih duš“. Ta plat razprave bi posebno potrebovala večjega spisa, ker je z njo v tesni zvezi pri nas še vedno tako malo umevani pomen samostanskega življenja. O sklepu razprave pisatelj lepo kaže, kako je krščanstvo v svetnikih ostvarilo prelep ideal „nadjudij“, po katerih hrepeni naša doba, ideal, čigar potvara so „nadjudje“ Nietzschejeve filozofije.

Vzgojeslovje si je izbral za svoj predmet bogoslovec Matija Slavič (Maribor). Vsi kritiki so edini, da je vzgojeslovna študija „Slomšek-pedagog“ ena izmed najlepših v Almanahu. Seveda v njej Slomšek izvečine sam govori! Pisatelj je umno in marljivo nanizal Slomškove izreke v lepo celoto. Kaže nam pod Slomškovim vodstvom, kakšna bodi prva vzgoja, vzgoja deteta, vzgoja dečka in deklice; vzgoja naravnih in nadnaravnih sil; vzgoja doma in v šoli; vzgoja, ki jo dajejo mati, oče, učitelj in katehet; vzgoja, ki je znanostna izomika, a ne brez nabožnosti. Kaže nam, da je zato tako malo prave sreče, ker se zanemarja versko-nravna vzgoja. „Ljudje hočejo srečo brez čednosti, čednost brez češčenja božjega, češčenje božje brez razsvetljenja božjega; hočejo politiko brez morale, moralo brez vere, vero brez razodetja, razodetje brez cerkve...“

Še dve razpravi nam nudi Almanah. Povzeti sta iz filozofije umetnosti. Urednik Almanaha Fr. Ks. Grivec je že znan kot tenkočuten in za vse lepo vnet umetniški kritik. Brez predsodkov, z ljubeznijo zasleduje lepo, naj si bo v katerikoli struji. Zlasti simpatična pa mu je mistika. To se kaže tudi v prvi razpravi, ki jo je napisal za Almanah: „Iz naturalizma v misticizem.“

V tej razpravi riše, kako je psihologično za materializmom in naturalizmom vstal spiritizem, teosofizem, okultizem, simbolizem, misticizem — za veliko negacijo vsega nadnaravnega velika afirmacija. Človeštvo se namreč nikdar ne more popolnoma ubraniti zavesti, da „ob ladjo človeškega življenja udarjajo valovi neskončnosti in večnosti“. Duša človeška se obupno vzpenja proti vplivom materialistične kulture. Človeštvo muči žeja po metafiziki in ta žeja je gnala psihologično misleče umetnike v misticizem. Seveda žejo po metafiziki more ugasiti le krščanstvo: le tu je nadnaravno metafizično obrazloženo, le tu so enota, red in stalnost. V krščanstvu je zemsko življenje le vigilija večnosti; večerna zarja zemskega življenja se zliva v jutranjo zarjo „onostranske glorie“. Središče duhovne gravitacije je le Bog. Zato mora biti prava mistika krščanska. „Le v krščanstvu katoliške cerkve je mogoča prava mistika.“ Zato je tudi prava mistična umetnost mogoča le tedaj, „če se umetniška srca prerodé po oživljajoči veri katoliške cerkve“. Brezvernim mistikom so „oblike krščanske mistične umetnosti le posoda za nizka čutstva in bogokletne misli“. „Mistika je življenje in za mistiko je treba življenja, notranjega življenja v Onem, ki je Življenje.“ To so vodilne misli te lepe razprave, ki je gotovo globoko premišljena in pisana z veliko ljubeznijo za krščansko mistiko. Seveda razprave ni tolmačiti tako, kakor da poleg mistike ni prave umetnosti, tudi krščanske umetnosti. Pisatelj le poudarja, da posebno naša doba potrebuje tiste toplote, tistih žarkov, ki sijejo iz krščanske mistike minolih dob.

V drugi razpravi si je urednik Gri v e c izbral originalno temo: „Umetnost — apologija“. Umetnost ima tudi apologetično vrednost. Veliki narodi, kakor pravi duhovito Ruskin, pišejo svojo avtobiografijo v treh knjigah: v knjigi svojih dejanj, v knjigi svojih besed in v knjigi svoje umetnosti. Tako tudi krščanstvo. Zato tudi iz knjige krščanske umetnosti lahko dospemo do spoznanja, da je krščanstvo božja religija. Indirektno leži v krščanski umetnosti apologetična sila, ker zgodovina krščanske umetnosti dokazuje, da krščanstvo nikakor ne zatira umetniškega čuta, ampak ga očiščuje in goji; varuje ga, da se težnja po lepem ne pomeša s težnjo po perverzih užitkih strasti; navdihuje umetniku najčistejšo ljubezen, ki je eden najvažnejših motivov umetnosti; uči ga pozabiti sam sebe, saj je kakor pravi isti Anglež Ruskin, glavno zlo današnje umetnosti prazna ničemurnost. A tudi direktno h krščanstvu more privedi umetnost. Krščanska umetnost more utešiti človeško srce, t. j. obrniti srce človeško k cilju, od katerega se razliva tolažba v bridkostih, pogum v težavah, mir v bojih in dvomih. Ker more dati duši mir le resnica, je to dokaz, da je krščanstvo, ki navdihuje krščansko umetnost ter jo oploja s svojimi idejami, — resnica. In zares podaja zgodovina zgledov, da je umetnost krščanska močno pospešila notranjo preobrazbo idealno čutnih duš h krščanstvu. J ö r g e n s e n sam izpričuje, kako mogočno je vplivala nanj krščanska umetnost, ki jo je gledal zlasti v Umbriji. Zahrepenel je po veri, ki je navdihnila tako umetnost. Še bolj je krščanska umetnost sodelovala pri izpreobrnitvi francoskega umetnika H u y s m a n s a (če ni njegovo sedanje življenje samo empiričen poskus, da dobi snovi za nov roman). H u y s m a n s pravi: „Pravi dokaz katoličanstva je umetnost, ki jo je samo ustvarilo“ To so glavne misli te duhovite, originalne razprave. Vmes je

mного prelepih misli o krščanski umetnosti, kakor se kaže v zgodovini, misli, ki so prevažne za pravo umevanje krščanske umetnosti. Z vsako sodbo se najbrž ne bode strinjal vsak, a principi so izvestno pravi. Kjer se zdrava človečnost zveže s krščanstvom, tam mora biti višek umetnosti. Zgodovinsko je torej to odvisno ravno od tega, kakšen je narod, kakšne naravne dari ima, v kakšnih razmerah živi, kakšen naravni umetniški čut in v koliko ga je prepojilo krščanstvo. Mogoč je potemtakem krščanski narod brez posebne umetnosti, če v narodu ni naravnih pogojev za umetnost; a mogoč je tudi narod brez krščanstva, ki formalno in tehnično doseže visoko stopinjo umetnosti, dasi taka umetnost kajpada ne more zares zadovoljiti človeškega duha. G. Grivec je tudi upošteval te činitelje, seveda razsoditi za trdno, koliko so ti različni činitelji v raznih dobah sodelovali, ni lahko. Odtod različna mnenja in različne sodbe, kdaj v dosedanji zgodovini je umetnost dosegla višek svoje popolnosti.

* * *

Toliko o vsebini Almanaha. Bodi še omenjeno, da je tudi jezik v knjigi lep. (Semtertam se je vrnil kak tiskovni pogrešek.) Kritika je omenjala tujk, ki se v nekaterih spisih pogosteje nahajajo. Resnica je to, ampak stvar je težka. Vedno bolj nas obhajajo misli, da se ne kaže v znanstvenih spisih, zlasti v filozofiji, preveč ozkosrčno ogibati tujk. Zdi se nam, da moderni jeziki nimajo več tiste prvobitne samostvornosti, da bi mogli obraziti vedno nove svoje oblike za toli raznovrstne misli in nianse, za toli raznovrstne tehnične iznajdbe, ki se dan na dan porajajo, zdaj tu, zdaj tam, zdaj v tem, zdaj v onem narodu. Vsi veliki narodi vzprejemajo z novimi tujimi idejami in iznajdbami izvečine tudi tuje izraze. Huda bi se godila slovenskemu literatu, ko bi moral n. pr. kovati domačih izrazov za dekadenco, impresionizem, spiritizem, teosofizem, okultizem, satanizem, simbolizem, misticizem . . . ! Kar se pa tiče umevanja, je pač lažje umeti izraz, ki ga beremo in slišimo v različnih jezikih, kakor pa izraz, ki ga je ta ali oni prvi za svoj spis kdove kako skoval! To je naše mnenje, četudi moramo izpovedati, da bi nam bila močno ljuba čistoba naše slovenščine. Toda če Rus v znanstvu tujčuje, ne verjamemo, da bi se mogli ubogi Slovenci ogniti tujk!

Skonca še enkrat izrazimo srčno željo, da se slovenski bogoslovci še dalje izobražajo v teh smereh. Časi so silno resni. Če slovenski narod propade gmotno in moralno — kar ni nemogoče! — naj krivda ne zadeva slovenske duhovščine! Slovenska duhovščina mora kdaj stopiti pred sodnji stol vesoljnega Sodnika z zavestjo, da je v življenju in znanstvu in umetnosti vse storila, kar je mogla storiti v obrambo večnih idealov edino rešnega krščanstva!

Dr. A. Ušeničnik.

Drobtinice.

Moderna „filozofija“ in neosholastično gibanje. Največje zlo naše dobe je neednost v najvažnejših, v prvih vprašanjih, ali z drugimi besedami, da ni enotnega svetovnega naziranja. Vse pridobitve sočasne vede so le odlomki, a sinteze ni. Ni vezi, ki bi spajala moderne vede v višjo celoto. Vsa moderna veda le mehanično kopiči dejstva eno na drugo, ne da bi jim dala notranji oživljajoči princip. Zato je v pozitivnih vedah sedanje dobe tak nered in zmeda. Povsod vidimo le odlomke, a sinteze, enotne filozofske misli ni nikjer. Sestav pobija sestav, povsod vlada intelektualna anarhija. Moderni duh je sicer mogočen po svoji analizi, a nima zmisla za sintezo. A vendar ima ravno sinteza in enota spoznavanja za seboj najbolj plemenite aspiracije človeške narave.

Da more torej moderna veda zadovoljiti duha, ji je treba sinteze. Sinteza pa je nemogoča brez filozofije; saj je ravno filozofija, kakor pravi Bakon Verulamski¹⁾ „sinteza vseh splošnih zakonov, ki na njih slonijo vse druge vede“.

Te sinteze pa ne more dati tako zvana moderna filozofija. „Saj moderne filozofije, t. j. filozofije, ki bi se raztekala iz modernih ved in jim zopet dajala svoj beleg, svojega duha, ni nikjer na širnem svetu. Ta enotna filozofija je fraza, abstrakcija! Ali je mar ta filozofija novi idealizem, ki se zopet polašča častnih mest na nemških univerzah? — Ali je voluntarizem Schoppenhauerjev? — Ali je animizem Wundtov? — Ali je radikalni fenomenalizem Ziehenov? — Ali je morda empirio-kriticizem Avenarijev? — Ali metafizične tendence Volketa, Paulsena? — Ali naj se obrnemo na Angleško? — Morda je tista filozofija z monizmom pobarvani semipozitivizem Herberta Spencerja? — Ali je mar neapolitanski panteizem Vera in njegovih učencev? — Ali naj iščemo tiste prave filozofske misli v Franciji pri neokriticistih, kakršni so Renouvier, Secrétan, Boutraux?“²⁾

Filozofija moderna — kje je? Moderna filozofija ni vredna tega častnega imena; v nji torej nikakor ni sinteze vse človeške vede. To sintezo more dati edino le prava krščanska filozofija — *philosophia perennis*. — A najčistejši vir neusahljive „*philosophiae perennis*“ je v delih mogočnih mislecev, kakor Albert Veliki, Duns Scott in še posebno pred vsemi drugimi sv. Tomaž Akvinski, ki je glavni zastopnik vse sholastične filozofije.

Vse to so izprevideli nekateri globoki miselci današnje dobe. Prepričali so se, da se zlasti nauk sv. Tomaža popolnoma zлага in strinja s pridobitvami modernih ved. Odtod so sklepali, da se sedaj lahko izvrši lepa in vzvišena naloga: graditi tomistično filozofijo na temelju današnjih prirodoslovnih ved in tako ustvariti popolno harmonično sintezo vse človeške vede v enotno svetovno naziranje, ki zadovolji ne le to ali ono, ampak vse težnje človeške duše. Zato so njih želje, da se v dobi metafizične anarhije, kakor je ravno sedanja, obnovi in prerodi, kar je plodnega v delih sv. Tomaža.

Te želje so se izpolnile. Skoro po vsem katoliškem svetu so se začeli, posebno na klic sedanjega papeža Leona XIII., marljivo baviti s sholastično filozofijo, katere duh je mogočen po svoji sintezi. To mogočno sintezo in njene stalne in neomajne principe izkušajo spraviti v soglasje s pridobitvami moderne vede.

Na ta način se je porodilo tako zvano neo-sholastično gibanje. Da je to gibanje že zdaj obrodilo toliko sadu, se mora pripisati temu, da so si neo-sholastiki osvojili ne le pridobitev sočasne vede, ampak tudi njenega duha z vsemi trdnimi in kritičnimi metodami. Tako so možje, kakor D. Mercier, Decraeve, de Wulf, Crahay, Halleux, Deplaige učenjaki v najboljšem zmislu besede. Duša vsemu temu gibanju je pa brez dvojbe D. Mercier, profesor na vseučilišču v Louvainu v Belgiji. Ta mož srečno in ročno družil najnovejše pridobitve modernih ved s stalnimi

¹⁾ De dignitate et augmento scientiarum.

²⁾ Revue Neo-Scholastique publiée par la Société Philosophique de Louvain VII. année. Nr. 2., str. 229. Cf. „Katol. Obzornik“ l. 4., str. 197.

principi tomistične filozofije. Deluje zlasti na polju fizijologije in psihofizike. Njegovi spisi so ukoviti, odlikujejo se po temeljitosti dokazov in po globokosti v vseh svojih posledicah. Nekateri celo trdijo, da ni v vsej Franciji traktata o psihologiji, ki bi bil tako globoko utemeljen, kakor je ravno njegov. Naj še omenimo, da so pri vseučilišču, ki na njem predava D. Mercier, belgijski škofje ustanovili psihofizični laboratorij. Po vzgledu belgijskih škofov so se začele tudi na Francoskem podobne institucije ustanavljati.¹⁾

Zmedenost modernega svetovnega naziranja se kaže tudi v tako različnem stališču, ki ga razni zastopniki moderne vede zavzemajo do tega gibanja.

Nekateri v zmotah okoreli „učenjaki in modroslovci“ prezirajo to gibanje, ker prezirajo sploh vse, kar jim ni po volji. Posmehujejo se D. Mercier-u in drugim gorečim zagovornikom srednjeveške filozofije, katera po njih sodbi ni imela niti samostojnih niti genialnih miselcev. Toda taki nasprotniki navadno niso moške vede, zato je z njimi ni treba računati.

Poleg teh so pa zopet drugi, ki priznavajo velike zasluge teh mož za napredek v modernih vedah, priznavajo, da so to res učenjaki v polnem zmislu besede, vendar se ne morejo z njimi sprizniti, češ da ti zanemarjajo moderno filozofijo, ki se dá, kakor sami mislijo, bolj spraviti v soglasje z moderno vedo, kakor pa že „zastarela“ sholastična filozofija.

„Kako je to mogoče?“ je zaklical M. Luigi Credaro, vseučilišni profesor v Paviji, D. Mercier-u, ki rad poudarja, da je goreč zagovornik krščanske filozofije sv. Tomaža, a da čišla tudi moderno vedo in se veseli njenih pridobitev. „Kako je mogoče, da vzprejmate pridobitve moderne vede, a da zametate moderno filozofijo?“

Sploh pa protikatoliški filozofi, ki resno težijo po resnici, v zadnjem času vedno bolj čutijo onemoglost moderne filozofije in pogrešajo velike „krščanske sinteze“, enotnega svetovnega naziranja. S strahom gledajo, kako se na eni strani ruši zgradba moderne filozofije, na drugi strani pa ostaja prenovljena krščanska filozofija sv. Tomaža Akvinca. Med temi je tudi znani berlinski profesor Paulsen. Ta se čudi velikanskemu napredku in rastočemu vplivu katoliške filozofije; njene uspehe pripisuje onemoglosti moderne filozofije. V časopisu „Kantstudien“ (maj 1899) je zapisal on poleg drugega tudi sledeče besede: „Pomanjkanje filozofije in vodilnih idej na polju mišljenja in stremljenja je zadnji vzrok, da je prenovljeni katolicizem s svojim naziranjem dobil premoč. Raziskavanje osamljenih učenjakov je proti njemu brez moči; človek ne živi samo o kruhu suhe vede, živi od idej, ki jih ima o realnosti in o svojem razmerju do nje... Pozitivna veda brez filozofije pelje k bankerotu...“

Nikjer pa še ni našlo to gibanje med vseučilišnimi profesorji tolikega priznanja, kakor med Poljaki. Tam „Przegląd Filozoficzny“ zelo prisrčno piše o tem novem gibanju. In ta list je edini poljski strogo filozofični list, je središče poljske filozofije; pri njem sodelujejo poljski filozofi z raznih vseučilišč. Ta list je prinesel že precejšnje število manjših izvirnih spisov; bolj se pa bavi s prevajanjem znamenitih filozofičnih del. Ravno kar namerava izdati prevod več del D. Merciera in pa dela E. de Wulfa „Zgodovina srednjeveške filozofije“, torej dveh glavnih zastopnikov sholastične filozofije. Poslušajmo, kako ta list piše o delih teh učenjakov:

„Izobraženi čitatelj se mora seznaniti z deli teh učenjakov, ne da bi se mu pri tem zbudila mržnja že ob sami besedi: sholastika. Ti učenjaki se ne bojé kritike, marveč si je še želijo, ne obdelujejo stvari le površno, ampak ji gredo vedno do dna. Vedno ti stojé na trdnih tleh izkustva, opazovanja, analize in kritike. Ti učenjaki izdajajo posebne liste; vsa Evropa je začela računati z njimi. Poljski čitatelj, ki se zanima za napredek vede, ne sme prezirati te smeri nove misli.“

M. P.

¹⁾ Przegląd Filozoficzny I. III. 1900.

„Katoliški Obzornik“

je dovršil peto leto. Mnogo truda in dela je položenega v teh petih letnikih, vendar se uredništvo dobro zaveda, da „Katoliški Obzornik“ še ni to, kar bi moral biti, v polnem zmyslu — krščanska revija. Vzroki so različni in jih ne bomo naštevali. Le to rečemo, da razmere med Slovenci za tak list niso ugodne. Politični boji porabijo toliko časa in veselja in moči, da imajo bolj znanstvene knjige in znanstveni listi le malo naročevalcev, a če že malo naročevalcev, še manj bralcev. Toda če je to za tak list skrajno neugodna avspicija, nas vendar prav to sili, da delo nadaljujemo. V takih bojih se rado zgodi, da izgube duhovi jasne cilje, trdna načela, pravo doumevanje za višje potrebe in smotre. Politika se rada izprevrže v intrigo, načelni boj v osebno mržnjo, občna stvar v partikularne težnje. pogum zdaj v drznost, zdaj v brezup. Zato je treba tudi v dnevnih bojih ohraniti ljubezen do filozofije; do filozofije pravimo v najboljšem zmyslu te besede; ljubezen do krščanske filozofije, ki je spoznavanje življenja po najvišjih principih in najvišjih ciljih.

Še drug razlog nas sili, da z vsemi močmi nadaljujemo delo. Signatura naše dobe v najvažnejših vprašanjih človeštva sta dilentatizem in feljetonizem. Ljudje se duhovito igračkajo z vsem; ljubši jim je duhovita zmota kakor resna resnica! Ljudem se ne ljubi misliti. Ne ljubi se jim ne iskati resnice, ne braniti zmote. Zato so indiferentisti in agnostiki. Tu pa je velika nevarnost zlasti za mladi naraščaj. Indiferentizem je strupena slana za vse ideale. Površnost in brezmyselnost sta smrt idealizma. „Katoliški Obzornik“ služi krščanskim idealom. Zato mu je naloga zlasti tudi le ta, v mladem naraščaju probuditi krščansko zavest in utrditi krščansko prepričanje, razširiti doumevanje za krščanske ideale in poglobiti zmysel za krščansko kulturo.

„Katoliški Obzornik“ bi bil rad krščanska revija, ki bi v njej omikani Slovenci našli filozofično obravnavana pereča vprašanja naše dobe. Verska vprašanja, etična vprašanja, socialna vprašanja, estetična vprašanja — to so sama eminentno kulturna vprašanja, ki mučijo našo dobo. Omikan katoličan, ki mu je do tega, da se rešijo velike krize našega časa v slavo krščanstva in blagor narodov, ne more biti takim vprašanjem nasproti indiferenten. Zato potrebujemo revije, kjer je mogoče govoriti o takih stvareh. Žal, da je zanimanje med nami vse premajhno! Toda če mnogi res nimajo časa, ne potrebe, da bi se bavili s takimi rečmi, naj vendar pod-

pirajo list, da ga moremo tem bolj razširiti med mladino. Sicer so nas imenovali „plačane duše“, češ da nas vlada plačuje, toda komu ni znano, kako vlada plačuje duhovnike!

„Plačane duše“! Če nas kdo kolne, ker nas „Slovenski Narod“ in sorodni listi kolnejo, naj nas kolne, kolikor mu drago! Plačila pač ne moremo pričakovati drugega kakor tisto plačilo, ki je daje dušam resnica. Pravec nam bo resnica slej ko prej!

Vse torej, ki imajo zavest, da je list potreben, prosimo blagohotne podpore!

„Katoliški Obzornik“ bo izhajal kakor doslej štirikrat na leto. Cena mu je 5 kron, za dijake 2 K. Uredništvo je s to številko prevzel zopet dr. Aleš Ušeničnik v Ljubljani, ki sprejema tudi naročnino. Še ljubše pa nam je, če se naročniki poslužijo pridejanih položnic.

Uredništvo „Katoliškega Obzornika“.

